

ERUDITIO
MORES
FUTURUM

Univerzita Mateja Bela
Filozofická fakulta

Jaromír Krško

Úvod do toponomastiky

Jaromír Krško

Úvod do toponomastiky

Vysokoškolská učebnica

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Filozofická fakulta

Banská Bystrica 2014

Úvod do toponomastiky

© doc. Mgr. Jaromír Krško, PhD.

Recenzenti:

doc. PaedDr. Mária Imrichová, PhD.

doc. Mgr. Jaroslav David, Ph.D.

doc. PhDr. Juraj Hladký, PhD.

Jazykový redaktor:

doc. Mgr. Jaromír Krško, PhD.

Vydavateľ:

BELIANUM. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Univerzity
v Banskej Bystrici, Filozofická fakulta

Banská Bystrica

© 2014

Tlač:

EQUILIBRIA, s.r.o., Košice

© 2014

ISBN 978-80-557-0729-7

PodĎakovanie

Ďakujem všetkým kolegom a priateľom, ktorí prispeli vecnou radou, povzbudením či ústretovosťou k tomu, že táto učebnica vznikla. Úprimne ďakujem recenzentom knihy – doc. PaedDr. Márii Imrichovej, PhD., doc. Mgr. Jaroslavovi Davidovi, Ph.D. a doc. PhDr. Jurajovi Hladkému, PhD. za cenné pripomienky, ktoré prispeli ku skvalitneniu obsahu diela.

Obsah

Predhovor	5
Miesto toponomastiky v rámci onomastiky.....	7
Základná terminologická sústava toponomastiky.....	14
Mikroštruktúrne vzťahy v onymii	28
Klasifikácia toponým	45
Lexikálno-sémantické triedenie toponým	46
Štruktúrnotypologické triedenie toponým	56
Toponymum ako súčasť sociálneho priestoru	64
Výskum urbanonymie	85
Výskum toponymie	95
Fázy toponomastického výskumu	95
Stavba hesla vo výkladovom slovníku toponým	105
Výskum hydronymie	108
Hydrografické členenie povodia	115
Stavba hesla vo výkladovom slovníku hydroným	117
Záver	132
Register	147
Prílohy	150

Predhovor

Vysokoškolská učebnica *Úvod do toponomastiky* v sebe integruje viaceré kľúčové témy súčasnej slovenskej toponomastiky a ponúka študentom možnosť získať základný prehľad z tejto časti onomastiky.

Toponomastika je neoddeliteľnou súčasťou onomastiky a úzko korešponduje s ďalšou jej súčasťou – antroponomastikou. Výsledkom tohto „siamského“ spojenia je napríklad to, že termíny analyzované a popisované v samostatnej kapitole sa týkajú predovšetkým toponomastiky, ale pre chápanie základných princípov fungovania vlastných mien musia byť medzi nimi aj termíny z oblasti všeobecnej onomastiky, absentujú tu termíny používané v antroponomastike a chrématonomastike. Verím, že v budúcnosti sa podarí zosúladiť tieto „nedostatky“ vydaním učebnice z onomastiky.

Učebnica je výberom z problematiky slovenskej a slovanskej toponomastiky. Naznačené problémy majú pomôcť študentom a záujemcom o toponomastiku zorientovať sa v množstve termínov, charakteristík a názorov. Majú podnietiť premýšľanie, polemiku, no najvyšším cieľom by malo byť získať mladého človeka pre kvalitnú a poctivú prácu v onomastike.

Dôvodov pre napísanie tejto učebnice bolo viacero, ale základným dôvodom bolo ponúknuť študentom učebnicu, ktorá by ich aspoň v tézach zorientovala v problematike toponomastických výskumov a ponúkla výber zo základnej literatúry, ktorá ich posunie ďalej. Kapitoly venované výskumu toponymie, urbanonymie a hydronymie ukazujú možnosti skúmania zaujímavých a aktuálnych tém. Ak sa k tomu pridajú oblasti antroponomastiky a chrématonomastiky, pred študentami sa otvárajú možnosti doposiaľ neprebádaných a aktuálnych tém, ktoré môžu riešiť v rámci seminárnych, bakalársky, diplomových, rigorózných či dizertačných prác. Tieto témy zároveň dokazujú, že výskum a záujem o problematiku vlastných mien sa nemusí skončiť opustením brány školy, ale môže sa stať celoživotným koníčkom.

Nestor česko-slovenskej onomastiky – profesor Vladimír Šmilauer vo svojom poďakovaní pri príležitosti svojich sedem-

desiatych narodenín povedal: „...mít chuť do práce; a tu je výhoda onomastiky, že ten, kto se do ní pořádně zahlubá, nerad se od ní odtrhuje; onomastika ho chytí, jak se mi nedávno přiznal jeden kolega. Nuže, ať nás to chytí a drží a dovede k práci dobré a užitečné!“. Profesor Šmilauer mal pravdu – kto nazrie do (top)onomastiky a objaví jej krásu, toho už táto panna Zázračnica nepustí zo svojho náručia!

Miesto toponomastiky v rámci onomastiky

Toponomastika (spolu s antroponomastikou a chrématonomastikou) je súčasťou **onomastiky**, ktorá je definovaná ako *spoločenskovedná disciplína zaoberajúca sa vznikom a stavbou onymického znaku a fungovaním jeho propriálnych onymických sústav v rozličných spoločenských podmienkach*.

Svojím vedeckým zameraním a metodologickými východiskami úzko korešponduje s geografiou, históriou, ale aj so sociológiou, etnografiou, archeológiou, psychológiou, semiotikou... Onomastika má najbližšie k jazykovede a jazykovedným disciplínam – lexikológii, dialektológii, historickej jazykovede, štylistike. Po dlhých diskusiách od prelomu šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov minulého storočia, keď prevládali názory o jej zaradení ako subdisciplíny jazykovedy, sa v súčasnosti vydeľuje ako samostatná vedná disciplína (Krajčovič, 1991). Prepojenie onomastického výskumu s inými vednými disciplínami umožňuje skúmať vlastné meno v jeho komplexnosti (z jazykovej i mimojazykovej stránky) a nesústreďovať sa len na jeho etymologický výklad, ako tomu bolo na počiatkoch onomastických výskumov. Preto môže onomastika pokladať vedné disciplíny, akými sú história, geografia, sociológia, psychológia..., za pomocné vedy onomastické (bez akéhokoľvek náznaku nadradenosti či podradenosti), rovnako tak, ako je onomastika považovaná za pomocnú vedu historickú (tak aj M. Majtán, 1996, s. 8).

Špecifické postavenie onomastiky v rámci jazykovedných disciplín vyplýva najmä z osobitného vzťahu medzi denotátom a designátom k objektívnej realite. Binárnu povahu jazykového znaku (na rozdiel od apelatíva) si proprium zachováva aj napriek tomu, že denotát nepoznáme – medzi onymickým objektom a propriom sa referenčný vzťah nestráca. Designácia (vzťah medzi denotátom a designátom) je jednou z dvoch zložiek onymického obsahu vlastného mena a pozostáva z hierarchicky usporiadaných relevantných príznakov, ktoré ho zaraďujú do jednotlivých onymických sústav – antroponymickej, toponymickej či chrématonymickej. Druhou zložkou onymického obsahu vlastného mena sú individuálne príznaky objektu a ďalšie príznaky informačno-encyklopedickej povahy.

R. Šrámek (1999) poukazuje na to, že vlastné meno vzniká vzájomným pôsobením javov troch rovín – v rovine objektov, javov a vzťahov; v rovine faktov jazykovej povahy a v rovine faktov komunikačnej povahy. Interakcia týchto rovín je prítomná v každom vlastnom mene, ale tieto roviny sa rozdielne manifestujú v **momente vzniku vlastného mena**, keď do nominačného aktu vstupuje onymická norma, vhodnosť mena, motivačné faktory... a v **momente používania vlastného mena**, v ktorom sa oslabuje etymologická priezračnosť, motivačné faktory ustupujú do pozadia, prípadne sa úplne vytrácajú a proprium vstupuje do špecifických vzťahov v rámci designácie – dochádza „k rozpojení etymologického a propriálného významu, přesněji řečeno: k rozložení struktury sémů vytvářejících apelativní obsah... a ke vzniku nového, totiž propriálního obsahu budujícího na ustálení vazby lexikální jednotky k danému pojmenovanému objektu jako k jednotlivině.“ (Šrámek, 1999, s. 21).

V momente vzniku vlastného mena je prítomná zviazanosť apelatívneho východiska dotváraného motivujúcimi prvkami mimo-jazykovej povahy s jazykovou normou – pomenovanie prudko tečúceho horského potoka názvom *Bystrica* bolo v momente vzniku tohto hydronyma determinované adjektívom *bystrý* – rýchly (ale aj čistý), slovotvorným formantom *-ica* používaným v triede hydroným a ďalšími motivačnými faktormi – horské prostredie, čistá voda, dravosť toku – v opozícii napr. voči pomalosti toku (→ *Neteča*), blatistému prostrediu (→ *Blatnica*), kalnej vode (→ *Kalnica*), zapáchajúcej vode (→ *Tuchyňa*).

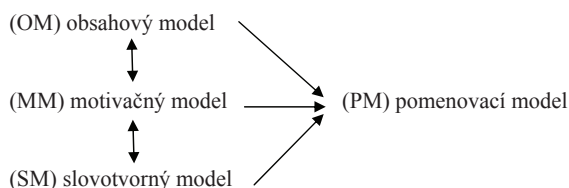
V momente používania vlastného mena je v podstate irelevantná pôvodná motivácia propria, ale dôležitou zložkou je jeho komunikačná platnosť. M. Majtán (1996) pri onymickej platnosti toponyma zdôrazňuje tieto jeho zložky:

1. spoločensky podmienená identifikácia objektu názvom (*Bystrica* je potok prameniaci pod Kráľovou hoľou, pritekajúci z Harmanca, nie zo Starých Hôr, pretekajúci popri mestskom parku a ústiaci sprava do Hrona pod Štadlerovým nábrežím);
2. druhové zaradenie v príslušnej triede objektov a názvov, ktoré býva často kontextovo a komunikačne podmienené – z vety *V lete sme si postavili priehradu na Bystrici* je jasné, že *Bystrica* patrí do triedy hydroným, ale vo vete *V lete sme boli na výlete v Bystrici a vo Zvolene* ide o triedu ojkóným); nejasná onymická

- trieda by však bola vo vete *V lete sme sa hrávali v Bystrici* (hrať sa môžeme v meste, rovnako aj v potoku, preto si komunikačná situácia vyžiada spresnenie onymickej triedy širším kontextom);
3. lokalizácia objektu v teréne (*Bystrica* je potok pritekajúci z Harmanca, ktorý ústi do Hrona, potok tečúci zo Starých Hôr sa nazýva *Starohorský potok* a vlieva sa zľava do Bystrice);
 4. okruh spoločenskej a geografickej pôsobnosti (komunikatívnej platnosti) názvu (znalosť potoka nazvaného *Bystrica* pretekajúceho Banskou Bystricou je obmedzená určitým okruhom používateľov v meste a jeho okolí – pozri k tomu lokalizáciu toponyma ako obsahovo-sémantický príznak toponyma na nasledujúcich stranách);
 5. štandardizovanosť názvu (miera, stupeň štandardizovanosti);
 6. expresívnosť názvu.

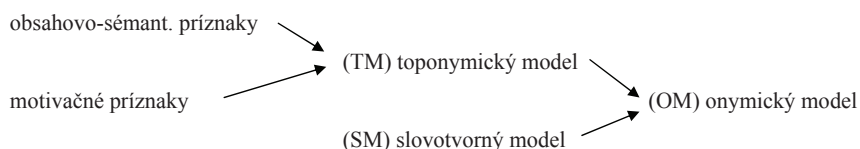
Proces vzniku vlastného mena sa dá vyjadriť modelovou schémou. V slovenskej onomastickej škole použil modelovú teóriu medzi prvými V. Blanár už v roku 1945 (o tom bližšie Krško, 2011, s. 269). Vznik vlastného mena, resp. označenie určitého objektu vlastným menom, je podmienený propriálnymi pomenovacími princípmi, propriálnymi vzťahmi v ich vnútornej, hĺbkovej štruktúre, ktoré sú „zakotvené v spoločenských normách a potrebách“ (Blanár, 2009, s. 37). Jednotlivé príznaky utvárajúce sémantickú zložku propria tak vytvárajú jeho obsahovú stránku a sú úzko spojené s kultúrnym a spoločenským vedomím spoločenstva, v ktorom dané vlastné meno vzniká. Obsahový model propria je úzko spojený s pomenovacou situáciou, teda s motivačným modelom, v ktorom ide o cieľavedomú selekciu a usporiadanie motivačných príznakov spojených priamo či nepriamo s pomenúvaným objektom, ktoré sa následne jazykovo stvárnia v slovotvornom modeli.

Základnú schému V. Blanára môžeme vyjadriť takto:

V slovenskej toponymii venoval veľkú pozornosť jednotlivým modelom M. Majtán – predovšetkým v štúdiu *Motivácia a lexikálna sémantika* (Majtán, 1994) a v úvodných kapitolách monografie *Z lexiky slovenskej toponymie* (Majtán, 1996, s. 8 – 14). M. Majtán nehovorí o pomenovacom modeli, ale ho nazýva *onymický model*, ktorý tvoria dve vzájomne sa podmieňajúce zložky – *toponymický model* predstavujúci mimojazykovú stránku toponyma pozostáva z *obsahovo-sémantických príznakov* (identifikácia objektu, druhové zaradenie, lokalizácia, spoločenská realizácia, šandardizovanosť, expresívnosť)¹ a z *motivačných príznakov* (opis objektu, lokalizácia, vlastníctvo, príslušnosť, oslavnosť, sídelnosť). Druhou zložkou tvoriacou onymický model je *slovotvorný model*² reprezentujúci jeho jazykovú stránku.

Schéma onymického modelu podľa M. Majtána sa dá znázorniť takto:

Obsahovo-sémantické príznaky ako základné prvky tvoriace toponymický (a napokon onymický) model poukazujú na fungovanie toponyma v komunikácii a v spoločnosti. Možno ich rozdeliť na niekoľko príznakov s rôznou intenzitou komunikačného dosahu a platnosti. Podľa M. Majtána (1996, s. 11 – 13) medzi obsahovo-sémantické príznaky patrí:

1. **identifikácia toponyma**, ktorá predstavuje jeho základnú schopnosť pomenúvať objekty v teréne a zároveň ich identifikovať v súbore onymických objektov a zatriediť ich do rôznych toponymických

¹ Obsahovo-sémantické príznaky pozri na nasledujúcej strane.

² Slovenská onomastická škola používa na označenie jednej zo zložiek tvorenia vlastného mena len termín *slovotvorný model*. Česká a poľská onomastická škola (R. Šrámek, J. Pleskalová, J. David, M. Čornejová, H. Borek, A. Ciešliková, R. Mrózek a ďalší) rozlišujú tento proces pri tvorení apelatív – tam sa používa termín *slovotvorba* a pre tvorenie vlastných mien používajú termín *názvotvorba*. Terminologickú odlišnosť odôvodňujú faktom, že vlastné meno predstavuje špecifický druh pomenovania a proces vzniku vlastného mena (propriálne pomenovací akt – Šrámek, 1999, s. 20–21) je odlišný od procesu vzniku apelatíva.

druhov (ojkononymum – anojkononymum) a toponymických tried (hydronymum, oronymum, urbanonymum...). Identifikačný príznak (viacerí domáci i zahraniční onomastici hovoria o identifikačnej funkcii – pozri Blanár, 1996, s. 17 – 19) patrí k základným príznakom proprií;

2. **lokalizácia toponyma** patrí aj medzi motivačné príznaky a môže byť zároveň aj súčasťou identifikácie. Lokalizácia objektu sa určuje vzhľadom na iný (susedný) objekt a odráža „pohľad“ informátora na danú onymickú sústavu. V súvislosti s lokalizáciou objektu sa spomínajú aj termíny „akčný rádius“, „spoločenský význam toponyma“ a „relatívny zemepis“ (pozri k tomu napr. Šrámek, 1999, s. 68–71). Spoločenský význam toponyma priamo predurčuje „vedenie o tomto onymickom objekte“ v spoločnosti – ojkonymum *Bratislava* je natoľko významný objekt, že ho dokážu lokalizovať takmer všetci obyvatelia Slovenska, Čiech..., ale ojkonymum *Rudno* (osada západne od Turčianskych Teplíc) vie lokalizovať omnoho menší počet obyvateľov³ – akčný rádius tohto ojkonyma je malý. Akčný rádius toponyma sa môže zvyšovať publicitou, masovo-komunikačnými prostriedkami⁴ a jeho trvanie môže byť časovo obmedzené – ak by vznikla v nejakej lokalite významná udalosť, ktorá by sa dlhodobo medializovala, o danej obci, lokalite, názve by sa dozvedeli mnohí obyvatelia Slovenska, neskôr by sa však počet ľudí schopných lokalizovať objekt znížil – t. zn., že by sa znížil akčný rádius objektu. Relatívnym zemepisom sa vymedzujú objekty vzhľadom na iné objekty a ich označenie môže byť relatívne, pretože závisí od priestoru a smeru pohľadu na objekt – pri zmene polohy pozorovateľa daný názov nezodpovedá novej polohe – objekt pomenovaný *Za cestou* bude z opačného konca pred cestou – napriek tomu sa jeho názov nezmení, členenie Turca na horný a dolný Turiec je relatívne a závisí od kritéria hodnotenia – zo zemepisného hľadiska je oblasť Martina horný Turiec, ale z hydrografického ide o dolný tok rieky, čiže ide o dolný Turiec.

Medzi motivačné príznaky, ako jedny z primárnych zdrojov utvárajúcich toponymický model, zaraďuje M. Majtán:

³ (Ne)ovládanie obsahovo-sémantických príznakov proprií patrí k základnému vymedzeniu sociálnych toponým (pozri príslušnú kapitolu).

⁴ Susedná obec Budiš je od Rudna vzdialená 2 km, počtom obyvateľov i rozlohou sú približne rovnaké. Akčný rádius obce Budiš je však omnoho väčší vďaka reklamnej kampani na tamojšiu minerálnu vodu.

1. **opis a charakteristiku objektu** – ide o najčastejšie motivačné príznaky, ktoré vyplývajú z geomorfologických znakov objektu a to priamo i metaforicky (tvar, veľkosť, dĺžka, členitosť...) – *Hrbky, Diel, Vršok, Basa, Chvosty, Koliesko, Povrázky*;
2. **lokalizáciu** – lokalizácia objektu vzhľadom na iný (orientačne významný objekt, ktorý môže alebo nemusí byť pomenovaný) patrí medzi najdôležitejšie motivačné činitele; v toponymii sa používa označenie orientačného (dominantnejšieho) bodu termínom relačný objekt – *Brázdy pod cintorínom, Paseky pod Zúbrovou, Za Hrbok, Za jaminou*⁵;
3. **vlastníctvo, príslušnosť** – posesivita najčastejšie vyjadruje vlastnícky vzťah jednotlivca k objektu – *Kohárova lúka, Miškova polianka, Sieglav jarok*⁶, rodiny k objektu – *Antalíčka, Bodnáreje lúky*; prípadne posesívny tvar vyjadruje vlastnícky alebo územný vzťah obce k objektu, príslušnosť objektu ku katastru obce – *Lehotské lúky, Blatnický potok*; v urbanonymii môže posesívny vzťah vyjadrovať smerovanie ulice – *Zvolenská cesta* (neznamená, že cesta patrí mestu Zvolen, ale že smeruje do Zvolena), *Muránska ulica, Jelšavská ulica*; iný model posesívnej podoby v urbanonymii poukazuje na družobné mestá – *Tulská ulica* (družobným mestom Banskej Bystrice je mesto Tula), *Litovelská ulica* (Revúca má družbu s českým mestom Litovel)⁷;
4. **oslavnosť, pamätnosť**⁸ – najčastejšie sa uplatňuje v urbanonymii a vyjadruje sa ňou úcta voči významným predstaviteľom národa – *Sládkovičova ulica, Námestie Ľudovíta Štúra*; v minulosti sa pod tlakom ideológie vzdával názvami ulíc hold komunistickým predstaviteľom, vyjadrovala sa družba so Sovietskym zväzom, internacionálny vzťah so socialistickými krajinami a pod. – *Námestie*

⁵ Písanie veľkého/malého písmena relačného objektu je podmienené existenciou/neexistenciou takto pomenovaného objektu (k tomu pozri kapitolu o sociálnych toponymách).

⁶ V hydronymii sa posesívne vzťahy uplatňujú najčastejšie sekundárne – Daubnerov potok neznamená, že potok patrí Daubnerovi, ale že preteká cez objekt patriaci Daubnerovi – napr. preteká cez Daubnerovu lúku. Primárna dedikácia sa uplatňuje pri prameňoch, vodopádach... (pozri k tomu Krško, 2007c; Goôtšová, 2010)

⁷ K posesivite pozri monografiu A. Chomovej *Synchrónno-diachrónne parametre posesívnosti v slovenčine* (2011).

⁸ Tematike oslavnosti a pamätnosti v toponymii venuje veľkú pozornosť napr. J. David, ktorý v monografii *Smrdiv, Brežněves a Rychlonožkova ulice. Kapitoly z moderní české toponymie* (2011) zhromaždil veľké množstvo historických dokladov na nominačné procesy najmä v 20. storočí.

V. I. Lenina, Gottwaldova ulica, Marxova ulica, Park československo-sovietskeho priateľstva, Asmolovova ulica, Ulica červenej armády... Oslavnosť, prípadne pamätnosť sa v minulosti vyjadrovala v ojkonymii a v urbanonymii patrocíniami – menami svätých, ktorým bol zasvätený kostol, kaplnka alebo oltár. Podľa mena svätca (patróna osady) dostala neskôr názov obec, ktorá vznikla v blízkosti takto pomenovanej stavby – *Turčiansky Svätý Martin, Liptovský Svätý Mikuláš, Turčiansky Svätý Ďur, Svätý Jur, Michalovce...* Po roku 1948 sa na Slovensku premenúvali obce s nemeckým alebo maďarským názvom – časť z nich nesie meno významnej slovenskej osobnosti, národného buditeľa... – *Sládkovičovo* (pôvodne Veľký Diosek a Malý Diosek), *Štúrovo* (pôvodne Parkan, predtým Kokot (< psl. apelatívum kokot – kohút – Stanislav, 2009, s. 235–236), *Bernolákovo* (pôvodne Čeklís), *Šafárikovo* (pôvodne Tornaľa, od roku 1990 opäť Tornaľa), *Gabčíkovo* (pôvodne Bös, Beš) atď.

5. **sídelný charakter** – ide o špecifický príznak osadných názvov (ojkoným) motivovaný obyvateľmi, a to podľa a) osobného mena (*Ležiachovo, Miklušovce, Gregorovce*), b) prezývkovým obyvateľským menom – kolektívnou prezývkou obyvateľov obce (*Pilindoší – Očová, Bryndziari – Zvolen, Tepšári – Revúca, Vrabčari – Krásno nad Kysucou, Sebechlebci → Sebechleby*), c) zamestnaneckým názvom osady (*Brezolupy, Dechtáre, Sokolovce, Voderady, Štitáre, Tlmače*), d) etnickým menom pôvodných obyvateľov obce (*Slovany, Valaská, Nemecká, Nemecká Lupča* – dnes Partizánska Lupča, *Nemecké Pravno* – dnes Nitrianske Pravno, *Maďarovce* – pôvodný názov Malinovca, dnes súčasť obce Santovka). M. Majtán (1996, s. 11) sem zaraďuje aj motiváciu obyvateľským menom (katojkonymom – *Brezňan, Banskobystričan, Lipták, Turčan*) – podľa nášho názoru sa však katojkonymum nepremieta do motivácie ojkonyma, práve naopak – katojkonymum bolo motivované ojkonymom, prípadne choronymom.

⁹ Osada bola pomenovaná podľa Slováka Jozefa Gabčíka, ktorý bol účastníkom atentátu na rišskeho kancelára Reinharda Heydricha r. 1942.

Základná terminologická sústava toponomastiky

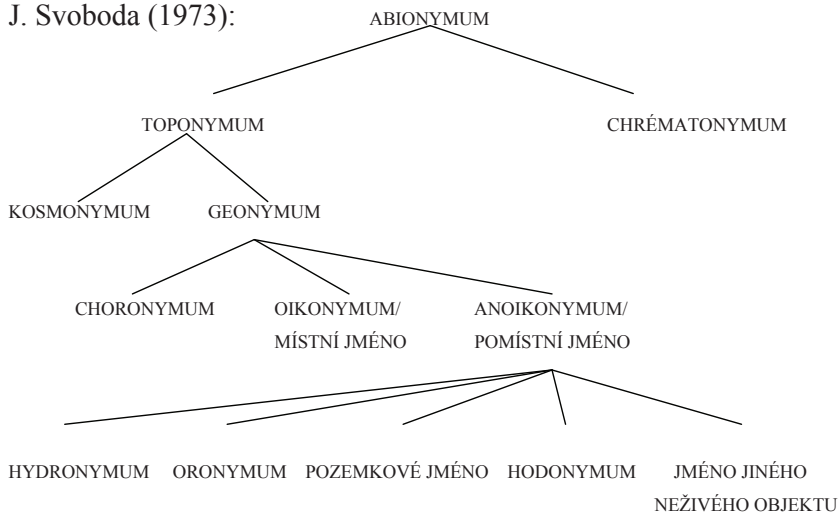
Súčasná onomastická terminológia tak isto ako terminológia vo všeobecnosti, je charakteristická internacionalizáciou, ktorá je základným predpokladom medzinárodnej komunikácie a zrozumiteľnosti termínov aj v zahraničí.

K zjednocovaniu slovanskej onomastickej terminológie začalo postupne dochádzať na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov minulého storočia – viaceré terminologické odlišnosti medzi slovanskými onomastickými teóriami boli predmetom referátov na V. slovenskej onomastickej konferencii, ktorá sa konala roku 1972 v Prešove. V. Šmilauer v tézach naznačil základné triedenie vlastných mien, M. Majtán venoval pozornosť slovenskej toponomastickej terminológii a ustaľovaniu názvov chotárných názov, mikrotoponymum, toponymum, terénny názov; nemeckú onomastickú terminológiu predstavil na konferencii T. Witkovski.

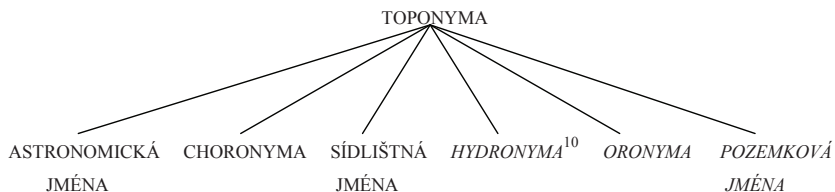
Završenie tohto procesu nastalo vydaním publikácie *Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky* (J. Svoboda a kol., 1973), v ktorej sú vecne usporiadané onomastické termíny s príslušnými ekvivalentmi v jednotlivých slovanských jazykoch a nemčine, každý termín je vymedzený definíciou a k termínom sú uvedené príklady.

Napriek ustáleniu a vymedzeniu obsahov jednotlivých onomastických termínov dochádza k určitej nejednotnosti. Niektoré termíny sa totiž môžu zatriediť do rozličných skupín. Na lepšie vysvetlenie bude vhodné načrtnúť niekoľko schém od spomínaných autorov zo začiatku sedemdesiatych rokov až po súčasnosť, pričom dôraz budeme klásť na termíny, ktoré sa bezprostredne viažu k toponomastike.

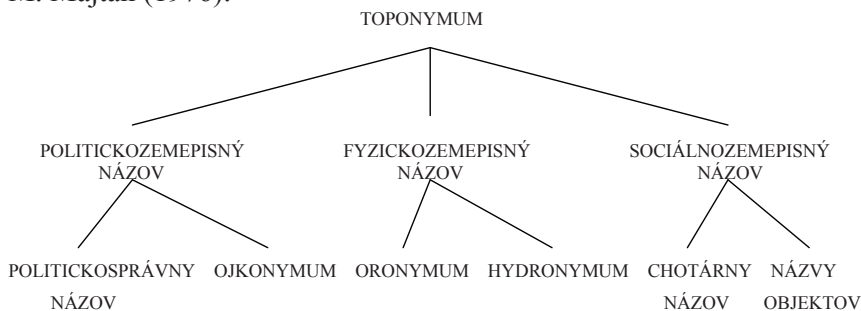
J. Svoboda (1973):

V. Šmilauer (1976):

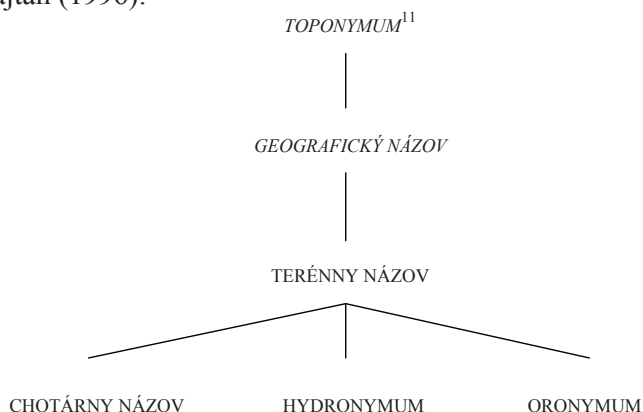

M. Majtán (1976):

¹⁰ Kurzívou označené termíny zahrňa Šmilauer pod spoločný termín *nesídlištní jména (pomístní)*.

V monografii *Z lexiky slovenskej toponymie* (1996) M. Majtán venuje pozornosť slovenským chotárnym názvom, oronymii a hydronymii. Na základe jeho začlenenia týchto onomastických termínov vychádza nasledujúca schéma – M. Majtán (1996):

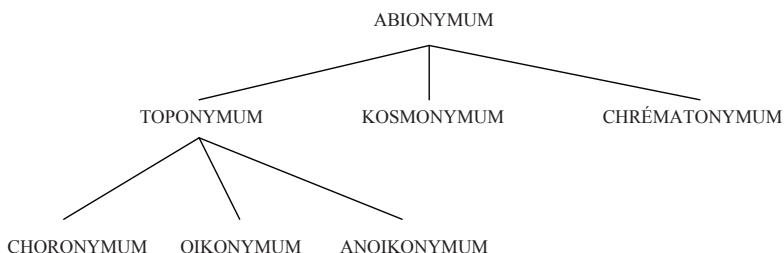
Ako vyplýva z uvedených schém, napr. *hodonymá* vyčleňuje J. Svoboda ako samostatnú kategóriu v rámci anojkoným (teda ich kladie paralelne k chotárnym názvom, oronymám a hydronymám). Oproti nemu V. Šmilauer hodnotí *hodonymá* ako subkategóriu chotárných názvov, pretože medzi chotárne názvy („pozemková jména“) zaraďuje „parcely, shluky parcel, pozemkové trati, zemědělské hony, pole, louky, pastviny, zahrady, vinice, polesí, lesní oddělení, obory, neobděláná půda, hodonyma: dálnice, silnice, cesty, průhony, tunely, brody, železnice, stanice, zastávky, lanovky, přístaviště, jednotlivé stromy (památné).“ (Šmilauer, 1976, s. 110 – 111).

Samotné korelácie termínu *toponymum* ako subkategórie *abionyma* sú odlišné u J. Svobodu (1973) a v terminologickej sústave slovanskej onomastiky *Osnoven sistem*,¹² ako to pripomína aj L. Olivová-Nezbedová (1998). Toponymum je u J. Svobodu v rovnakej

¹¹ Kurzívou označujeme termíny, ktoré M. Majtán spomína nepriamo (Majtán, 1996, s. 19).

¹² Bezljaj, F. – Birylo, M. V. – Blanár, V. – Jentsch, H. – Karaš, M. – Mihajlovič, V. – Nimčuk, V. V. – Olivová-Nezbedová, L. – Oliva, K. – Podol'skaja, V. – Superanskaja, A. V. – Šimunović, P. – Šmilauer, V. – Vidoeski, B. – Witkowski, T. – Zaimov, J. 1983. *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika – Osnovnaja sistema i terminologija slavjanskoj onomastiki – Grundsystem und Terminologie der slawischen Onomastik*. Skopje, 1983. 413 s.

úrovni chrématonyma a pod toponymum patria kozmonymá a geonymá (schému pozri vyššie). V *Osnoven sistem* je hierarchia takáto (Olivová-Nezbedová, 1998, s. 53):

L. Olivová-Nezbedová k tejto disproporcii píše: „Domnívam se, že tak jako jiné slovanské jazyky mají různé odchylky při chápání termínů, příp. trvají na svém pojetí, tak je třeba zachovat v české onomastice tradiční chápání termínu *toponymum* (tj. zachovat jeho nadřazení nad termíny *kosmonymum* a *geonymum*), tak jak to bylo uvedeno v Základní soustavě r. 1973. Toponyma a chrématonyma se mohou vyskytnout i na jiných kosmických tělesech, nikoliv jen na Zemi.“ (Olivová-Nezbedová, 1998, s. 53 – 54).

Terminológia neosídlených geografických objektov prešla tiež určitým vývinom. Prvotný termín *pomiestne meno* bol výpožičkou z češtiny (v českej onomastike dodnes existuje termín *pomístní jméno*, postupne sa však popri ňom presadzuje aj termín *anojkonymum* – pozri nižšie). Roku 1947 vydal P. Ratkoš štúdiu *Toponymia Liptova do konca XIII. storočia*,¹³ v ktorej po prvý raz použil termín *chotárny názov*. Tento termín sa však v tomto čase neujal a bol nahrádzaný pojmami *pomiestne meno* (Blanár, 1950), *chotárne meno*.¹⁴ Na prelome šesťdesiatych rokov sa slovenskí onomastici vrátili k Ratkošovmu termínu *chotárny názov* (pozri k tomu štúdie viacerých onomastikov z tohto obdobia – M. Majtána, R. Krajčoviča, A. Habovštiaka, Š. Krištofa a ďalších). Roku 1966 schválila Slovenská onomastická komisia termín *terénny názov*, ktorý sa však vtedy neujal (od deväťdesiatych rokov minulého storočia sa začal opäť používať – pozri Majtán, 1996 Krško, 2001). Na konci

¹³ In: Jazykovedný zborník Matice slovenskej, 1–2, 1946–1947, s. 200–219.

¹⁴ Stanislav, J.: Aus der altslavischen Toponomastik. Sonderdruck aus Verträge der Berliner Slavistentagung, Berlin 1956, s. 103–109.

šesťdesiatych rokov vzniká ďalší paralelný termín – *mikrotoponymum*, ako o tom svedčia štúdie M. Majtána, J. Matejčíka a ďalších z tohto obdobia. Nevýhodou termínov *mikrotoponymum* a *chotárny názov* bolo podľa M. Majtána to, že boli „priúzke“ (Majtán, 1976, s. 115), pretože jednotlivé skupiny pomenovaných zemepisných objektov treba terminologicky odlišiť a presne zatriediť. Mikrotoponymá v Encyklopédii jazykovedy (1993, s. 276) sú definované nepriamo – ako predmet výskumu mikrotoponymie, ktorá sa zaoberá „názvami malých objektov, napr. obydľí, častí obcí, polí, ciest, malých potokov a jarkov, častí jazier a lesov. Medzi nimi sú topografické, kultúrne, hospodárske a iné názvy“.

V deväťdesiatych rokoch sa termín *mikrotoponymum* v slovenskej a českej onomastike prestal používať pre svoju prílišnú vágnosť a časté subjektívne chápanie obsahu tohto pojmu, čo relativizovalo jeho významu. Ďalším negatívom bola absencia významového pendantu – makrotoponymum¹⁵.

V súčasnosti sa aj v slovenskej onomastike udomácňuje termín *anojkonymum* pre označenie neosídlených terénnych útvarov ako opozitum voči termínu *ojkonymum* (pozri k tomu diskusiu v Slovenskej reči – Valentová, 2009a; Krško, 2009). V minulosti sa tento termín nepreferoval (pozri vyššie publikované terminologické schémy) – *anojkonymum* sa v uvedených schémach vyskytuje len u J. Svobodu (tu je uvedené spolu so synonymným termínom *pomístní jméno*) a zahŕňa v sebe *hydronymá*, *oronymá*, „pozemková jména“, *hodonymá*, a „jména jiného neživého objektu“ a v terminologickej sústave *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika...* (1983), kde je zachované trichotomické členenie toponým na *choronymá* (názvy veľkých oblastí – napr. svetadielov), *ojkonymá* (názvy osídlených častí, resp. názvy ľudských sídel) a *anojkonymá* (názvy neosídlených častí). Tu treba zdôrazniť, že *anojkonymum* by sa terminologicky nachádzalo medzi toponymom a ďalšími toponomastickými termínmi označujúcimi menšie geomorfologické objekty v horizontálnom i vertikálnom členení – *hydronymom* (vodným názvom), *oronymom* (názvom objektu vo vertikálnom smere – vrchu, doliny), *speleononymom* (názvom jaskyne), *hodonymom* (pomenovaním ciest) atď.

¹⁵ Problematike „makro“ a „mikro“ v onomastike venovala pozornosť aj A. V. Superanská (1973, s. 165–170).

Problematike vymedzenia ojkonymického a anojkonymického priestoru venoval pozornosť R. Šrámek v príspevku *Oikonymický a anoikonymický priestor* (Šrámek, 1991) najmä z pohľadu areálových vlastností propriálneho systému národného jazyka vyplývajúcich z druhej dvojakosti tohto systému – z geografického charakteru na jednej strane a zo sociálneho charakteru proprií na strane druhej. R. Šrámek v monografii *Úvod do obecné onomastiky* (1999) pri charakteristike materiálnej bázy onomastiky hovorí o *jménech sídlisťných (oikonymie)*, *jménech nesídlisťných (anoikonymie, dříve mikrotoponymie)*, *antroponymii...* (Šrámek, 1999, s. 61–62).

Obidva subsystémy onymického priestoru – ojkonymický i anojkonymický, sú navzájom pevne prepojené a presná hranica rozčlenenia sa nedá vždy spoľahlivo určiť, pretože tieto subsystémy z chronologického hľadiska podliehajú dynamickým zmenám a vzájomným preskupeniam. Najčastejšie sa stretáme s javom, keď sa pôvodne anojkonymický priestor s väčšou časťou svojej nomenklatúry stal ojkonymickým priestorom (subsystémom). Ide o postupné osídľovanie pôvodne neosídlených priestorov – rozširovanie intravilánu obce. Pôvodné označenie anojkonymického priestoru sa stane súčasťou obce (jej intravilánu – de facto ojkonymickým priestorom) a jeho názov sa môže pretransformovať napr. do názvu mestskej časti, sídliska a pod. – sídlisko *Hliny* v Žiline, *Kapustníská* v Revúcej, *Pereš* v Košiciach, *Podháj*, *Záturcie* v Martine..., prípadne pôvodný (terénny) názov zanikne a v rámci ojkonymického systému vznikne nový názov – v Revúcej sa štvrť rodinných domov označuje ako *Otrokovice* alebo pejoratívnejšie *Zadlžovice*, pôvodný názov bol *Pod Hájom*, *Pod Háj* (Krško, 2001, s. 9). Terénne názvy pomenúvajúce pôvodné onymické body týchto anojkonymických subsystémov sa môžu dochovať napr. v názvoch ulíc – *Na Garbanku*, *Na Zábavu*, *Pod hôrkou*, *Vršky* a pod.

V praxi môže nastať aj opačný prípad – pôvodné ojkonymum sa stane anojkonymom. Ide o zánik obce – jej názov sa stáva súčasťou miestnej toponymie vo forme terénneho názvu (napr. *Paraštiná*, *Lehôtka* v Turci). Ak však ide o lokalitu blízko rozširujúceho sa územia obce, postupne sa môže opäť stať súčasťou jej ojkonymického systému – napr. dnešné sídlisko *Veča* je v súčasnosti mestským sídliskom Šale, v minulosti išlo o obec *Veca* (od psl. *vět-* + *-ja* –

ľudové zhromaždenie prevažne právneho charakteru – Krajčovič, 2005, s. 142), ktorá neskôr zanikla.

Prechodom z ojkonymického do anojkonymického subsystému a opačne sa mení aj terminologické začlenenie názvov – z terénneho názvu sa stáva urbanonymum, alebo z ojkonyma sa stáva terénny názov. I. Valentová v príspevku *Anojkonymum alebo terénny názov?* (Valentová, 2009a, s. 31) vlastne zjednodušuje vnímanie sociálneho onymického priestoru (v danej úrovni terminologickej hierarchizácie) na osídlený priestor (ojkonymický systém) a neosídlený priestor (anojkonymický systém). Termín *terénny názov* svojím obsahom pokrýva všetky pomenované objekty v teréne (hydronymá, oronymá, speleonymá, hodonymá...), pričom v rámci oroným ide o zastúpenie nielen vyvýšených objektov (kopcov, vrchov, pohorí...), ale aj znížených útvarov (rovín, údolí, dolín, roklín a pod.).

Tak, ako sa rozvíja ľudské poznanie, rozvíja sa aj odborná onomastická terminológia. V súčasnosti je snaha zachytiť nové termíny označujúce doposiaľ nepomenované onomastické javy na národných úrovniach. Proces internacionalizácie zároveň nastoľuje požiadavku zosúladiť (po obsahovej i formálnej stránke) jednotlivé onomastické termíny používané v rozličných jazykoch. Slovenská onomastická komisia pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v Bratislave pripravuje projekt spracovania slovenskej onomastickej terminológie. V rámci slovanských onomastických škôl je snaha zosúladiť onomastickú terminológiu medzi slovanskými krajinami pod záštitou Slovanskej onomastickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov (pozri <http://onomastyka.uni.lodz.pl>). Na ešte vyššej úrovni je spracovanie medzinárodnej onomastickej terminológie pod záštitou ICOS (The International Council of Onomastic Sciences – pozri <http://www.icosweb.net>).

Pri definovaní jednotlivých termínov treba brať do úvahy hlavné zásady, ktoré boli dodržané pri zostavovaní Základnej sústavy a terminológie slovanskej onomastiky (Svoboda a kol., 1973, s.10):

1. v základnej terminológii sa neodchyľovať od medzinárodnej terminológie a veľmi dôsledne tvoriť základnú terminológiu: - *onymum* (*antrop-*, *top-* atď.) pre jednotlivé vlastné meno, - *onymia* pre súhrn týchto mien, - *onomastika* pre vedu zaoberajúcu sa vlastnými menami;
2. dbať o zhodu s lingvistickou a geografickou terminológiou;

3. nepreťažovať terminológiu zvláštnymi názvami pre všetky druhy objektov (*potamononymum* – názov vodného toku, kanála, *limnononymum* – pomenovanie vodnej nádrže, *oceánononymum* – názov oceána a jeho častí, *helonymum* – názov močiara...), ak existuje súhrnný názov (v tomto prípade *hydronymum*).

Základnými onomastickými pojmami sú:

proprium (nomen proprium, onymum, vlastné meno) – slovo alebo slovné spojenie, ktorého funkciou (na rozdiel od všeobecných podstatných mien) je objekt pomenovať, identifikovať a diferencovať od ostatných objektov (*Ján, Moravčík, Moro, Skovajsová, Skovajska, Breziny, Strážna hora, Biela voda, Hron, Banská Bystrica, Hviezdoslavova ulica, Filozofická fakulta UMB v Banskej Bystrici, Ústava Slovenskej republiky, Eidam, Jogobella*);

apelatívum (nomen appellativum, všeobecné meno) – pomenovanie, ktoré (na rozdiel od vlastných mien) označuje objekt(y) na základe jeho všeobecných príznakov bez špecifikácie jednotlivosti; v niektorých prípadoch (v kategórii singuláru) môže označovať aj jedinca (*človek, muž, chlapec, žena, suseda, breza, hora, potok, rieka, mesto, ulica, inštitúcia, dokument, syr, jogurt*);

onymia – súbor vlastných mien z určitého územia, v určitom jazyku, v určitom čase;

toponymum (terénny názov) – vlastné meno prírodného alebo človekom vytvoreného geografického objektu, ktorý je pevne fixovaný na Zemi (obec, cesta, pole, vodná priehrada, rybník);

toponymia – súbor toponým z určitého územia (regionálna, národná, slovanská...), v určitom čase (súčasná, historická), v určitom jazyku;

toponomastikon – súpis toponým, najčastejšie vydaný knižne, obsahujúci výklady jednotlivých toponým (*Terénne názvy z Muránskej doliny, Hydronymia povodia Hrona, Hydronymia povodia Nitry*);

toponomastický atlas – atlas zachytávajúci rozšírenie a frekvenciu určitých toponým, ich typov, topolexém, topoformantov v určitom priestore a čase (pozri napr. mapy v monografii M.

Majtána *Z lexiky slovenskej toponymie*, 1996, s. 75–126 alebo
R. Šrámka *Úvod do obecné onomastiky*, 1999, s. 190–209);

ojkonymum (osadný názov) – vlastné meno sídelných objektov, obce (*Zvolen, Prešov, Banská Bystrica, Blažkovci* (samota), *Kubizňovci* (samota));

prezývkové ojkonymum – prezývka osady (nie však obyvateľov) (*Oslany* → *Somárovce*, *Banská Bystrica* → *Pažravá pri Zvolene*, *Sirk* → *Malá Moskva*)

ojkonymia – súbor ojkónym z určitého územia, v určitom jazyku, v určitom čase;

ojkonomastikon – súpis ojkónym, najčastejšie vydaný knižne, obsahujúci výklady jednotlivých ojkónym (Stanislav, J.: *Slovenský juh v stredoveku*. I., II., Bratislava, 1999, 2004; čiastočne – Majtán, M.: *Názvy obcí Slovenskej republiky. Vývin v rokoch 1773 – 1997*, Bratislava, 1998; v Čechách: Hosák, L. – Šrámek, R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I., II.*, Praha, 1970, 1980; Janáč, M. – Tumlíř, P. – Harvalík, M.: *Divnopolis. Proč se to tak jmenuje?*, Praha, 2006);

hydronymum (vodný názov) – vlastné meno vodného toku, prameňa, rybníka, jazera, vodopádu, močiara, bariny (*Váh, Očovka, Hericov prameň, Požežský rybník, Hlačianske jazero, Harmanecký vodopád, Parížske močiare*);

hydronymia – súbor hydroným z určitého územia, povodia, v určitom jazyku, v určitom čase;

hydronomastikon – súpis hydroným, najčastejšie vydaný knižne, obsahujúci výklady jednotlivých hydroným (*Hydronymia povodia Oravy, Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej, Hydronymia povodia Nitry*);

oronymum – vlastné meno nesídelného geografického objektu fyzicko-geografického charakteru vo vertikálnom členení (vrchu, kopca, doliny, úbočia, nížiny...) (*Salašík, Kýčera, Magura, Vrbová dolina, Hlboké, Ochtinská aragonitová jaskyňa*);

oronymia – súbor oroným z určitého územia, v určitom jazyku, v určitom čase;

urbanonymum (urbonymum, uličný názov) – vlastné meno vnútromestského objektu (ulice, námestia, parku, sadu...) (*Sládkovičova ulica, Námestie Eudovíta Štúra, Sad Alexandra Dubčeka*);

choronymum – vlastné meno väčšieho (prírodného alebo administratívneho) celku z horizontálneho hľadiska (*Európa, Slovenská republika, okres Banská Bystrica, Nitrianska stolica*)

anonymum – vlastné meno neživého prírodného alebo človekom vytvoreného objektu, ktorý nie je (v čase vzniku vlastného mena) určený na obývanie a je pevne fixovaný na Zemi, predstavuje opozíciu voči ojkonymu;

speleonum – vlastné meno prírodného podzemného útvaru, napr. jaskyne, priepasti (*Dobšinská ľadová jaskyňa, Domica, Ochtinská aragonitová jaskyňa*);

hodonum – vlastné meno dopravnej cesty, mosta, tunela, brodu, železničnej trate, lanovkovej trate v extraviláne obce¹⁶ (*Trat' mládeže, Považská magistrála, Jantárová cesta, Tatranská magistrála, Kľačiansky most, Čremošiansky tunel*);

Ďalšími dôležitými termínmi v oblasti toponomastiky a onomastiky sú tie, ktoré sa viažu k procesu vzniku vlastného mena, prípadne k procesu prechodu propria do oblasti apelatív. Sem môžeme zaradiť tieto onomastické termíny:

onymizácia (proprializácia, deapelativizácia) – onomaziologický proces prechodu apelatívneho slova alebo slovného spojenia (substantívneho, adjektívneho, slovesného, citoslovcového...) do kategórie vlastných mien len zmenou funkcie, bez osobitných slovotvorných formantov (afixov) (*kováč > Kováč, hrb > Hrb, sídlisko > Sídliisko, prosisko* (miesto, kde sa pestovalo proso) > *Prosisko, konopisko* (miesto, kde sa pestovalo konope) > *Konopisko, pod hôrkou > Pod hôrkou*). S onymizáciou je často spojená substantivizácia slova, pretože vlastné meno je substantívum, ktoré označuje, pomenúva: *jastrabie* (adjektívum) > *Jastrabie, rýpal* (sloveso) > *Rýpal, jasná* (adjektívum) > *Jasná*; prehodnotením životnosti vznikajú v toponymii deapelatívne propria: *rybári > Rybáre, hrnčiari > Hrnčiare, štitári > Štitáre, zlatníci > Zlatníky*. L. Dvonč (1983) chápe pojem onymizácia užšie ako viacerí onomastici a striktno odlišuje

¹⁶ V intraviláne obce takého objektu zaradujeme medzi urbanonymá.

onymizáciu (proprializáciu) od pojmu deapelativizácia (podobne tak aj Imrichová, 2012). Podľa neho pri deapelativizácii ide „o prechod všeobecných podstatných mien k vlastným menám, resp. o využívanie všeobecných podstatných mien vo funkcii vlastných mien, napr. *koreň* – *Koreň*, *javorina* – *Javorina*“ (Dvonč, 1983, s. 177), t. zn., že deapelativizácia predstavuje transpozíciu všeobecných podstatných mien (apelatív) do triedy vlastných podstatných mien (propií). Pri onymizácii (proprializácii) ide podľa L. Dvonča o prechod slova alebo slovného spojenia medzi vlastné mená len zmenou funkcie (nie odvodzovaním, zložením a pod.), napr. *horský* – *Horský* (priezviská), *žalujem* – *Žalujem* (názov knihy), *vpred* – *Vpred* (názov časopisu)“ (Dvonč, 1983, s. 175). Proprializácia je potom vnímaná ako proces vzniku propria na základe použitia iných slovných druhov ako substantíva. Podobne chápe vznik propria aj M. Ološtiak (2010a), ktorý preto navrhuje používať kontrastné termíny *substantívum* (ako východisko proprializácie) a *nesubstantívum* (ako východisko deapelativizácie) (pozri aj Garančovská, 2010). M. Imrichová (2012) považuje deapelativizáciu len za typ proprializácie, „pretože sa (ako to vyplýva z termínu) vzťahuje len na prechod apelatív do kategórie proprií a nezahrňa teda proprializáciu iných slovných druhov; proprializácia je pojem širší ako deapelativizácia, s ktorou je v inkluzívnom vzťahu; napríklad obec *Suché*, priezvisko *Milý* nevznikli deapelativizáciou, pretože motivantmi nie sú všeobecné podstatné mená.“ (Imrichová, 2012, s. 32). Tá istá autorka považuje onymizáciu za najširší termín na označenie prechodu apelatívneho slova do kategórie vlastných mien, za užší termín považuje proprializáciu, najužším termínom je podľa nej deapelativizácia;

deproprializácia (apelativizácia, deonymizácia) – onomaziologický proces prechodu propria do kategórie apelatív stratou funkcie alebo povahy vlastného mena (*Curie* > *curie*, *Wolt* > *volt*, *Kašmír* > *kašmír*, *Emmental* > *ementál*). Tak isto ako pri onymizácii, aj pri apelativizácii odlišuje L. Dvonč (1987) jednotlivé termíny – pod pojmom apelativizácia chápe

prechod propria medzi apelatíva, ale len do podoby substantíva (*Lazar* (žobrák z Biblie) > *lazár* (mrzák, chorý človek), *Eidam* (holandské mesto) > *eidam* (druh syra s charakteristickými dierami). Proces apelativizácie je podľa L. Dvonča spontánny (*bojkot*, *lynč*, *rokfort*, *eidam*, *xantipa*) a zámerný – „zámerné sa apelativizujú mená vedcov, objaviteľov, napr. *curie*, *ohm*, *newton*, *henry*, *ampér*... a obmedzujú sa na pomenúvanie základných fyzikálnych jednotiek.“ (Dvonč, 1987, s. 107–108). Ak proprium prejde do kategórie apelatíva v inej než substantívnej podobe, tento proces sa označuje termínmi deproprializácia, deonymizácia (*do Paroma* > *doparoma* – príslovka i citoslovce; *Ježiš*, *Mária* > *ježišmária* – citoslovce; *Bordeaux* > *bordó* – adjektívum). Z tohto dôvodu chápeme termíny deproprializácia/deonymizácia ako synonymné termíny k pojmu apelativizácia len vo všeobecnosti. M. Imrichová (2012) chápe apelativizáciu ako časť deproprializácie a rozlišuje priamu apelativizáciu (založenú na metaforickom a metonymickom prenášaní významu): *Mohykán* – príslušník vyhynutého severoamerického indiánskeho kmeňa → *mohykán* – posledný z nejakého spoločenstva. Nepriama apelativizácia je založená na derivácii: *Bratislava* → *bratislavský*, *Luther* → *luteráni*, *Werther* – hlavná postava Goetheho románu → *wertherovstvo*, *wertherovský* – chorobne sentimentálny charakter, *Ward* – americký zberateľ → *wardit* – nerast zelenej farby, *Winchester* – výrobca strelnej zbrane → *winchestrovka* – typ vojenskej strelnej zbrane (Imrichová, 2012, s. 33). M. Imrichová (podobne ako pri onymizácii) považuje za najširší termín charakterizujúci tento jav deonymizáciu, užším termínom je podľa nej deproprializácia a najužším je apelativizácia.

akčný rádius vlastného mena – teritoriálna známosť vlastného mena, jeho dosah, okruh pôsobnosti. Akčný rádius propria vo všeobecnosti je závislý od spoločenskej dôležitosti objektu. Niektoré názvy sú známe všetkým príslušníkom národa (napr. názov hlavného mesta, významné centrá kultúry, vrchy, pohoria, rieky), niektoré toponymá majú obmedzenú onymickú platnosť, ich akčný rádius je nižší, sú známe len na

lokálnej úrovni, prípadne sa používajú v najmenších sociálnych skupinách (pozri k tomu kapitulu o sociálnych toponymách). Celoslovenský (prípadne nadnárodný) akčný rádius majú napr. toponymá *Bratislava*, *Banská Bystrica*, *Košice*, *Žilina*, *Váh*, *Hron*, *Tatry*, nižší akčný rádius majú napr. toponymá *Nesluša*, *Mokrá Lúka*, *Tvrdošovce*, *Blatnický potok*, *Starohorský potok*, *Kohút*, *Krížna*, *Latiborská dolinka...*, lokálnu, prípadne sociálnu, platnosť budú mať názvy *Medzi jarky*, *Horná Michľová*, *Kde líšku pálili*, *Daubnerova lúka*, *Fébrovka*.

relačný objekt – dominantnejší objekt, pomocou ktorého sa lokalizuje nazvaný objekt (pozri Šrámek, 1999, s. 18). Relačný objekt môže byť proprium, ale aj apelatívum – *Zalesom*, *Pod Hrbom*, *Konopiská za Krížom* (existuje toponymický objekt nazvaný *Kríž*, ktorý v tomto prípade slúži ako orientátor, čiže relačný objekt).

onymická derivácia – proces vzniku propria pomocou formantov: *za luhom* > *Zalužice*, *Zálužie*, *Blatnica* (ojkononymum) > *Blatničianka* (hydronymum), *Krupina* (ojkononymum) > *Krupinica* (hydronymum). V toponymii sa uplatňovali a uplatňujú topoformanty charakteristické pre určitý druh toponým – pre hydronymá sú to formanty *-ica* (*Bystrica*, *Korytnica*, *Lukavica*, *Teplica*), v historickej hydronymii dominoval formant *-ava/-va* (*Bebrava*, *Myjava*, *Žitava*, *Zdychava*, *Orava*); pre ojkonymá sú typické formanty *-ovce* (*Dražovce*, *Jelšovce*, *Michalovce*, *Turovce*, *Želovce*, *Žakovce*), *-any* (*Brestovany*, *Bučany*, *Jelšany*, *Kľačany*, *Turany*), *-ice* (*Beladice*, *Lovčice*, *Siladice*), *-ov/-ovo* (*Pastuchov*, *Kolárovo*, *Ležiachovo*, *Sládkovičovo*, *Štúrovo*). K onymickej derivácii možno zaradiť aj tvorenie proprií z iných proprií (pozri → transonymizáciu), ale s využitím ďalších slovotvorných procesov, ktorými sa mení štruktúra nového propria: *Daubner* (antroponymum) > *Daubnerova lúka* (toponymum), *Blatnica* (ojkononymum) > *Blatničianka* (hydronymum), *Juraj* (patrocínium) > *Turčiansky Svätý Ďur*, *Svätý Jur* (ojkononymum), *Štúr* (antroponymum) > *Štúrovo* (ojkononymum);

transonymizácia – proces vzniku propria z iného propria, ktorý sa môže uskutočniť prechodom do inej onymickej sústavy bez propriálnych formantov: *Nitra* (hydronymum) > *Nitra* (ojkononymum), *Dunaj* (hydronymum) > *Dunaj* (hotel – urbanonymum), *Pribina* (antroponymum) > *Pribina* (saláma – chrématonymum). R. Šrámek (1999) upozorňuje na zvláštnosť tohto procesu, že v ňom nejde o spojitosť s apelatívnymi sémami etymónu, ale o spojenie s propriálnymi sémami motivujúceho propria. M. Imrichová chápe transonymizáciu ako „prechod/presun vlastného mena z jednej onymickej triedy do druhej bez formálnych zmien (onymum → transonymum), pričom transonymum vzniká na základe relevantného propriálneho príznaku (sémy) fundujúceho propria.“ (Imrichová, 2012, s. 35). Pri transonymizácii logoným poukázala M. Imrichová na dôležitý fakt, že transonymizácia sa netýka len prechodu z jednej onymickej sústavy do druhej, ale aj prechodu „v rámci tried týchto podsystemov (napr. pragmatonymum → logonymum, ideonymum → logonymum), pretože po prechode z jednej onymickej triedy do druhej sa menia generické i diferenčné onymické príznaky (výsledok ľudskej činnosti – materiálny al. nemateriálny produkt, admin. al. uzuálna ustálenosť atď.).“ (Imrichová, 2012, s. 36). Špecifický prípad transonymizácie nájdeme v motivácii českého mesta *Beroun* – J. David jeho etymológiu vykladá takto: „Po povýšení na trhovou ves kráľom Přemyslem Otakarem II. získala nové pojmenování *Verona* (1265 – *Verona*); název vznikl transonymizací jména severoitalského města *Verona*. Z podoby *Verona* se později vyvinula forma *Berona* (1360 – *Berona*) a z ní pak *Berun* a konečně novočeské *Beroun*.“ (David, 2011a, s. 196). Pôvodné ojkonymum *Verona* (v Čechách) však vzniklo z talianskeho ojkonyma *Verona* a nie teda prechodom propria do inej onymickej sústavy. Ide o špecifický prípad transonymizácie, ktorá je možná pri prechode do (etnicky) odlišnej onymickej sústavy;

topolexéma – slovo alebo slovný základ tvoriaci toponymum (*Bystr-ica*, *Brez-ina*, *Huč-ava*, *Biskup-ice*, *Michal-ovce*, *Buč-any*);

topoformant – formant používaný pri tvorbe toponyma (*Bystr-ica*, *Brez-ina*, *Huč-ava*, *Biskup-ice*, *Michal-ovce*, *Buč-any*).

Synonymia vzniká aj v onymii a zo všetkých mikroštruktúrnych vzťahov sa vyskytuje najčastejšie. Pre vznik onymickej synonymie (polyonymie) je dôležitá designácia vlastného mena.

Problematicu synonymie v onomastike analyzovalo viacero autorov. Napriek tomu sa však doteraz neustálila terminológia na pomenovanie tohto mikroštruktúrneho vzťahu. K. J. Soltészová (1972) pri synonymii brala do úvahy kontextovú zrozumiteľnosť a synonymický vzťah hodnotí len v určitých časových a lokálnych súradniciach. V diachronickom vzťahu (napr. *Sankteperburg – Petrohrad – Leningrad*) podľa nej nejde o synonymiu. Naopak, A. V. Superanská (1973) hodnotí tieto (diachronické) onymické rady ako synonymický rad a na označenie tohto javu používa termín **polyonymia**.

W. Fleicher (1973) sa snažil presadiť termín **propriálne dublety**. Nedostatok tohto termínu vidíme hlavne v tom, že termínom dubleta sa označujú zdvojené veci. Synonymický (polyonymický) rad však môže pozostávať aj z viac ako dvoch členov.

M. Majtán (1980) pracuje s termínmi **viacnázvovosť** alebo **tautonymia**. Pri tomto jave treba podľa neho odlišiť viacnázvovosť od variantnosti – „termínmi viacnázvovosť, tautonymia možno označovať lexikálne, slovotvorne, paradigmaticky a gramatickým číslom odlišené názvy toho istého objektu a termínom variantnosť hláskovo a graficky odlišené názvy (varianty názvov).“ (Majtán, 1980, s. 45). Autor zároveň považuje termín viacnázvovosť za vhodnejší ako termín absolútna synonymia.

Onymický synonymiu (polyonymiu) definuje V. Blanár ako „pomenovanie tohože denotátu rozličnými topolexémami alebo antropolexémami.“ (Blanár, 1996, s. 141). Definícia vychádza z názoru V. Blanára, že treba odlišiť vlastné meno vzniknuté z rovnakých synonymických odvodzovacích základov, ktoré sú názvami osobitných denotátov (Vinice – Vinohrady, Kováč – Faber – Šmíd) od paralelného pomenovania denotátu niekoľkými vlastnými menami: Anglicko – Veľká Británia (Blanár, 1996, s. 141). Rovnako tak je potrebné zdôrazniť, že onymická synonymia podľa V. Blanár vzniká pri použití rozličných topolexém alebo antropolexém (nie formantov), pretože len pri zmene topoformantov by išlo o varianty názvu (tak aj Majtán, 1980). Na označenie tohto javu používa V. Blanár termín **onymická synonymia**.

V slovenskej onomastickej škole sa asi najčastejšie používa termín **polyonymia** (pozri najmä Krško, 1996a, 2001, 2002, 2003, 2008, 2009; Hladký 2002, 2004; Garančovská, 2010; Goóťšová, 2010; Chomová 2010...), pretože najlepšie vyjadruje fakt „viacmennosti“. Zo systémového hľadiska je však vhodnejší termín **onymická synonymia** (tu však pri konfrontácii s lexikálnou synonymiou musíme používať atribút (lexikálna/onymická) na odlišenie synonymického javu v apelatívnej a propriálnej oblasti).

Z najnovších štúdií, ktoré venujú pozornosť mikroštruktúrnym vzťahom proprií, treba spomenúť príspevok M. Rutkiewicz-Hanczewskej – *Wstęp do semantyki onimicznej: nomina propria i nomina appellativa – inkluzja czy ekskluzja?* (Rutkiewicz-Hanczewska, 2012). Zatiaľ ostatnou prácou, ktorá sa podrobne zaoberá touto problematikou je príspevok V. Lábusa *Poznámky k tzv. mikroštruktúrným vzťahům v onymii* (Lábus, 2014).

Pri skúmaní polyonymických názvov je rozhodujúcim kritériom, či daný onymický objekt má viacero názvov (teda, či sa viaceré designátory viažu na jeden denotát). Napr. v obciach osídlených nemeckou kolonizáciou (Turček, Sklené, Horná Štubňa, Brieštie, Vrícko...) sa dodnes používajú popri slovenských názvoch aj nemecké podoby. Terénnym výskumom sme zistili, že staršej a strednej generácii nerobilo žiadne problémy dvojazyčné pomenovanie tokov (tvoria polyonymický rad vo vzťahu domáci – cudzí názov), mladšia a najmladšia generácia (deti a mládež do 20 rokov) však nemecké názvy už nepoužíva a väčšinou považovala dva názvy za dva objekty. V tejto sociálnej skupine (u mladšej generácie) zaniká polyonymia tohto typu. M. Lupták tvrdí, že „na základe terénnych výskumov môžeme povedať, že sociálne toponymá (nemecko-slovenská viacnázvovosť) v mikrotoponymii skúmanej oblasti už nespĺňajú onomastické kritériá identifikácie a preto tieto mikroštruktúrne vzťahy v toponymii skúmanej oblasti nie sú funkčné. Výskumy nám potvrdili, že nemecko-slovenské ojkonymá sú čiastočne známe aj mladšej (stredoškolskej) generácii.“ (Lupták, 2011, s. 80). Tento názor je potrebné poopraviť v niekoľkých smeroch – po prvé – slovensko-nemecké toponymá naďalej spĺňajú onomastické kritériá, postupne však dochádza k ich oslabeniu (najmä v diachrónej rovine a rovine používateľov z generačného hľadiska), po druhé – z

hľadiska onymickej synonymie a spoločenskej dôležitosti objektov (s čím úzko súvisí komunikačná funkcia toponyma) nemožno porovnávať toponymá (komunikačne viazané na menšiu sociálnu skupinu) s ojkonymami (komunikačne viazané na niekoľko sociálnych skupín, resp. na väčšiu sociálnu skupinu).

Polyonymické názvy (t. j. vlastné mená začlenené do polyonymického radu) a varianty („hláskovo a graficky odlišeným názvom“ – Majtán, 1980, s. 45) môžeme sledovať v diachrónej i synchrónnej rovine – napr. názvy *Ďanovský potok*, *Rakytov* pre pomenovanie *Blatnického potoka* sú príkladom na onymickú synonymiu a názvy *Blatnica*, *Blatničianka* považujeme za varianty.

Onymická synonymia vzniká v niekoľkých rovinách, ktoré môžu byť vzájomne preskupené. Vo všeobecnosti rozoznávame tieto roviny: starší – novší názov (diachrónna rovina), všeobecne – individuálne používaný názov (sociálna rovina), spisovný – nárečový názov (dialektová rovina), štandardizovaný – neštandardizovaný názov (kodifikačná rovina), neutrálny – expresívny názov (emocionálno-expresívna rovina), pôvodný názov – substituovaný do iného jazyka (substitučná rovina) a (doposiaľ nespomínanú) ideologickú rovinu, ktorá vzniká v opozičnom vzťahu ideologicky vyhovujúci – ideologicky nevyhovujúci názov.¹⁹

Diachrónnu rovinu zistíme analýzou historických dokumentov v komparácii so súčasným stavom, napr. v hydronymii Turca je súčasný štandardizovaný názov *Besná voda*, ktorý mal v r. 1266 podobu *aqua Prehod* (**Priechod*) a v r. 1736 ho M. Bel zapísal pod názvom *rivulus Dubowensi* (**Dubovský potok*); potok *Jedľová* v povodí Hrona má prvotný zápis r. 1846 *Fludričky Potok*, ale od roku 1937 sa objavuje len názov *Jedľová*; ľavostranný prítok Váhu v Liptove – Kľačianka má viacero historických podôb zápisu: 1262 *Lubela* (**Lubela*), 1726 *Palogia rivulus* (**Paludza*), 1736 *Nagy-Olasziensis rivulus* (**Vlašský potok*), 1801 *Kelecseny, Klacsanka*, (**Kľačany*, **Kľačianka*) 1877 *Kralovjanka patak* (**Kraľovianka*), 1924 *Kľačianka*, 1930 *Klačianský potok*. Pri vodných tokoch súvisí onymická synonymia aj s rozsiahlosťou onymického objektu – potok môže mať inú podobu v hornom, strednom alebo dolnom toku (pozri

¹⁹ Základné členenie pozri napr. u M. Majtána (1976, s. 45) alebo u J. Kršku (1996b, s. 138; 2001, s. 17).

sociálnu rovinu – nižšie) a aj historické zápisy a rozličné podoby názvu môžu súvisieť s rozdielnym územím zobrazeným na mape. Určiť diachrónnu rovinu pri terénnych názvoch je dosť problematické, pretože pozemkové mapy sa väčšinou prepisujú a z historických zápisov jednotlivých onymických bodov vieme ťažko určiť, či dva rôzne názvy označovali jeden objekt.²⁰ Počas výskumu toponymie Muránskej doliny sme však zaznamenali aj onymickú synonymiu terénnych názvov v diachróнной rovine: *Vidín*²¹ (1853) – *Paulusove bane*; *Pod Bartowau* (1829) – *Friše*.

O sociálnej rovine môžeme hovoriť najmä v súvislosti s dĺžkou toku alebo rozľahlosťou onymického objektu. Tento druh onymickej synonymie je typický práve pre hydronymiu, pretože vodný tok predstavuje veľmi dlhý (rozľahlý) objekt na pomenovanie. V praxi sa preto stretáme s javom, že (najčastejšie) prameň má iný názov ako horný, stredný, alebo dolný tok. Onymická synonymia totiž vzniká odlišným vnímaním objektu (pozri pozn. č. 18) a teda odlišnou designáciou u rôznych sociálnych skupín.²² Takto vznikli napr. polyonymické názvy: *Teplica* (27 km dlhý pravostranný prítok Turca) – *Žarnovica* (prameň a horný tok) – *Teplica* (pomenovanie stredného toku) – *Jazernica* (dolný tok); *Rakša* – *Horevodie* (prameň); *Javorovec* – *Ružová* (dolný tok).

Dialektová rovina (v komparácii so spisovným jazykom) sa vyskytuje často v celej onymii, najmä ak sa nárečie výrazne odlišuje od spisovného jazyka. Nárečové podoby toponým vyplývajú predovšetkým z toho, že sa vyskytujú v prirodzenej podobe hovoreného jazyka a ňou je miestne nárečie. Štandardizované podoby uverejnené v mapách, zoznamoch, oficiálnych dokumentoch sú v spisovnom jazyku. Nárečovú podobu najčastejšie zaznamenáme priamym terénnym výskumom. V hydronymii povodia Turca a Hrona ide napr. o polyonymické rady

²⁰ Omnoho presnejšie je to pri hydronymách. Toky, vďaka svojej dĺžke, predstavujú pomerne veľký objekt a dôležitý orientačný bod.

²¹ Ide o názov, ktorý spomína G. Reuss vo svojom rukopise *Opis mestečka Velká Revauca zvaného* (1853) – „Obrazy dva, u G. Juliuse Reusi hl. meráče. Jeden z těchto představuje Revúcu z Vidína vzata, druhý Tatry od Bohúňa odmalované.“ (Krško, 1996b, s. 119).

²² Za relatívne uzavreté society považujeme aj príslušníkov jednotlivých obcí. Societa je tým kompaktniejšia, čím je uzavretejšia do seba (má menej kontaktov s okolitými societami – v minulosti šlo najmä o izoláciu vyvolanú geomorfologickými podmienkami a vzdialenosťou). K nášmu chápaniu sociálneho priestoru (najmä toponymii) pozri kapitolu venovanú sociálnym toponýmam.

Lehôtka – Lihotka, Hrdzavec – Ryzavec, v povodí Nitry sú to napr. *Čereniansky potok – Krútilo, Žňaťin, Osľianski, Žňaťin, Čereňanská voda – Čereňan voda, Čierťaz – Čirťas potok, Klasovský potok – Kaláski potok* (Hladký, 2004), v povodí Tople *Belovežský potok – Marčín potok, Cerninka – Popivka, Slatvinec – Solotvine* (Karahutová, 2006), v povodí Váhu: *Dedovec – Dzedovec, Hladná – Hlanná, Hlboč – Huboč, Modlatín – Modľacín, Udička – Udzička...* Pri stredogemerských terénnych názvoch vystupujú do popredia najmä hlásková zmena *č > š*, zmena diftongu *ie > ia*, ale aj ďalšie zmeny: *Črchľa – Šeršľa, Čierťaz – Šerťazeň, Hradzavé – Rdzavuo, Prieloh – Prialoch, Jarmočnisko – Jermošisko* atď.

Kodifikačná rovina je úzko prepojená so sociálnou a nárečovou rovinou. Onymická synonymia v tejto rovine najčastejšie vzniká v antroponymii – pri používaní tzv. živých osobných mien, ktorých forma sa výrazne odlišuje od úradnej dvojmennej sústavy. Ale nárečovú podobu majú aj terénne názvy, pretože sa používajú v bežnej komunikácii, ktorá je charakteristická používaním miestneho nárečia. Väčšinu názvov tvoriacich korpus hydronymie doteraz skúmaných povodí (pozri k tomu kapitolu venovanú hydronymii) sme získali excerpciou rôznych máp. Novšie mapy sa musia opierať o štandardizovanú podobu, ktorú prijal Ústav geodézie a kartografie a Výskumný ústav vodohospodársky. Získali sme aj mapy vyhotovené Výskumným ústavom vodohospodárskym pre Povodie Váhu v Piešťanoch. Na vodohospodárskej mape (M 1 : 50 000) bolo mnoho názvov, ktoré nekorešpondovali s názvami získanými z iných zdrojov (mapy, diplomové práce, terénny výskum). Tieto názvy vznikli „umelo“, najčastejšie boli motivované okolitými terénnymi názvami, ale niekedy vznikli doslova umelo bez zorientovania sa pomenovateľa s okolím. Takýmto nevhodnými názvami sa vyznačujú najmä tzv. ozalítové mapy, ktoré vznikli pre vnútornú potrebu vodohospodárov. Vnímané našou optikou o sociálnom priestore v onymii, ľudia, ktorí vytvorili tieto názvy neboli súčasťou societ, v ktorých sa funkčne uplatňujú nekodifikované podoby hydroným: *Jasenová – Kýčera; Medvedí potok – Krišťálový (!); Húčlava – Studenec; Daubnerov potok – Darebák; Široký potok – Mokrý*, v povodí Hrona išlo napr. o takéto umelo vytvorené názvy: *Nahrbený, Smiešny, Škriatok, Tabákový potok, Trasľavý, Trilkový, Tupý, Udupaný, Jastrabý (!), Kožený*.

Emocionálno-expresívna rovina je prepojená s ostatnými rovinami. Ide o začlenenie expresívne motivovaného názvu do opozitného pomenovania voči neutrálnemu názvu. Vyjadrenie expresivity (ako sociálneho fenoménu) sa najčastejšie uplatňuje v antroponymii – v prezývkach alebo živých osobných menách. Expresivita je prítomná aj v hydronymách najmä v súvislosti s charakterom a vlastnosťami toku – *Besná voda* (dravý tok), *Darebák* (tok spôsobujúci záplavy); môže sa ňou charakterizovať zápach alebo účinok vody – *Smradľavá voda* (Valča), *Kakajka* (Muránska Dlhá Lúka), *Prdliška* (Revúca), *Žobráška* (Muráň). Expresívne sa označujú aj terénne názvy – v názve je obsiahnutá charakteristika pozemku (nevhodná poloha), zlá kvalita pôdy a pod. – *Chajlúky* (lúka leží v údolí medzi dvoma potokmi, na jar býva často zaplavovaná), názov vodného prameňa môže byť motivovaný aj jeho okolím – prameň pomenovaný *Rit'* motivovali dva kamene, ktoré ho obkolesovali a tvarom pripomínali túto časť ľudského tela (bližšie k expresivite pozri štúdiu *Vyjadrenie kvalitatívno-quantitatívnych vzťahov v toponymii pomocou expresivity a metafory* – Krško, 2006).

Substitučná rovina sa uplatňuje v onymickej synonymii²³ pri etnickom zmiešaní obyvateľov rovnako v antroponymii i toponymii. Substitučná rovina sa v slovenskej toponymii dotýka vplyvu viacerých etník – nemeckého, maďarského, valašského, rusínskeho, poľského, českého... Po rozpade Rakúsko-Uhorska a po druhej svetovej vojne sa premenovali do slovenčiny najmä maďarské a nemecké názvov-hydronymá, oronymá, ojkonymá (tu je substitučná rovina úzko prepojená aj s ideologickou rovinou) – pôvodné ojkonymá obsahujúce adjektívum nemecký sa museli premenovať – *Nemecké Pravno* > *Nitrianske Pravno*, *Nemecká Lupča* > *Partizánska Lupča*, ojkonymá obsahujúce nemecké, maďarské, prípadne české toponymy sa poslovenčili: *Šajba* > *Strelníky*, *Almáš* > *Jablonovce*, *Parkan* > *Štúrovo*, *Čeklis* > *Bernolákovo*, *Bös* > *Gabčíkovo*. V substitučnej rovine môžeme uvažovať o substitúcii (pôvodných) slovenských hydronym do jazyka prichádzajúceho etnika, prípadne o prevzatí cudzieho názvu do slovenčiny. Substitúcia sa vyskytuje najmä v hydronymii, pretože (veľké) vodné toky sú dôležité orientačné (a často

²³ V tejto rovine M. Lupták napr. nepoužíva termín onymická synonymia alebo polyonymia, ale hovorí o viacjazyčnej viacnázvovosti (Lupták, 2011).

rozhraničujúce) body, ktoré boli známe predchádzajúcemu (slovenskému) obyvateľstvu. Prichádzajúce etnikum ich prevzalo v pôvodnej podobe a foneticky prispôbilo svojim nárečiam: *Briešťanka* (z ojkony *Brieštie* – to z apel. *brest*) – *Brieserwasser*; *Vríca* (od slovesa *vrieť*) – *Vritzam*. Týchto hydroným je však málo. Omnoho väčšiu skupinu tvoria hydronymá substituované z cudzích jazykov (resp. nárečí) do slovenčiny. Ide o vodné toky nachádzajúce sa v horách, ktoré fungujú najmä v onymii obyvateľov týchto obcí. Proces štandardizácie hydroným vyvolal potrebu označenia toku v spisovnej slovenčine, a teda jeho substitúcie z nemčiny. Väčšina slovenských názvov vznikla kalkovaním: *Tiefwasser* – *Hlboký potok*; *Grenezwasser* – *Hraničná voda*; *Ahornbrunn* – *Javorová studňa*; *Mühlbach* – *Mlynský potok*; *Schwarzwasser* – *Čierna voda*; *Bei Brunn* – *Pri studni*, v povodí Hrona dnešné názvy *Racvalová*, *Richnava*, *Rozgrund*, *Tajch*, *Viržing* sú utvorené z pôvodných nemeckých podôb okolitých toponým (*Racvalová* < nemecké apelatívum *der Ratz* – potkan + apelatívum *der Wald* – hora, les; *Richnava* < južno-hornonemecké nárečové sloveso *rechen* – hrabať, zhrabovať; *Rozgrund* < nedoložené toponymum *Rozgrund* < adjektívum *rosa* – ružový + apelatívum *der Grund* – dolina; *Tajch* < nemecké apelatívum *der Teich* – rybník; *Viržing* < nemecké adjektívum *wirsch* – nahnevaný, zlostný).²⁴ Maďarské etnikum ovplyvnilo napr. názvy *Magosparti csatorna* (*Brežský kanál*), *Perecz patak* (*Perec*), v oblastiach s početnejším maďarským osídlením sa názvy zmenili od základu – názov vychádzal z maďarského apelatíva – *Csatorna*, *Teler*, *Egeres vize patak*, *Vörösfertőfő*, *Papszegi patak*, *Szaraszpatak*... Valašské etnikum výrazne ovplyvnilo toponymiu Slovenska predovšetkým na Spiši, Gemeri, Horehroní, Liptove, Orave, Turci. Apelatívna slovná zásoba valašského obyvateľstva motivovala názvy *Grúňový potok*, *Grúň*, *Magurský potok*, *Puterky*, *Strunga*, *Valaská*, *Valaský potok*...

Poslednú – ideologickú rovinu v toponomastike (konkrétne v urbanonymii) skúmal v deväťdesiatych rokoch minulého storočia v slovenskej onomastike najmä P. Odaloš. Urbanonymá najcitlivejšie reagujú na zmenu politického režimu – po nástupe socializmu a po jeho páde sa uskutočnili mnohé zmeny názvov jednotlivých

²⁴ Mikroštruktúrnym vzťahom (a predovšetkým onymickej synonymii) sa v slovensko-nemeckom jazykovom prostredí venuje aj M. Lupták (1999, 2004, 2009, 2011),

urbanoným v celom socialistickom bloku (Odaloš, 1996). V Čechách venoval pozornosť tejto rovine predovšetkým J. David (2011), ktorý hovorí o honorifikačnej funkcii toponým a uplatňovanie tejto funkcie v českej toponymii analyzuje na príkladoch z 19. a najmä 20. storočia – nielen v urbanonymii, ale aj v ojkonymii.

Druhou skupinou toponým, v ktorých sa výrazne prejavili ideologické vplyvy a v rámci premenovania vznikla polyonymia v ideologickej (i diachrónej) rovine, sú (už viackrát spomínané) ojkonymá. Tak, ako sa odstraňovali názvy s adjektívom *nemecký* (*Nemecké Pravno* > *Nitrianske Pravno*, *Nemecká Lupča* > *Partizánska Lupča*...), komunistickému režimu nevyhovovali ani názvy obsahujúce prívlastok *svätý*. Preto sa museli zmeniť názvy miest *Turčiansky Svätý Martin* > *Martin*, *Liptovský Svätý Ján* > *Liptovský Ján*, *Turčiansky Svätý Ďur* > *Turčiansky Ďur*, *Svätý Jur* > *Jur pri Bratislave*, *Svätý Kríž nad Hronom* > *Žiar nad Hronom*. Ideologicky nevhodným bol aj názov *Baťovany* (do roku 1948 *Šimonovany*) motivovaný osobným menom zakladateľa obuvníckeho podniku Tomášom Baťom, preto boli r. 1949 *Baťovany* premenované na *Partizánske* (k tomu pozri aj David, 2011a, s. 90 – 94). Preménovanie obcí (ktoré však nebolo motivované ideologicky) zasiahlo aj mnohé pôvodom maďarské ojkonymá. Tie boli nahrádzané názvami na počesť významných osobností slovenských dejín, po roku 1948 aj významných bojovníkov za slobodu, vojenských veliteľov – *Veľký Diosek a Malý Diosek* > *Sládkovičovo*, *Parkan* > *Štúrovo*, *Čeklis* > *Bernolákovo*, *Bős/Beš* > *Gabčíkovo*, *Telgárt* > *Švermovo*, *Wagendrüssel/ Vondrišiel* > *Nálepkovo*.

V oblasti terénnych názvov sa z ideologických dôvodov (po roku 1945 a 1948) pristúpilo k prehodnoteniu najmä nemeckých a maďarských názvov v oblastiach osídlených týmito etnikami (Spiš, Gemer, stredné Slovensko – tzv. Hauerland, osídlené Nemcami²⁵, južné a východné Slovensko osídlené Maďarmi) a po roku 1948 aj k niektorým ďalším názvom – takto boli poslovenčené názvy polí, lúk, hôr, dolín... Pomenovania vrchov (oronymá) neboli príliš vystavené ideologickým tlakom, pretože predstavujú pomerne stabilný onymický systém a honorifikačné vplyvy sa exponujú predovšetkým na osídlené oblasti. Zvláštnosťou v tomto smere je však ideologický tlak na zmenu

²⁵ Pozri najmä Krško, 2003a, 2003b, 2008; Lupták, 2004.

najvyššieho (spoločensky najexponovanejšieho) vrchu Slovenska (i bývalého Česko-Slovenska) – Gerlachovského štítu. Pôvodný názov *Kessel* sa v období Rakúsko-Uhorska zmenil na *Štít Františka Jozefa*, po rozpade monarchie sa názov zmenil na *Štít legionárov*, potom na *Gerlachovský štít*, r. 1946 na *Stalinov štít* a po odhalení stalinského kultu osobnosti opäť na *Gerlachovský štít*. Zmeny v českej toponymii po druhej svetovej vojne (najmä v oblasti Sudet po násilnom vysťahovaní nemeckého obyvateľstva) najnovšie približuje J. David (2011, s. 95 – 116), zo starších štúdií treba pripomenúť príspevky I. Lutterera, V. Šmilauera, R. Šrámka, J. Pleskalovej, J. Matúšovej a ďalších.

Ideologická rovina sa v hydronymii prejavila najmä v súvislosti so zmenou ojkonyma alebo terénneho názvu ako motivantu hydronyma – *Antonský potok*, ktorého názov vznikol podľa terénneho názvu *Antonská dolina* (tá podľa kaplnky sv. Antona, ktorá je postavená pri ústí potoka do Turca). Na vodohospodárskej mape z roku 1988 sme zaznamenali podobu *Antolský potok* (pravdepodobne pod ideologickou zmenou ojkonyma *Sv. Anton* > *Antol*), pôvodné maďarské podoby Jabložovky – *Almáška*, *Almašianka* boli motivované vtedajšou podobou ojkonyma *Almáš* (dnes Jabložovce).

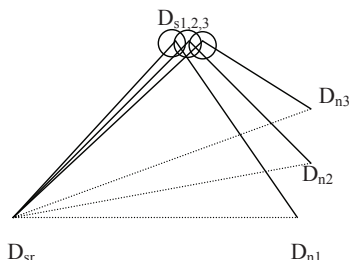
V. Lábus (2014) považuje používanie termínu synonymia za menej vhodný a uprednostňuje (v zhode s názorom R. Šrámka) používanie termínu *variantnosť vlastného mena* (Lábus, 2014, s. 49). Rozpor s našim názorom o terminologickej odlišnosti synonymie a variantnosti však vyplýva len z vymedzenia termínu variantnosť, ktorý chápe širšie ako synonymiu – „synonymie se obvykle chápe jako vztah mezi formálně odlišnými jednotkami, pojem variantnost má širší rozsah. Variantnost tedy zahrnuje veškeré podoby VJ (vlastních jmen – pozn. J. K.), jež se váží k témuž onymickému objektu bez ohledu na to, zda jde o alternanty sémantickomotivační nebo formální (např. hláskové).“ (Lábus, 2014, s. 49). Roviny, v ktorých onymická synonymia vzniká (pozri vyššie), však V. Lábus rozširuje o ďalšie štyri dvojice, teda o štyri roviny – 1. úplný – skrátený názov (túto rovinu nazýva jazyko-voekonomickou rovinou); 2. všeobecný – jednorazový/chybný (okazionálna rovina); 3. priamy – opisný názov (perifrastická rovina); 4. úradný – neštandardizovaný názov (kodifikačná rovina)²⁶. Tieto

²⁶ Túto rovinu môžeme stotožniť s našou dialektovou rovinou, pretože nárečová podoba toponyma je nekodifikovaná podoba a spisovná podoba je kodifikovaná.

(hlbkové) roviny toponým kombinuje s rovinami povrchovej realizácie – hláskovou, grafickou, morfológickou, slovotvornou, lexikálno-sémantickou a syntagmatickou rovinou, čím získava šesťdesiat možných variantov toponým.

Ďalším mikroštruktúrnym vzťahom v lexike je polysémia. Ide o opačný jav ako v synonymii. Pri polysémii (aj homonymii) jednému designátoru zodpovedá niekoľko denotátov. Na rozdiel od homonymie však pri polysémii dochádza v rámci designátov k prekrytiu spoločných semém (majú spoločné sémantické jadro) – k tomu Blanár, 1984, s. 73 – 79.

Polysémiu môžeme v rámci sémantického trojuholníka vyjadriť takto:

Polysémiu v onymii chápú onomastici rozlične. A. V. Superanská tento jav vlastným menám zásadne nepriznáva („polisemija im principiaľno ne svoistvenna“ – Superanská, 1973, s. 292), dokonca nesúhlasí ani s názorom T. N. Kondratevovej, ktorá pripúšťa polysémiu v rámci vlastných mien, ktoré vznikli z polysémických apelatív (Superanská, 1973, s. 292, pozn. č. 16).

K. J. Soltészová (1972) polysémiu vlastných mien pripúšťa a píše, že tento jav vzniká prenášaním vlastného mena – za polysémické pokladá názvy krajín, oblastí, okresov, ktoré dostali názov podľa obcí (centier týchto častí) alebo podľa riek – *Missouri* – rieka i štát v USA; *Zürich* – mesto, oblasť, kantón. Takéto chápanie polysémie je príliš široké, pretože uvedené propriá nepatria do rovnakých onymických sústav.²⁷ Soltészovej názor o polysémii však treba podporiť v ponímaní rovnakých miestnych názvov s priezračným apelatívnym

²⁷ Tu treba súhlasiť s názorom A. V. Superanskej (1973, s. 291), ktorá hodnotí polysémiu ako záležitosť jedného poľa (pod pojmom *pole* chápe onymickú sústavu).

významom. V. Blanár (tak aj A. V. Superanská²⁸) však vyslovuje názor, že „v toponymách a mikrotoponymách ako *Abrahamovce*, *Behynce*, *Belá*, *Bohunice*, *Vozokany...*; *Lúky*, *Kratiny*, *Vinice...*, ktoré sa vzťahujú na rozličné objekty na území slovenského národného jazyka, ide skôr o použitie jedného mena na označenie rozličných objektov.“ (Blanár, 1996, s. 139).

V. Blanár (1996, s. 139) pripúšťa tento mikroštruktúrny vzťah. Ako polysémické slovo „možno hodnotiť vecne blízke denotáty, ktoré sú blízke aj obsahovo, t. j. designáciou. V zásade ide o vlastné mená patriace do jednej onymickej sústavy.“ V antroponymii poukazuje tento autor na spoločné znaky nositeľov toho istého rodného mena a priezviska v priamom príbuzenskom vzťahu – Ján Kováč – starý otec, otec, syn.²⁹

Ak sa vrátíme k Soltészovej názoru o chápaní polysémie rovnakých miestnych názvov s priezračným apelatívnym významom, dostaneme sa k samotnému jadru problému polysémie v onymii, ktorý je podľa V. Blanára (1996, s. 138) „zo skúmaných termínov najmenej vyjasnený“.

V rámci výskumu hydronymie Turca sme po zostavení abecednej kartotéky hydroným zistili, že v povodí Turca existuje niekoľkonásobný výskyt niektorých hydroným: *Biely potok (1)* – ľavý prítok Turca ústiaci v časti Požehy, *Biely potok (2)* – pravý prítok Turca ústiaci severne od Blažoviec, *Biely potok (3)* – pravý prítok Turca ústiaci severne od Blažoviec, *Biely potok (4)* – pravý prítok Belianskeho potoka, *Biely potok (5)* – pravý prítok Vôdok; *Blatná (1)* – pravý prítok Znievskeho potoka, *Blatná (2)* – ľavý prítok Hájskeho potoka, *Blatná (3)* – pravý prítok Sklabinského potoka; *Bukovina (1)* – pravý prítok Dedinského potoka, *Bukovina (2)* – pravý prítok Bôrovského potoka; *Mlynský potok (1)* – ľavý prítok Turca ústiaci severne od Príbovíc, *Mlynský potok (2)* – pravý prítok Pivovarského potoka, *Mlynský potok (3)* – ľavý prítok Dedinského potoka, *Mlynský potok (4)* – ľavý rameno Turca ústiace severne od Skleného atď. M. Majtán (1996, s. 20) píše, že: „pri posudzovaní názvov zo širšieho rámca a pri areálovom

²⁸ Superanská (1973, s. 289) hovorí o tzv. *тезоименности* – ak existujú rovnako pomenované objekty v rámci jednej onymickej sústavy: *Rostov* – 1. mesto na Done, 2. mesto v Jaroslavskej oblasti. Soltészová by to hodnotila ako onymickú polysémiu.

²⁹ Soltészová pokladá za polysémické aj vzťahy medzi nepříbuznými osobami – nositeľmi toho istého rodného mena a priezviska.

výskume názvov výskyt rovnakých názvov pokladáme za homonymný jav, za homonymiu..., v rámci mikrorajónu homonymných javov niet, boli by na prekážku jednoznačnej identifikácie objektov.“ Základné otázky preto znejú: „Ako môže dochádzať k takémuto javu, keď polysémia alebo homonymia narúšajú komunikáciu, a prečo k tomuto javu dochádza – veď sa tým popierajú základné vlastnosti propria – identifikovať, pomenovať, diferencovať a lokalizovať objekt?“. Odpoveďou na tieto otázky je chápanie sociálneho priestoru a uplatnenie proprií v ňom.

Ak chápeme obyvateľov obce ako uzavretú (mikro)societu, funguje v nej vlastná (mikro)sociálna onymia. V rámci nej nemôže existovať jav onymickej polysémie alebo homonymie (v obci môže byť len jeden *Mlynský potok*, pretože proprium by stratilo svoje základné atribúty). Ak však prekročíme hranice society a porovnáme určitú množinu sociálnych onymických sústav, teda skúmame širšie onymické prostredie (skladajúce sa z niekoľkých, od seba nezávislých sociálnych prostredí), zistíme, že proprií s rovnakou motiváciou, ale označujúcich rôzne objekty, môže byť niekoľko. V tomto smere nie je rozhodujúca ani veľkosť objektu, pretože napr. u hydronyma *Turiec* dochádza k onymickej polysémii v rámci Slovenska: *Turiec* (1) – ľavý prítok Váhu; 77,4 km dlhý tok prameniaci v Kremnických vrchoch, ústiaci pri Vrútkach; *Turiec* (2) – pravý prítok Slanej; 46,2 km dlhý tok prameniaci v Slovenskom rudohorí, ústiaci pri Tornali (Sičáková, 1996, s. 85). Onymická polysémia je veľmi častá v urbanonymii, pretože urbanonymá predstavujú teritoriálne sociálne toponymá (pozri kapitoly o toponymickom registri skupiny a o výskume urbanonymie). Napr. názov *Hviezdoslavova ulica* je na Slovensku veľmi frekventovaný – celkovo sa takéto urbanonymum nachádza v 164 slovenských obciach. Integrovaný záchranný systém, ktorý sa na Slovensku budoval od roku 2002³⁰, predstavuje (z hľadiska existencie sociálnych toponým a sociálnych skupín) pohyb vo vertikálnom smere (pozri kapitolu Toponymum ako súčasť sociálneho priestoru). V meste môže byť len jedna *Hviezdoslavova ulica*³¹, ale ak sa pozrieme z pohľadu integrovaného záchranného systému z úrovne koordinačného strediska vyššieho územného celku (VÚC), požiar ohlásený

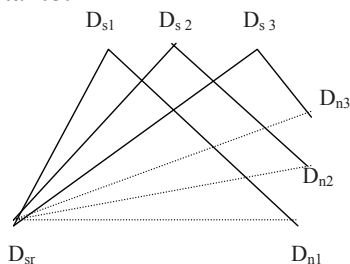
³⁰ Pozri http://sk.wikipedia.org/wiki/Integrovan%C3%BD_z%C3%A1chrann%C3%BD_syst%C3%A9m

³¹ Pozri k tomu aj poznámku č. 60 o frekvenčnom výskyte tohto urbanonyma.

na Hviezdoslavovej ulici môže byť rovnako v Banskej Bystrici ako v Klenovci, Revúcej, Krupine či Detve. Onymická polysémia teda nevzniká v nižších societach (v rámci vertikálneho členenia sociálneho priestoru), ale pri komparácii viacerých sociálnych onymických sústav.

Dalším problémom v tejto problematike je terminologické označenie tohto javu. Tým, že niektorí onomastici ho nepripúšťajú, nepotrebujú ho ani presne pomenovať. Keďže ide o jav, pri ktorom sa jeden designátor vzťahuje na niekoľko denotátov, uvažovali sme (pod vplyvom termínu polyonymia) o termíne polyreferenčnosť (jav vzťahujúci sa na niekoľko referentov). Tento termín by však zahŕňal rovnako lexikálne ako aj onymické javy a navyše by nediferencoval polysémiu a homonymiu. Z tohto dôvodu sa najvýhodnejšími termínmi zdajú **onymická polysémia**, **onymická homonymia**. Strešným termínom pre obidva javy by mohol byť termín **onymická polyreferenčnosť**.

S lexikálnou polysémiou úzko súvisí homonymia. Rozdiel je v tom, že z hľadiska designátorov nedochádza k ich prekryvaniu, pretože designáty neobsahujú žiadne spoločné sémy. Ide teda o rovnako znejúce slová, ktoré v rámci sémantického trojuholníka možno vyjadriť takto:

K. J. Soltészová (1972) vidí onymickú homonymiu v takých propriách, ktoré vznikli z apelatív, ktorých významy od pôvodu nesúviseli alebo súvislosť zanikla: *Marci* – 1. antroponymum od mena *Márton*, 2. antroponymum od mena *Marcell*. V slovenčine je niekoľko podobných príkladov – hypokoristická podoba *Mató* – 1. z krstného mena *Martin*, 2. z krstného mena *Matej*.

V onomastike charakterizuje A. V. Superanská (1973, s. 288) onymickú homonymiu ako záležitosť rozličných polí (onymických

sústav): ruské meno *Miška* – 1. meno chlapca, 2. meno jelenčeka, 3. cukríky tejto značky; alebo v antroponymii ide o nositeľov rovnakého rodného mena a priezviska ale bez príbuzenského vzťahu. Za onymické homonymá považuje aj rovnozvučné mená v rôznych jazykoch (v rôznych národných onymických sústavách): *Brest* – 1. mesto vo Francúzsku, 2. mesto v Bielorusku.

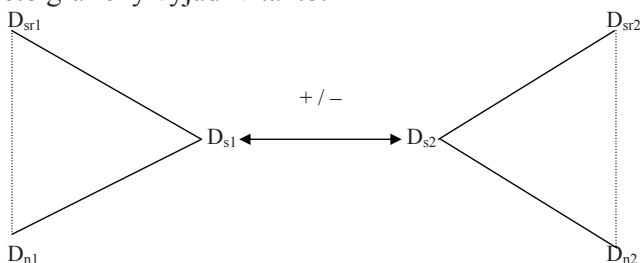
V. Blanár (1996, s. 140) za homonymné považuje tieto skupiny vlastných mien: „a) rovnozvučné mená označujúce denotáty z rozličných onymických sústav tohože národného jazyka: *Nitra* – 1. rieka, 2. mesto; b) úradná, prípadne hypokoristická podoba rodného mena používaná v danej sústave aj ako priezvisko; c) rovnozvučné mená označujúce denotáty z jednej onymickej sústavy príslušného národného jazyka, napr. *Milka* – 1. hypokoristikum k *Emília*, 2. hypokoristikum k *Ludmila*, 3. úradné meno prevzaté z južnoslovanských jazykov.“

Za homonymné podoby toponým teda považujeme tie názvy, ktoré majú odlišnú motiváciu – napr.: *Široká (1)* – ľavý prítok Teplice – názov vznikol podľa širokého toku, *Široká (2)* – ľavý prítok Turca – názov vznikol z hydronyma *Široký potok*, *Široká (3)* – ľavý prítok Slovianskeho potoka – názov vznikol podľa terénneho názvu *Široká* (dolina); *Sokol (1)* – ľavý prítok Turca – názov pravdepodobne vznikol podľa hniezdisk sokolov pri jeho brehoch, *Sokol (2)* – ľavý prítok Polerieky, názov vznikol z terénneho názvu *Sokol*. O tom, či ide o onymickú polysémiu alebo o onymickú homonymiu, rozhoduje dôsledný terénny výskum a presné zistenie motivácie daného toponyma.

V otázkach onymickej polysémie a onymickej homonymie zastáva V. Lábus (2014) mierne odlišný názor, pretože podľa neho „v žiadnom prípade ale nelze oba jevy polysémii a homonymii VJ (vlastních jmen – pozn. J. K.) striktně oddělovat. Vždy záleží na tom, nakolik je zřejmý vzájemný motivační vztah – jde tedy o škálu, na jejíchž krajních bodech jsou zjevné případy polysémie (jako jasný projev transonymizace) a homonymie (zcela náhodná shoda formy), zatímco případy oslabeného vzájemného motivačního vztahu či vícenásobného výskytu řadíme doprostřed.“ (Lábus, 2014, s. 48). Odlišné chápanie vyplýva u V. Lábusa predovšetkým z nazerania na proces vzniku vlastného mena, pretože za rozhodujúci činiteľ považuje pomenúvateľa a fakt, či si pomenúvateľ v procese pomenúvania uvedomuje vzájomnú súvislosť medzi pôvodným

menom a novopomenovaným objektom alebo nie. Preto sa v jeho škále objavuje na jednom póle polysémický vzťah, na druhom póle homonymný a v strede je transonymizácia, ktorú však hodnotí ako polysémický vzťah. (Lábus, 2014, s. 49).

Posledným mikroštruktúrnym vzťahom, ktorému budeme venovať pozornosť, je antonymia. Možno vysloviť názor, že antonymia vzniká v rovine apelatív, ktoré sa následne proprializujú (teda v rovine vzniku názvu). Preto sa tomuto vzťahu venuje viac pozornosti v lexikológii ako v onomastike. V lexike je antonymia budovaná na vzťahu opozície významov, teda designátov. Tento vzťah musíme preto graficky vyjadriť takto:

Vzhľadom na to, že ide o vyjadrenie opačného významu, môže sa využiť aj expresivita použitého významu.

Ako funguje tento mikroštruktúrny vzťah v onymii? A. V. Superanská hovorí o antonymii proprii, že táto vlastnosť im nie je v zásade vlastná (Superanská, 1973, s. 304 – 305). Uvádza však príklady tzv. geografickej (*severný* a *južný pól*) a toponymickej antonymie (*Veľký* a *Malý Kaukaz*). V. Blanár však zdôrazňuje, že v týchto prípadoch „do paradigmatického vzťahu vstupujú ‚názvy s etymologicky antonymickými lexémami‘ vzhľadom na vzájomnú polohu alebo rozsah pomenovaných predmetov...” (Blanár, 1996, s. 141). Tento autor zároveň uvádza iný druh antonymie u antroponym: „*Mária Kohútová*, rod. *Jakubcová* (Horná Strehová) – *Sliepočka* – *Justín Andel* (Radola) – *Čertík*.” (Blanár, 1996, s. 141). Tieto príklady dokazujú, že antonymia spomedzi všetkých mikroštruktúrnych vzťahov uplatňujúcich sa vo vlastných menách nevzniká cez proprium, ale len cez apelatívum. Expresivita, ktorú sme spomenuli na začiatku, sa uplatňuje práve pri antroponymách – vzniká tak nové proprium, ktoré má opačnú (apelatívnu) hodnotu.

Superanskej chápanie antonymie (geografickej a toponymickej) sa vyskytuje často v toponymii. Tu by bolo vhodnejšie hovoriť o **opozícii**, pretože tento termín je širší ako termín *antonymia*. Opozíčné vzťahy vznikajú v komparácii 2 objektov na základe veľkosti (*Veľký Krtíš – Malý Krtíš*), polohy (*Vyšné Ružbachy – Nižné Ružbachy*, *Horný Turček – Dolný Turček*), pôvodnosti (*Staré Mesto – Nové Mesto*) atď. V antroponymii sa často uplatňuje ironická (vnútorná) opozícia: *Kohútová – Sliepočka*, *Andel – Čertík*...

Na potvrdenie tézy, že do antonymických vzťahov vstupujú apelatíva a nie propriá, sme vytvorili test, ktorý sme zadali študentom prvého ročníka slovakistiky na Filozofickej fakulte UMB v Banskej Bystrici. Test mal nasledovné zadanie: Utvorte antonymické vlastné meno k uvedeným príkladom a vysvetlite, prečo sa to dá (nedá) urobiť. Nasledovalo 6 dvojíc fiktívnych mien v taliančine, srbčine, poľštine, maďarčine, angličtine a slovenčine v rovnakom význame (*tučný* a *fajčiar*). Mená sme študentom postupne odkrývali v tomto poradí: *Agostino Grasso*, *Agostino Fumatore*, *Drago Debeo*, *Drago Pušač*, *Mariusz Thusty*, *Mariusz Palacz*, *István Kövér*, *István Dohányzó*, *John Fat*, *John Smoker*, *Ján Tučný*, *Ján Fajčiar*. Zo 45 odpovedí študentov sme získali 45 správnych odpovedí na slovenské priezvisko *Tučný* a 43 na slovenské priezvisko *Fajčiar*. Relatívne dobrú úroveň odpovedí sme zaznamenali aj na anglické formy *Fat* (40 odpovedí) a *Smoker* (38 odpovedí) a na poľskú formu *Thusty* (32 odpovedí)³². Maďarské formy *Kövér* a *Dohányzó* mali 2 odpovede. Všetky ostatné inojazyčné priezviská nemali antonymický protipól. Študenti správne zhodnotili, že nevedeli utvoriť antonymické vlastné mená preto, lebo nerozumeli významu daných mien.

Termín na označenie antonymického vzťahu v onomastike by mohol byť **onymická antonymia**, prípadne **onymická opozícia**.

Mikroštruktúrne vzťahy, ktoré sme v tejto kapitole analyzovali, poukazujú na sociálne prepojenie proprií a ich používateľov. Zároveň sme dokázali, že polyonymiu, onymickú polysémiu, onymickú homonymiu a onymickú antonymiu nemožno skúmať z hľadiska mikrospoločenstiev (mikrosociet), pretože na tejto úrovni tieto vzťahy (s výnimkou antonymie) nevznikajú. V širšom ponímaní spoločností však propriá existujú vo všetkých skúmaných mikroštruktúrnych vzťahoch.

³² Vysoký počet správnych odpovedí ovplyvnila významová blízkosť slov v slovenčine *tlstý* a *tučný*.

Klasifikácia toponým

Bezprostredné spojenie človeka s prírodou, jeho vnímanie geomorfologických tvarov, výber dominantných objektov ako základných orientačných bodov, ale i ľudská práca, spôsob kultivovania pôdy, kvalita pôdy, jej zloženie a mnoho iných faktorov sa uplatnili v nominačnom procese. Pri pomenúvaní objektov (v štádiu vzniku vlastného mena) ľudia využívali lexiku, ktorú ovládali a aktívne používali. Zároveň museli odlišiť podobné objekty a názvom ich diferencovať. Lexikálny význam pôvodného apelatíva sa tak stal základom pre budúce proprium. V počiatočnej fáze proprializácie je každé vlastné meno „sémanticky i slovotvorne, t. j. modelové, štruktúrne jasné a prűhľadné. Jména nevznikajú jako náhodný shluk hlásek nebo morfemů. Jména jsou proto v momentu vzniku slova motivovaná“ (Šrámek, 1976a, s. 11). Postupne dochádza k oslabovaniu sémantickej motivácie a v niektorých prípadoch dochádza až k jej strate. R. Šrámek tento jav vysvetľuje zachovaním všeobecných a špecifikujúcich onymických príznakov, ale iné príznaky, ktoré sú z hľadiska pomenovania a ďalšej identifikácie už nepotrebné, sa strácajú a zanikajú (Šrámek, 1976a, s. 11). K rozpojeniu sémantickej väzby medzi apelatívom a propriom a teda k desemantizácii propria dochádza najmä vtedy, keď sa apelatívum dostane na okraj slovnej zásoby, prípadne zanikne. Toponymá obsahujúce takúto propria potom „podliehajú“ ľudovým výkladom, dochádza k tzv. ľudovej alebo nevedeckej etymológii propria, pretože sémantiku propria sa ľudia snažia spojiť s aktívnymi apelatívami – napr. názov *Slopotá* dávajú do súvislosti so „slopaním“ – pitím alkoholu. V skutočnosti bol názov motivovaný psl. apelatívom **solpъ* vo význame voda, prűval, prűštiaca voda (ide o lűku, z ktorej v čase topenia snehu alebo v čase dažďov vyviera voda). Toponymum *Prosiská* bolo podľa ľudovej etymológie motivované slovesom *prosiť* a nie pôvodne pestovanou plodinou *prosom*, *Novinu* vysvetľujú tlačovinou a nie adjektívom *nový* (išlo o pole, ktoré ležalo ladom a potom sa nanovo zoralo). Viaceré, dnes už zaniknuté apelatíva dochované v slovenských toponymách, analyzovali vo svojich štűdiách napr. M. Majtán (v Kultűre slova, v monografii *Z lexiky slovenskej toponymie* – 1996, s. 29–69), R.

Krajčovič Z *lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest* publikovaných pravidelne od roku 2007 v časopise Kultúra slova, I. Hornanský v Kultúre slova, V. Uhlár a ďalší.

Analýza lexikálnej zložky toponým významným spôsobom vyplňa medzeru v historickej lexike národného jazyka, pretože v týchto vlastných menách sú veľmi často petrifikované také lexémy, ktoré sa vytratili z aktívnej i pasívnej slovnej zásoby pôvodného obyvateľstva i lexiky národného jazyka. Jednotlivé názvy poukazujú na hospodársky, spoločenský a politický život predchádzajúcich generácií, ich spôsob myslenia, vnímania reálií a pod. Onomastika tak významne dopĺňa výskumy historikov, archeológov, etnografov, ale aj dialektológov.

Pre lepšie poznanie a analýzu zozbieraného toponymického materiálu je potrebné tento materiál roztriediť a klasifikovať. Cieľom klasifikácie je usporiadať toponymický materiál podľa určitých vzťahov a kritérií, ktoré sú v súlade s ďalším zámerom toponomastického výskum. Roztriedením a klasifikáciou toponymického korpusu môžeme nájsť ďalšie vzťahové súvislosti, ktoré posunú výskum dopredu.

V slovenskej toponomastike, ktorá vychádza z pôvodnej česko-slovenskej onomastickej školy, sa najčastejšie uplatňujú dve triedenia. V. Šmilauer používal triedenie toponymických názvov na základe lexikálno-sémantických kritérií, ktoré vyplývalo z bezprostrednejšieho spojenia toponyma s pôvodnou apelatívnou zložkou (na rozdiel napr. od antroponým – hoci aj niektoré antroponymá vznikli propriálizáciou – krstné mená *Koč*, *Bača*, *Ded*, priezviská typu *Hruška*, *Marhuľa*, *Kočiš*) a z toho, že toponymá nemajú výraznejšie slovotvorné odvodzovacie prostriedky – topoformanty.

Lexikálno-sémantické triedenie sa uplatňuje pri poznávaní lexikálnej zložky národného jazyka, vzťahu toponým k apelatívnym alebo propriálnym motivačným východiskám, pri sledovaní pomenúvacích procesov, analýze vzťahu pomenovateľa k toponymickým objektom a ďalším mimojazykovým faktorom.

Charakteristika obsahových modelov terénnych názvov vychádza z desatinného triedenia V. Šmilauera³³, ktoré rozdelil do

³³ Triedenie terénnych názvov V. Šmilauera (1960, 1966 a 1972) pokladáme za najucelenejšie, systémovo dôkladne premyslené a prehľadné. Teoretickými otázkami triedenia terénnych názvov sa ďalej zaoberali napr. V. Blanár (1950), Š. Krištof (1973). Oronymá roztriedil V.

deviatich základných častí (1. všeobecné vzťahy a vlastnosti, 2. zem, 3. rastlinstvo, 4. zverina, 5. – 8. človek (6. ľudská práca, 7. ľudské diela, 8. duchovný život – história, 9. ostatné názvy). Tieto základné časti ďalej postupne člení na menšie celky. Ako príklady na jednotlivé triedy toponým uvádzame názvy z Muránskej doliny (Krško, 2001) a z elektronickej Databázy geografických názvov Geodeticko-kartografického ústavu.

1 VŠEOBECNÉ VZŤAHY A VLASTNOSTI:

10 Miesto: *Pľac*

11 Poloha:

111 podľa svetových strán: *Južný Povraz* (pole), *Južný hon*, *Východné záhumnie*

115 relatívne:

predný, zadný, prostredný: *Predná Hrivcová*, *Predná dolinka*,
Prostredný vrch, *Prostrední hon*,
Zadná hora, *Zadný Vahan*

horný, dolný, priečny, krajný: *Nižná Skalka*, *Nižná hrobľa*,
Nižné lúky, *Vyšné pole*,
Vyšný Kostelec

12 Vzdialenosť:

125 metaforicky: *Pod nebom*, *Do raja*, *Amerika*

13 Veľkosť, rýchlosť a pod.:

131 veľký, hrubý, malý: *Veľká lúka*, *Veľká hať*, *Veľká okružla*, *Veľký tajch*, *Malý tajch*

132 vysoký, nízky, hlboký: *Pod vysokým brehom*, *Vysoký vrch*

133 dlhý, krátky, široký: *Dlhá*, *Tesná skala*, *Kráťava*, *Kračiny*, *Dĺžiny*

134 číselné určenie: *Jedny polianky*, *Prvé stádlo*, *Druhé stádlo*,
Druhá vyvieracia, *Druhý hon*, *Tretie polianky*,
Prvé pole vyšné, *Druhé pole jarné*

135 zdobneniny (aj v základnom tvare): *Muránka*, *Zdychavka*,
Na lúčku, *Lázik*

136 rýchlosť toku: *Bystrica*, *Bystrička*, *Besná voda*

137 zvuk (vznikajúci rýchlym tokom): *Revúca*, *Hučava*, *Sopotnica*

Uhlár (O názvoch vrchov v Liptove. In: *Onomastický zpravodaj*, XXXI, 1990, s. 89 – 104), ktorý však vychádzal zo Šmilauerovho triedenia, podobne J. Matejčík (Z oronymie Novohradu. In: *Zborník FF UK v Bratislave*, XLV, 1997, s. 229 – 240).

138 pomalosť toku: *Zdychava, Tichý potok*

14 Tvar, priame označenie:

ostrý, špicatý, tupý: *Ostrica, Ostrý vrch, Tlstá*

oblý, okrúhly, kusý: *Kolieska, Okrúhla*

rovný, krivý, kľukatý: *Roveň, Rovienky, Krivá dolina,*

deravý, rozštiepený: *Rozštiepená skala*

15 Tvar a iné vlastnosti metaforicky:

151 neživá príroda: *Klin, Do slíža, Slíž, Súdková, Čiapka, Nohavice, Bubienok*

152 rastlinstvo³⁴:

153 zvieratá a ľudia: *Mäsiarska skala, Žobráčka, Otrokovice, Mních*

154 telo zvieracie a ľudské: *Čelo, Dankove chvosty, Chajlúky, Chvostová, Zubová, Pod gambatú skalú, Srdiečko*

155 stavby: *Piecky, Kostolec*

156 starostlivosť o telo, účes, obuv a odev: *Kečka, Štica, Papučková dolina, Čiapka, Nohavice*

157 náradie, nábytok, nádoby, vozidlá: *Fajočka, Povrázky*

158 poľnohospodárstvo: *Stožky, Stohy*

16 Farba a podobné vlastnosti:

161 farba (aj pôdy): biely, červený, šedivý, červený, zelený, žltý: *Biela voda, Hrdzavé, Červené, Čierny kút, Černiny, Hnedý pás*³⁵, *Modré pleso, Sivý kameň, Zelený potok, Zelená, Žlté pleso,*

163 čistota : číry, jasný, čistý: *Strieborná studnička, Čistý grúň*

166 teplota vody (aj 252): teplý, studený: *Studená voda, Teplica, Teplička, Vríca, Vrútky*

17 Hodnotenie (povaha):

pôda (tiež 272)

171 kladné: dobrý, veselý, krásny, vďačný: *Krásna hora, Veselé, Krásna, Krásny dubec*

172 liečivý (o vode): *Kakajka, Prdlička*

173 negatívne vlastnosti: *Chorá voda, Zlý výhon, Zlý vršok*
smutný: *Smutná skala, Smutná dolina*

18 Starý, nový: Stará huta, Starý potok, Nová dolinka

³⁴ Metaforické využitie motívu rastlinstva nie je v toponymii bežné, takýto motivant možno zistiť len priamym terénym výskumom od informátorov. Bez neho nemôžeme hodnotiť tento motív ako metaforický.

³⁵ Hnedá farba ako motivant sa v toponymii uplatňuje veľmi zriedkavo – pozri Luptáková (2012), Harvalík (1995).

2 ZEM:

21-24 Terénne formy:

21 Vyvýšeniny: vrch, hora, kopec, chlm, vyvýšenina: *Vrch, Vršky, Rígel, Stožky, Diel, Hrby, Homola, Kopa, Hlaviny*

215 skaly: skala, kameň (aj 263), bradlo: *Na hroblu, Skala, Mäkké skálie, Skalica*

22 Svahy: stráň, zráz, stena: *Úplaz, Strmé úboče, Úbočky*

23 Vhlbené tvary: baňa, údolie, dolina, debra, žľab, výmoľ, roklna, priepasť, priesmyk, sedlo: *Jarčisko, Jamina, Príslop, Koryto, Sedlo, Kesel*

244 Ostrov: *Ostrovica, Sihot', Sihote, Veľký ostrov*

245 Rovina (aj 14): *Roveň, Rovne, Rovienky*

25 Pôda

251 neobrobená pôda: lad, luh, blana: *Pustky, Sérov prieloh, Ladovec, Planina, Poľana*

252 teplota pôdy: *Ladová jama, Rochot', Úslň, Veľká Chrochoť*

253 vlhkosť pôdy: mokriny, blatá: *Močiare, Mokrú dolinka, Blatné dolinky, Sihliny*

254 mláka, barina, slatina: *Mláka, Barina, Slatina, Slatinka*

255 surový: *Surovina, Surovec*

258 suchá pôda: *Suchý dol, Suché stráne*

259 vôňa, zápach: *Voniaca, Tuchyňa*

26 Zloženie pôdy:

261 hlina, íl (aj 615): *Hlinačky, Hlinisko*

263 kameň, opuk: *Kamenná, Skálie, Skalka*

264 kremeň, granáty: *Kremenina, Kremnica*

265 piesok (aj 613): *Piesok, Piesčiny*

267 ruda, kovy: *Rudná, Železné*

268 Pohyby pôdy (zvažovanie, pukanie): *Puknutá skala, Opoka*

27 Kultúrna pôda: pole, role, niva: *Homolova záhrada, Vavrekova rochoť, Kráľova lúka*

270 Všeobecne: *Miškova polianka, Polianka*

271 získavanie pôdy: kopaň, kopanica, novina: *Kopaň, Novina, Čeršľa, Črchlina, Výrobiská, Kopánka, Klčina, Klčovisko*

272 kvalita pôdy: *Maselníková, Peprovica, Piesok*

273 rozdelenie pôdy: lány, záhony, kusy, jutro: *Jutrá, Lán, Lány, Záhony*

274 medze: *Nížné medze, Zasraná medza*

275 spôsob spracovania: *Brázdy do vrchu, Brázdy pot cintorínom, Kopánka, Žiariny*

28 Vody:

281 Všeobecne: *Potok, Rieka, Medzi vody*

282 stojaté vody: jazero, kaluže, mláky: *Kohárova barina, Dlhá mláka*

283 prameň: studnička: *Maretinova studňa, Kadlub, Studňa, Vyvieracka*

284 toky: tok, rieka, potok, stoka, kanál, priekopa: *Potok, Rieka, Medzi jarky*

285 vlastné mená tokov: *Zdychavka, Muráň, Muránka*

286 priebeh toku: ráztoka, náкло, ponorné potoky, povodne:

Dudlavka, Ráztoky

287 rybník: *Rybník, Vyšný rybník*

288 iné vodné stavby a zariadenia: hrádza, stavidlo, splav, sádky, náhony, vodovod: *Malá hať, Malý tajch, Veľká hať, Medzi stupy, Pri kožiarskych stupách, Mlynský náhon*

29 Atmosferické javy:

291 vietor: *Veterný kopec*

292 dážď, hmla, búrka: *Dáždený potok, Dáždené*

293 sneh: *Ladová jama, Snežnica, Mraznica*

3 RASTLINSTVO:

31 Časti rastlín: (druh dreva a pod.) drevo, klady, dosky, haluze: *Klátna dolina, Doštená*

32 Porasty

321 všeobecne: les, háj, hvodz, raždie: *Hôrka, Háj, Za hvoddom*

322 špeciálne: polesie, obora, bažantnica, zverinec, škôlka: *Zverinec, Bažantnica*

323 aleje: *Niže aleje*

325 miesta bez porastu: lysý, holý, plešatý: *Holá hora, Holotina, Plešovica, Pleše, Lysá hora*

326 čistenie lesa: čistina, paseka, seč, ždiar, polom: *Čeršlisko, Ždiarik, Do čistín, Žiar, Požehy*

33 Rastliny:

331 ihličnaté stromy: smrečina, borovina, jedle: *Smrekovica, Bôr, Borina, Jedlina, Rokošská tisina, Kosodrevina*

332 listnaté stromy neovocné: brezina, dubina, lipa, javor: *Breziny, Javorina, Osiská, Hrabinka, Brestová, Ku dubu, U bučok, Bučník*

333 ovocné stromy (len jednotlivo, inak pozri 381): *Pri jabloni*

334 kriky: jalovec, ruža, lieska, kalina, klokoč: *Lieštiny, Klokočina, Jalovec, Ružový kopec, Kalinovec*

335 bobuľové ovocie: jahoda, malina, ostružina: *Borovniak, Za malinčím, Malinô Brdo, Čučoriedky, Jahodná*

336 vodné rastliny: riasy, rákosie, rohož, trstina: *Trsteník, Vrbová, Rákoš, Rohozná, Sitina*

337 iné rastliny: mach, vres, žihľava: *Driene, Machy, Machnatá, Žihľava*

34-38 Pestovanie rastlín:

34 Sústava hospodárenia: úhor: *Úhorná*

35 Kultúrne rastliny:

351 obilie: *Brištia, Brisko* (< apel. *bor* – druh prosa), *Pohančenisko* (< apel. *pohánka*), *Tatarčisko* (náreč. apel. *tatarka* – *pohánka*) *Prosisko* (< apel. *proso*), *Ovsiská*

352 okopaniny: repa: *Repiská*

355 ľan, konope: *Konopnice, Na konopiskách, Konopiská, Lanoviská*

356 šafran: *Šafranice, Šofranice*

358 zelenina: *Kapustnice, Nižné kapustnice, Hrachovisko, Petruška, Chrenovisko*

36 Lúky: lúka, trávnik

37 Pastviny: *Košariská, Pastvy, Sviniarky*

381 Záhrady: záhrada, sad, štepnic, slivník: *Hlodákové sady, Homolova záhrada, Slivňačka, Sádok, Záhrady, Slivník*

382 vinice: *Vinica, Vinička*

383 chmeľnice: *Nižné chmeľnice, Chmeľnica*

4 ZVERINA:

41-44 Voľne žijúce:

41 Cicavce: *Vlčia poľana, Macov vrch, Macova dolina, Kde lišku pálili, Ku borsugom*

42 Vtáky: *Havranie, Sokolí vrch, Orlová*

43 Plazy, obojživelníky, ryby: *Hadí vršok, Pstrúžna, Rakovec, Žabiareň*

44 Ostatné zvieratá: *Mravce*

45-46 Domáce:

45 Cicavce:

451 kôň: *Kobyliarka, Konský vrch, Konská, Kobyľa*

452 osol: *Oslany, Oslí vršok*

453 hovädzí dobytok: *Byvoliarka, Dobyťčie, Kravská dolina*

454 prasa: *Sviniarky, Vepor*

455 koza: *Kozinec, Košúty*

456 ovca: *Ovčia skala*
457 králik: *Zajačia dolinka*
458 pes: *Psí breh, Psí vrch*
459 mačka: *Mačací potok, Mačací ostrov, Mačacia*
46 Vtáky:
461 sliepka: *Slepačí les, Slepačí vrch, Sliepka*
462 holub: *Holubí potok, Holúbäcia*
463 hus: *Husia dolinka, Husacia dolina*

5-8 ČLOVEK:

5 Pomery majetkové a právne:
51 Kráľovský majetok: *Kráľova studňa, Kráľova hoľa, Kráľova hora*
52 Cirkevný majetok: *Farské, Kňazov vršok, Cirkevná lúka, Farská lúka, Lúka svätokrižska, Za farskou stodolou*
53 Šľachtický a iný slobodný majetok: *Komposesorát, Panštiare, Španí laz, Špania dolina, Richtárovo*
54 Mestský a obecný majetok: *Rechtorovo, Jarmočisko, Urbár, Prídel, Obecná lúka, Mestská*
55 Pomenovania podľa osôb:
551 mená všeobecné a národné: *Cigánka, Cigáň, Nemecký potok, Nemecká lúčka*
552 krstné mená: *Martinova, Petrová, Za Valenta, Za Laca, Júlia (vinica)*
553 priezviská: *Povrazníčka, Rybárova, Bartova, Bodnárika, Kušniarička, Lašánka*
56 Mená čestné a prezývky:
561 všeobecné: *Tabačka, Trubkova ráztoka, Sraľov potok*
562 krstné: *Bandička, Bandíkovka, Majkovo*
563 prímená (rodové mená): *Do Zacharovej rochte, Prívarský potok*
57 Poddanské pomery: *Napanské, Hofierske, Hoštácke, Želiarske*
58 Právne pomery (hlavne spôsob získavania pôdy): *Priečne, Zvadlivá, Záložnica, Záročné*
59 Zákazy: *zakázaný, hájený: Záruba, Záruby, Zakázané*

6 ĽUDSKÁ PRÁCA:

61-62 Nerasty:
611 kameň: *lomy, vápenice, sklárstvo: Vápeničná dolinka, Vápenica, Mäkké skálie*

613 piesok: pieskovne: *Piesok*

615 hlina: hliniská, tehliarstvo, kaolín: *Tehliareň, Hlinisko, Tehelka*

621 baníctvo (ruda, štôľne): *Štôľňa, Banská, Banský vršok, Kýz*

625 hutníctvo: huta, hámor, pec, maša: *Hámrik, Hutka, Hámor, Klinčiareň, Hámre, Huta, Pohorelská Maša, Za mašou, Friše*

63-64 Rastlinstvo:

63 Drevo:

631 drevorubačstvo: doprava dreva: *Rizeň, Spúšťanky*

632 spracovanie dreva: píla: *Píla, Piliarka, Stará píla, Rúbanka, Výrobiská*

635 pálenie drevného uhlia, dechtárstvo, smoliarstvo, kolomazníctvo:

Pálenica, Pálenice, Uhliarska, Uhliská, Smoliarka, Kolomaznička

637 kolárstvo, šindliarstvo: *Šindliarka*

64 Kultúrne rastliny:

641 mlynárstvo: *Za Vyšným mlynom, Mlynský jarok*

642 pekárstvo:

645 ľanárstvo: *Močidlá, Na močidlách, Lanoviská*

646 pivovarníctvo: *Pivovar*

65 Zvieratá voľne žijúce:

651 lesníctvo, lov: *Zverinec, Za oborou, Lovčica*

652 postriežka: *Pri sedáku, Sedák na čerešni, Sedák na klene, Sedák v Banskom potoku, Sedák v Háji*

653 rybárstvo: *Čerene*

654 brtníctvo:

66 Zvieratá domáce:

661 pastva (aj 45): *Druhé stádlo, Ku ovčincu, Pástorka*

662 jatky: *Pri zábitku, Mrhovisko*

667 súkenníctvo: valcha: *Pri súkenických stupách*

668 kožiárstvo: *Pri kožiarských stupách*

67-68 Ľudia:

67 Vojenstvo: staré opevnenia, signalizácia: *Šance, Bašta*

68 Súdnictvo: *Zvadlivá, Priečne*

7 ĽUDSKÉ DIELA:

70 správne celky, krajiny, kraje: *Kanada, Bronx*

71-72 Sídlišká:

71 Všeobecné mená sídlisk existujúcich a neexistujúcich (osady a jej časti): *Cesta do kostola, Dolný koniec, Horný koniec, Poza humná*

72 Vlastné mená sídlisk:

721-725 Sídliská existujúce:

721 priame pomenovanie: *Muráň*

722 predložkový pád: *Od Lehoty*

723 prídavné meno: *Tisovská cesta, Lehocká cesta, Lúčanské, Lehocká, Lehocký potok*

726-729 Zaniknuté sídliská:

726 priame pomenovanie: *Paraštiná, Lihotka*

727 predložkový pád: *Z Paraštinej*

728 prídavné meno: *Ťapkové*

73-75 Stavby:

73 Cirkevné stavby:

731 kostol: *Za kostolom*

732 kaplnka: *Kaplnka, Pod Kaplnkou*

733 božie muky: *Božie muky*

734 obrázky: *Pri obrázku, Nad obrázkom*

735 kríže: *Za kríž, Pri kríži*

736 fara: *Za farou, Farský potok, Plebánie* (maď. plebánie = fara)

737 kláštor: *Kláštorská*

74 Svetské obytné a hospodárske stavby:

741 hrad, zámok: *Zámok*

742 dvor: *Zemiansky dvor*

743 škola: *Stará škola, Školské*

744 hostinec: *Pred krčmou*

745 chalupy, domy: *Domky, Chalupy, Horné chalupy*

746 hospodárske budovy: *stodola, sýpka, senník, stajne, chlievy, kôlna: Za farskou stodolou, Medzi chlievy*

747 zvláštne sídliská: *hájoňa, horáreň: Horáreň, Niže hájovne*

75 Iné svetské stavby:

751 továreň (ak nie je špecializovaná v 6): *Fabrika, Pri elektrárni*

752 kúpele: *Kúpele*

755 malé stavby: *búdka, altánok, besiedka: Bachtereň*

756 meračské stavby: *pyramída, babylon: Kde páča*

757 vyhládka (aj prirodzená): *Vidín*

761 Hranice: *Na Ždiari, Hraničný potok, Na medzi*

765 Ohrady:

77 Cesty:

771 cesty, úvoz, chodník: *Káčorov chodník, Hradská, Rudné cesty*

772 zákruty, strmé miesta, križovatky: *Križne, Nad kiarom, Križne cesty, Kiare*

773 cesty pre dobytok: *Horné slače, Turnianske slače, Pirte, Prť*

774 brody: *Pri brode*

775 hate, mosty: *Malá hať, Mostovačka, Randavý most, Veľká hať, Most, Mosty, Mostík, Pri lavici*

776 mýto: *Mýto, Na mýte*

777 železnice, autobus: *Štreka, Tekeš (< maď. *tötés* – hradská), Hradská*

778 lodná doprava:

779 letecká doprava: *Letisko*

78 Hromady (odpad): *Halďy, Na troskách*

8 DUCHOVNÝ ŽIVOT – HISTÓRIA:

81 Poverý a povesti: *Poludnice, Mátožná, Šarkanova diera, Šarkanica, Jánošíkova jaskyňa*

82 Ľudové zvyky a zábavy: *Na zábave*

83 Náboženstvo, cirkev (cirkevný majetok 52, cirkevné stavby 73):

831 Boh, Panna Mária ...: *Pána Kristova skala, Mariánska studnička*

833 pustovníci: *Remety, Remata, Remetištia*

835 púte, procesie: *Púť*

836 liturgia: oltár:

85 Archeológia:

86 Historické udalosti:

861 vojenské tábory, opevnenia (z historickej doby, aj 67): *Hurbanovská jaskyňa, Šance, Predné Šiance*

865 bojiská: *Krvavník*

87 Miestne udalosti:

871 násilná smrť: *Kde Paľa sťali, Šibenice*

872 požiar (aj lesný): *Zhoreniská, Požiar* (kopec)

873 spory: *Priečne, Zvadlivá*

874 lúpežníci: *Gubiarova diera*

875 iné: *Katova studňa*

9 OSTATNÉ NÁZVY:

91 Predslovanské názvy: *Hron, Kompa* (prítok Pereca v povodí Hrona)

92 Nemecké názvy: *Hembríber, Kesel, Štengerauś, Tašinberk*

93 Iné cudzie názvy: *Kápolna, Pástorka, Hiag, Tekeš*

95 názvy nejasné: *Pácer, Radzim, Do krínu, Ukorová*

Štruktúrnotypologické triedenie sa využíva pri skúmaní štruktúrnych alebo slovotvorných modelov toponým. Pri tomto triedení sa vychádza z formálnej, teda štruktúrnej, slovotvornej alebo morfe-
matickej stavby názvu. Štruktúrnotypologické triedenie v slovenskej onomastike rozpracoval M. Majtán, pričom vychádzal zo štruktúrnotypologickej klasifikácie poľského onomastika S. Rosponda (1957), ktorý v rámci slovanskej toponymie rozoznával tri základné štruktúry názvov: 1. primárne (nederivované) názvy, 2. sekundárne (derivované) názvy, 3. zložené názvy, kam zaradil kompozitá, predložkové, determinatívne a predikatívne názvy. M. Majtán vo svojom štruktúrnotypologickom triedení ešte rozlišuje priame terénne názvy (tie pomenúvajú objekt priamo) a nepriame názvy, ktoré objekt lokalizujú, prípadne ho pomenúvajú pomocou iného (tzv. relačného) objektu.

V štruktúrnotypologickom triedení navrhuje M. Majtán takúto základnú schému (Majtán, 1996, s. 22):

1. priame názvy
 - 1.1. jednočlenné názvy
 - 1.1.1. nederivované názvy
 - 1.1.2. derivované názvy
 - 1.1.2.1. nepredponové (príponové) názvy
 - 1.1.2.2. predponové (a predponovo-príponové) názvy
 - 1.2. viacčlenné, determinované názvy
 - 1.2.1. jednoslovné názvy, kompozitá
 - 1.2.2. viacslovné názvy so zhodou
 - 1.2.3. viacslovné názvy bez zhody
 - 1.2.4. viacslovné názvy s vedľajšou vetou
2. nepriame názvy
 - 2.1. predložkové názvy
 - 2.2. predikatívne, vetné názvy

1. Priame názvy bezprostredne pomenúvajú toponymický objekt, ich základnou podobou je tvar v nominatíve a gramatické číslo má v danom onymickom systéme (sociálnej skupine – napr. v obci) lexikálny charakter – názov *Hrbok* označuje jeden objekt, ale v tej istej obci názov *Hrbky* označuje iný objekt. Takýchto priamych

názvov je v slovenskej toponymii väčšina (M. Majtán uvádza asi 78% – Majtán, 1996, s. 23).

1.1. Jednočlenné názvy zahŕňajú všetky jednoslovné názvy okrem kompozít. Patria sem aj názvy, ktoré vznikli univerbizáciou z predložkových konštrukcií (*Zápotočie* < *za potokom*, *Zátepličie* < *Za Teplicou*, *Záturčie* < *Za Turcom*) alebo aj názvy, ktoré vznikli elipsou apelatívnej zložky *propria* (*Hrivcová* < *Hrivcová dolina*, *Krivý* < *Krivý potok*). Jednočlenné názvy sa delia na dve skupiny:

1.1.1. nederivované jednočlenné názvy vznikli z apelatív proprializáciou bez odvodzovacích predpôň alebo prípon. Základom tejto skupiny toponým sú proprializované topografické termíny označujúce geomorfologické tvary a objekty – *hrb* > *Hrb*, *kopa* > *Kopa*, *potok* > *Potok*, *mláka* > *Mláka*, *debra* > *Debra*. Niektoré názvy vznikli metaforicky *Čiapka*, *Dukát*, *Peklo*, *Povrázky*, *Žobráčka* (pozri Krško, 2006), prípadne elidovaním apelatívnej časti názvu – *Krivý* < *Krivý potok*, *Suchá* < *Suchá dolina*.

1.1.2. Derivované jednočlenné názvy vznikli onymickou deriváciou, teda pomocou slovotvorných predpôň alebo prípon. Tieto derivačné prostriedky sa vyvíjajú a dnešné produktívne formanty nemuseli byť v minulosti produktívne a naopak. Základom derivovaných názvov mohli byť geografické termíny vyjadrujúce geografickú príslušnosť, osobné mená poukazujúce na vlastníctvo toponymického objektu. Podľa derivačnej časti sa rozlišujú:

1.1.2.1. nepredponové toponymá utvorené len pomocou prípon. Tieto názvy sa tvoria z apelatív pomocou topoformantov príznačných pre apelatívne názvy miesta, alebo z proprií pomocou formantov, ktoré vyjadrujú vlastníctvo alebo príslušnosť. Apelatívny základ sa viaže na miesto a jeho úlohou je objekt lokalizovať. Takto vzniknuté toponymá sa tvoria pomocou topoformantov „*-ín*, *-ín-ec*, *-ov-ec*, *-n-ík*, *-ov-n-ík*, *-in-a*, *-ov-in-a*, *-ic-a*, *-n-ic-a*, *-ov-ic-a*, *-k-a*, *-an-k-a*, *-av-a*, *-isk-o*, *-n-isk-o*, *-ov-isk-o*, *-išt-e*, *-n-išt-e*, *-ov-iš-te*, *-ie*, *-in-ie*, *-ič-ie*, *-dl-o* a pod.“ (Majtán, 1996, s. 24) – *Bučník*, *Tisovník*, *Hrabina*, *Teplica*, *Jelšava*, *Kobyliarka*, *Jarmočnisko*, *Stádlo*. Do tejto skupiny patria aj deminutívne podoby od takto utvorených toponým (*Brezinka* < *Brezina*, *Jelšavka* < *Jelšava*) a názvy, ktoré vznikli elipsou určeného člena (*Klátna* < *Klátna dolina*, *Obecná* < *Obecná lúka*). Toponymá utvorené príponou z osobného mena majiteľa vyjadrujú vlastnícky vzťah a tvoria sa pomocou formantov *-k-a*, *-ov-k-a*, *-ul'a*

(*Pekárka, Fiamuľa*), elidované tvary sa tvoria príponami -ov, -ín, -ovie, -sk-ý, -ov-sk-ý (*Daubnerov, Kráľovie*).

1.1.2.2. Predponové, prípadne predponovo-príponové názvy sa vyznačujú špecifickým príznakom miesta – s lokalizačným príznakom, pretože vznikli univerbizáciou predložkových konštrukcií alebo z apelatívnej predložkovej konštrukcie. Podľa názoru M. Majtána sú v tomto type najproduktívnejšie názvy *Záhrbie* a *Prícestie* – predstavujú asi 90% všetkých predponových názvov a v porovnaní s celým územím Slovenska majú najvyššiu frekvenciu na Považí – v okrese Považská Bystrica, kde je asi 12% predponových názvov (na Slovensku je to asi 1%). „Najfrekventovanejšie predpony tohto typu sú pôvodné prvotné preložky *zá-/za-* (vyše 45%), *pod-* (vyše 25%), *nad-* (vyše 7%), *medi-* (5%), menšiu frekvenciu majú predpony *ú-/u-*, *ná-/na-*, *pri-/pri-*, *prie-*, *pred-/pried-*, *od-*, *po-*, predpony z druhotných predložiek *dolu-/dole-*, *hore-/horu-*, *niže-*, *vyše-* a predpona *ráz-/roz-*, ktorá nemá v predložke paralelu.“ (Majtán, 1996, s. 24–25). Pomerne veľké množstvo predponových názvov zaznamenala vo svojom výskume k diplomovej práci L. Mokrá pri výskume toponymie Nitrianskych Sučian (Mokrá, 2013) – *Dolné Nadrybníčie*, *Horné Nadrybníčie*, *Nadbrežie*, *Nadskalie*, *Podbrežie*, *Podháj*, *Podjarčie*, *Podlužie* (predpona *pod* + psl. apel. *logъ* – luh, podmočená lúka), *Podradišová*, *Podovratne dolina*, *Ponitrie*, *Predlazierie*, *Predlúčie*, *Priedolinčie*, *Zábrodie*, *Záhumnie*, *Zámlynie*, *Zátrebčie*.

1.2. Viacčlenné, determinované názvy sa v slovenskej toponymii vyskytujú asi v 25% a najčastejšie sa skladajú z dvoch alebo viacerých plnovýznamových slov. Z determinatívneho syntaktického vzťahu vyplýva, že určujúcim členom názvu je adjektívum (prípadne číslovka) vo funkcii zhodného atribútu, alebo predložková konštrukcia vo funkcii nezhodného atribútu, prípadne vedľajšia veta prívlastková. Špecifickým prípadom sú jednoslovné zložené názvy – kompozitá.

1.2.1. Kompozitá vznikli univerbizáciou viacslovných konštrukcií – napr. *Oremlaz* < *Oremov laz*, *Dubodiel* < *Dubový diel*, *Mišpotok*, *Chorvátdolina*, *Špandolina* < *Špania dolina* (1868 *Spandolina* – katastrálna mapa obce Červenica v okr. Košice-vidiek), ojkonymá (tzv. služobnícke osady) *Brezolupy*, *Medovarce*, *Voderady*, *Psolovce*. E. Kufčák analyzoval v historickej toponymii Liptova kompozitá *Črchlazy*, *Črchlaz* (< *Črchlené lazy*), *Horekoncová*, *Chrapdolina*, *Vrchbrezy* (Kufčák, 1972, s. 162, 171), v toponymii

Muráňa sme zaznamenali kompozitum *Chajlúky* (Krško, 2001, s. 91). Kompozitné názvy podrobne spracoval M. Majtán v štúdií *Kompozitné štruktúry v slovenskej onymii* (Majtán, 1998b).

1.2.2. Viacslovné názvy so zhodou pozostávajú z adjektíva (prípadne viacerých adjektív) a substantíva – *Háľov vršok*, *Hienцова dolina*, *Vyšné pole*, *Brezový háj*... V toponymii majú bohaté zastúpenie (asi 22%), spojenie vlastnostných adjektív so substantívom môže mať podobu *Dubový diel* alebo aj staršiu podobu *Dubov diel*. Privlastňovacie adjektíva vo forme rodinného mena majú rozličné prípony, ktoré závisia od miestnej nárečovej oblasti – jednotlivé prípony môžu byť napr. *-ov-ie*, *-oj-e*, *-oj-o*, *-ej-e*, *-é*, *-ých*, *-ov-ých* – *Kováčovie lúka*, *Marčákových pole*, *Petrinceje zeme*. Oblasť Turca má napr. dve podoby posesívnych prípon – severná časť má podoby *Brčké lúky*, *Muché hora* (v súčasnosti sa používa krátka podoba prípony – teda *Muche hora*), južná časť má podoby *Chorváteje záhumienky*.

1.2.3. Viacslovné názvy bez zhody sa vyznačujú tým, že predložková konštrukcia ako určujúci člen sa nachádza v postpozícii a jej funkciou je lokalizovať pomenovaný objekt – ide o model meno + predložka + meno (*Kopanica pri potoku*, *Konopisko pod Zubovou*). Tento typ názvov sa v bežnej toponymii vyskytuje zriedkavo, pretože je komunikačne nevýhodný – ohýba sa len základný, určovaný člen názvu. Častejší výskyt sme zaznamenali v starších administratívnych písomnostiach napr. pri darovaní majetku bolo potrebné presne špecifikovať a lokalizovať objekt – mnoho objektov darovaných cirkvi je zapísaných v tzv. vizitačných protokoloch (ide vlastne o evidenciu majetku a hospodárenia farnosti). Napr. v revúckom evanjelickom vizitačnom protokole *Protocolon Rimanovianum* (z r. 1636) sú zapísané takéto názvy: *Hermanowska pod skalkow*, *Ssmjadowska luka pri hamru Ssteffanykowich*, *swetokrizska pred diunarowo*; vo vizitačnom protokole *Protocolon Petschelianum* (z r. 1670) nachádzame takéto viacslovné názvy bez zhody: *Kralowiech na hiegu luka*, *Luka Frakowska pri hamre Zontokowskom*, *Luka pod aukorowou Hermanowska*, *Luka Schmidowska pri Ssteffanjkowich hamre*. Niektoré podoby názvov zodpovedajú dobovému slovosledu – *Pod hiegom Hermanowska* (súčasný názov by mal podobu *Hermanovská lúka pod Hiagom*), *Na hiegu Matagzowiech lučička* (v dnešnej podobe *Matajzovie lúčka na Hiagu*), *Na chotare niže Dluheg Luky konec Gregorowiech zemy lučička* (*Lúčka koncom Gregorových*

zemí na chotári niže Dlhej Lúky), *Za kržom Šsudrlakowiech lucžka* (Šsudrlakovie lúčka za Krížom) – pozri k tomu Krško, 1997. Ďalšie príklady z historickej toponymie môžeme nájsť v príspevku E. Kufčáka (1972, s. 186 a n.) – *Pridavok od rectorovej zahrady, Uvrate za malým rybníkom, Žiar na predných honiech*.

1.2.4. Viacslovné názvy s vedľajšou vetou prívlastkovou sa vyskytujú veľmi zriedkavo, pretože ide o opisné pomenovanie objektu. Modelovo sa táto konštrukcia skladá zo základného, určeného člena – označenia objektu, kde sa niečo stalo, a z vedľajšej vety prívlastkovej, ktorá popisuje udalosť – *Stará maša, kde sa ruda léla* (názov je dochovaný z obce Sirk – Majtán, 1996, s. 26). V. Blanár pri výskume slovenských osobných mien a terénnych názvov v Maďarsku zaznamenal v obci Mátraszentimre (Hevešská župa) vetný názov lesa *Železnička, gde Golibu zabilo* (Blanár, 1950, s. 111), E. Kufčák (1972, s. 165) dokladá viacslovný názov s vedľajšou vetou prívlastkovou z toponymie Liptova – *Hriadka, čo Hrtková seje* (*Hrgatka čo Hrtkova sege*). Pri dodržaní modelu môžeme s použitím príkladov na predikatívne typy toponým vytvoriť celý rad tohto druhu toponým (môžeme použiť doklady na predikatívne názvy od S. Mazúra (1973): *Kde Cigľana zabilo* → po transformácii na viacslovný názov s vedľajšou vetou prívlastkovou napr.: *Hora, kde Cigľana zabilo*, *Kde hajdúcha s'tali* → *Dolina, kde hajdúcha s'tali*, *Kde koliesko skackalo* → *Cesta, kde koliesko skackalo*, *Kde Rózka zamrzla* → *Hora, kde Rózka zamrzla* atď. Zriedkavosť týchto toponým vyplýva najmä z toho, že sú (podobne ako viacslovné názvy bez zhody) komunikačne nevyhovujúce, pretože sa nedajú ohýbať. Častejšie ako tieto celé konštrukcie sa vyskytujú len ich prívlastkové vedľajšie vety, ktoré patria medzi predikatívne názvy (pozri nepriame predikatívne názvy – 2.2).

2. Nepriame názvy pomenúvajú objekt pomocou iného objektu pomenovaného vlastným menom alebo apelatívnym pomenovaním objektu, prípadne ide o vetu vysvetľujúcu okolnosť vzniku názvu. Pomenovaný objekt sa lokalizuje pomocou relačného objektu (pozri charakteristiku relačného objektu v terminológii). Medzi nepriame názvy patria predovšetkým predložkové názvy, zvláštnym druhom nepriamych názvov sú predikatívne názvy.

2.1. Predložkové názvy sú v slovenskej toponymii rozšírené na celom území Slovenska (asi 21-22%). M. Majtán uvádza, že „najmenej

sú frekventované na Považí od Žiliny po Trenčín, kde im konkuruje hromadný výskyt univerbizovaných predponových (predponovo-príponových) názvov.“ (Majtán, 1996, s. 26). Najfrekventovanejšie sú predložky, ktoré sa uplatňujú v predložkových názvoch sú: *pod* (24%), *na* (17%), *za* (16%), *nad* (10%), *pri* (9%), *u* (5%), *do* (4%), *medzi* (3%), *v*, *od* (3%), *pred* (2%). Tento druh toponým vznikol spojením a) apelatíva s jednoduchým nezhodným prívlastkom – *Brázdy do vrchu*, *Cesta do kostola*, *Úboč nad horárom*, *Hrbok za Bekeša*, *Hrbok za vodou*, *Banská na mašu*, *Záhrady pod Hiagom*; b) apelatíva s rozvitým nezhodným prívlastkom – *Potôčik zo Zadných dolín*, *Vyvieračka za Bielou vodou*; c) viacnásobným príslovkovým určením miesta – *Niže cesty za kostolom*. E. Kufčák (1972, s. 160) analyzoval napr. takéto predložkové názvy z historickej toponymie Liptova: *Pri cimiteri do cesty koncom*, *Pri Michale medzi vodami*, *Pri pile na veľkej luce*, *Pod medzou v rouni*, *V rouni za humnom Košťalouska*, *Výše dediny za Vahom*; d) rozšírením propria o príslovkové určenie miesta – *Predná Hrivcová nad cestou*, *Predná Hrivcová pod cestou*; e) elipsou určovaného člena – *Za pajtou*, *Pod Úkorovou*. Predložkovými názvami sa veľmi zreteľne a bezprostredne vyjadruje lokalizačný príznak miesta.

2.2. Predikatívne, vetné názvy vyjadrujú okolnosť vzniku názvu pomocou nejakej udalosti. Ich vznik možno vysvetliť elidovaním základného, určovaného člena vo viacslovnom názve s vedľajšou vetou prívlastkovou. Tieto názvy sú komunikačne nevýhodné, pretože sa nedajú ohýbať. S. Mazúr v príspevku *Ďalší vývin názvov vetného typu* (Mazúr, 1973) opísal 11 predikatívnych názvov z Pukanca: *Kde Cigľana zabilo*, *Kde hajdúcha sťali*, *Kde haviarov zarútilo*, *Kde kobyla zdochla*, *Kde koliesko skackalo*, *Kde krava na kameň stúpila*, *Kde o Jáne drozd zamrzol*, *Kde Rózka zamrzla*, *Kde sa čertovi vrece roztrhlo*, *Kde z kameňa voda padá*, *Kde Tošala zabilo*. Predikatívne názvy môžeme charakterizovať ako sociálne toponymá v societe lesných robotníkov (*Kde kobylu preklalo*, *Kde kobyla zdochla*), poľovníkov (*Kde lišku pálili*), prípadne v societe obyvateľov obce, alebo iných sociálnych skupín (rodiny – *Kde nás kravy naháňali*, *Kde sa Miško posral*). Vyjadrujú okolnosť vzniku názvu a často označujú tragické alebo mimoriadne deje, ktoré sú známe len určitej sociálnej skupine, ktorá sa udalosti zúčastnila (preto hovoríme o sociálnom toponyme danej skupiny). Tragickosť (mimoriadnosť) udalosti môže postupne rozšíriť akčný rádius toponyma na societu obce a toponymum sa stane známym

všetkým obyvateľom obce, stane sa súčasťou toponymie obce. Pokiaľ ide o udalosť menej významnú, názov neprekročí (vo vertikálnom usporiadaní societ) okruh znalosti vyšších sociálnych skupín – napr. okolnosť, že poľovníci spálili ulovenú lišku (pretože v tom čase nemala jej kožušina žiadnu cenu), nie je taká významná ako to, že niekoho niekde zabilo. Preto predikatívne toponymum *Kde lišku pálili* zostane známe len v prostredí skupiny poľovníkov, ale toponymum *Kde Cigľana zabilo* sa môže stať známym v širokom okolí a napokon sa stane toponymom danej obce.

Hybridný typ triedenia toponým sa pokúšal použiť Š. Krištof pri triedení toponymie z oblasti Tekova. Jeho základnú charakteristiky opísal v príspevku *Typy chotárných názvov v Tekove* (Krištof, 1973). Ide o zmiešaný typ klasifikácií, ktoré prezentovali V. Šmilauer a M. Majtán, preto sme ho nazvali *hybridný typ*. Š. Krištof berie do úvahy predovšetkým sémantickú stránku toponyma, ale ako píše v úvode príspevku, na podobu toponyma vplýva 1. geomorfologické hľadisko, 2. človek a jeho vzťah k prostrediu, 3. hospodársko-spoločenský vývin jazykového spoločenstva a jazykový areál (najmä na zmiešanom etnickom území). Pri tomto triedení sa (podobne ako pri triedení toponým podľa V. Šmilauera) uplatňuje predovšetkým sémantické hľadisko toponým. Š. Krištof (1973, s. 165) vyčleňuje štyri skupiny názvov:

Prvú skupinu tvoria názvy sémanticky súvisiace s geomorfologickým prostredím a prírodnými útvarmi: *Breh, Hrb, Homola, Dolina, Blato, Močiar, Piesok...*

Druhú skupinu tvoria názvy súvisiace so životom a hospodárskou činnosťou človeka. Š. Krištof odporúča v rámci tejto skupiny členiť toponymá do podskupín – názvy z rodinného prostredia, názvy spojené s výrobnou činnosťou človeka, s kultom atď.: *Kňazná dolina, Kráľovská, Za kostolom...*

Do tretej skupiny odporúča autor zaradiť názvy súvisiace s aktívnou činnosťou človeka voči prírode – ochrana územia, obrana, kultivácia, stavby a pod.: *Rybník, Brenerský tajch, Tajchy, Oravská priehrada, Šance, Hrádok...*

Štvrtú skupinu by mali tvoriť názvy cudzie, nejasné, dvojznačné, kalky, hybridy...

Nevýhodou tohto členenia je značná subjektivita, nejasné subkategórie jednotlivých skupín (napr. v porovnaní s triedením V. Šmilauera, ktorý vyčlenil jednotlivé kategórie veľmi precízne

a systematicky). Z hľadiska spracovania lexikálnej stránky toponymie sa odporúča používať lexikálno-sémantické triedenie a z hľadiska výstavby toponyma je vhodné použiť štruktúrnotypologické triedenie.

Toponymum ako súčasť sociálneho priestoru

Existencia človeka je nerozlučne spojená s existenciou spoločnosti, ktorej je súčasťou. Od narodenia až po smrť sme súčasťou mnohých sociálnych skupín, v ktorých zastávame rozličné sociálne pozície (zo sociologického hľadiska – máme rozličné sociálne statusy) – sme súčasťou rodiny v pozícii dieťaťa, v pozícii rodiča, starého rodiča, sme súčasťou školských kolektívov v materskej, základnej, strednej či vysokej škole, súčasťou detských či mládežníckych partií, pracovných kolektívov (napr. lesných robotníkov, lesných správcov, roľníkov), záujmových a profesijných skupín (napr. rybárov, poľovníkov) atď.

Jazykoveda venuje pozornosť aj komunikácii v týchto sociálnych skupinách. Novšie sociolingvistické výskumy (napr. D. Slančovej, T. Slančovej, S. Zajacovej či M. Ološtiaka) zamerané predovšetkým na apelatívnu časť lexikálneho systému poukazujú na zložitosť priebehu medziľudskej komunikácie a množstvo faktorov ovplyvňujúcich výber adekvátnych jazykových prostriedkov.

Na začiatku výskumov o komunikačnom registri vymedzila D. Slančová dvojaké chápanie registra: 1. sociolingvistické chápanie registra, ktoré je spojené s rečovými varietami rozličných sociálnych skupín spojených spoločnými záujmami alebo profesiou, pričom podstatou registra nie je len samotná lexika viažuca sa na sociálnu skupinu a jej činnosť, ale aj používanie frazeologizmov alebo špeciálnych gramatických konštrukcií (Slančová, 1999, s. 95). Register nepredstavuje okrajovú časť jazyka, ale tvorí aktívnu zložku komunikácie v rámci sociálnych interakcií príslušníkov daných societ. Komplexný komunikačný register človeka je individuálny, zložený z mnohých čiastkových subregistrov, ktoré závisia od počtu a druhu sociálnych skupín, ktorých súčasťou daný jednotlivec je. D. Slančová hovorí aj o aktívnych a pasívnych komunikačných registroch jednotlivca, ktorých rozsah a stupeň ovládania poukazuje na jazykovú skúsenosť jedinca a môže sa prejavovať napr. pri paródii, scénkach imitujúcich iné sociálne skupiny, žartoch a pod. Zo sociologického hľadiska tieto komunikačné aktivity predstavujú hranie rol a napodobňovanie statusov iných ako vlastných sociálnych skupín, ktorým zodpovedá príslušný komunikačný register. V súčasnosti túto

rovinu komunikačného registra označuje D. Slančová pojmom makrosociálny komunikačný register, ktorý charakterizuje ako: „konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie sa ľudí preferované v komunikačnej sfére prislúchajúcej sociálnej inštitúcii nazývame makrosociálny komunikačný register, ktorý je normovaný makrosociálnymi registrovými normami.“ (Slančová, 2013, s. 201).

Repertoár komunikačného registra society ako súbor všetkých subregistrov jednotlivých členov skupiny poukazuje na jedinečnosť tejto skupiny a odlišnosť od ostatných spoločenstiev. Zjednocujúcim činiteľom sociálnych skupín do väčších celkov sú rovnaké alebo veľmi podobné situačné podmienky, ktoré ponúkajú podmienky na vytváranie veľmi podobných komunikačných registrov. Na príslušnosť jednotlivca ku skupine potom poukazuje ovládanie registra danej sociálnej skupiny týmto jednotlivcom. Neoddeliteľnou súčasťou komunikačného registra sú aj vlastné mená. Rozsah onymie ako súboru všetkých vlastných mien registra je determinovaný potrebami presne pomenovať, identifikovať a diferencovať objekty sveta, v ktorom sa daná spoločnosť pohybuje. V. Blanár v týchto súvislostiach hovorí o *onymickom priestranstve* (resp. o *onymickom priestore*), ktorý vymedzuje ako „súhrn vlastných mien používaných v jazyku daného národa na pomenovanie reálnych, hypotetických a fantastických objektov“ (Blanár, 1996, s. 25). Blanárov termín *onymická scéna* môžeme stotožniť s vymedzením konkrétnej komunikačnej situácie, v ktorej dochádza k využívaniu komunikačných registrov (bez ohľadu na to, či ide o apelatívnu alebo propriálnu časť registra) – pozri Blanár, 1996, s. 25 – 26. M. Majtán na označenie komunikačnej situácie, v ktorej sa uplatňuje určitá podoba propria, používa termín *onymická situácia*, ktorú člení na všeobecnú a konkrétnu. Všeobecnú onymickú situáciu „predstavuje v priestore a čase existujúca koexistencia foriem, variantov vlastného mena alebo viacerých vlastných mien pri pomenúvaní jedného denotátu v rozličných komunikačných sférach a okolnostiach pomenúvania.“ (Majtán, 1996, s. 8). Konkrétnu onymickú situáciu „predstavuje vlastné meno (variant vlastného mena) a komunikačná sféra, okolnosti, v ktorých vzniklo, resp. v ktorých sa používa.“ (Majtán, 1996, s. 8). Obidva termíny – *onymická scéna* aj *onymická situácia* – môžeme teda stotožniť. Z hľadiska komunikácie a (propriálneho) komunikačného registra je však dôležité, že *onymická scéna* existuje nezávisle od nositeľa mena a predstavuje vlastne súhrn všetkých mien, ktorými je daný objekt

pomenovaný. Toponymickú scénu (TS) zistíme výskumom vo všetkých sociálnych skupinách, ktoré obývajú priestor, kde sa nachádza daný onymický objekt a zistíme všetky historické názvy daného objektu (touto metódou sa napr. spracúva slovenská hydronymia v rámci projektu Hydronymia Europaea³⁶).

D. Slančová chápe register aj v jeho 2. pragmatickej rovine, ktorá ho charakterizuje ako „schopnosť ľudí naznačovať a meniť svoj postoj ku komunikačným partnerom pomocou jazykových prostriedkov. Tak potom rozoznávame formálny a neformálny register, ktorý sa často jazykovo prejavuje pomocou odlišných oslovovacích foriem, napr. vykanie – tykanie.“ (Slančová, 1999, s. 95 – 96). Do komunikácie vstupujú partneri s určitou stratégiou a predpokladom, s čím súvisí výber (predpokladaných) adekvátnych foriem vlastných mien – v toponymii sa tento výber odráža napr. vo vhodnom použití toponymu v momente tvorby toponyma. Pragmatickú funkciu komunikačného registra však komunikujúci markantnejšie uplatňuje pri používaní hypokoristických podôb antroponým, ale aj zooným, prezývok a pod. v závislosti od druhu sociálnej skupiny, momentálnej nálady a pod. Komunikačná stratégia sa potom odzrkadlí pri tykaní či vykaní, pomenúvaní (tretích) neprítomných osôb, o ktorých sa hovorí, atď. V. Blanár hovorí, že „zaradenie mena do príslušného onymického podsystemu predpokladá istú znalosť druhového jedinca (Blanár, 1996, s. 162). V najnovších sociolingvistických teóriách označuje D. Slančová výber vhodných jazykových prostriedkov determinovaných sociálnymi rolami, sociálnym statusom a sociálnou vzdialenosťou medzi komunikatmi termínom mikrosociálny komunikačný register (Slančová, 2013, s. 201).

Z vlastných výskumov sociálne podmienených vlastných mien (bez rozdielu, či ide o antroponymá alebo toponymá) môžeme potvrdiť, že sociálny status³⁷ jednotlivca a s tým spojená sociálna rola³⁸ majú na podobu a používanie sociálnych proprií výrazný vplyv.

³⁶ V oblasti hydronymie jednotlivé monografie analyzujúce slovenské povodia (napr. Slanej, Ipľa, Turca, Oravy, Kysuce, Nitry, Váhu...) zaznamenávajú (top)onymické scény konkrétnych vodných tokov – v hesle sú zachytené všetky dostupné názvy toku a jeho varianty.

³⁷ Status získavame napr. absolvovaním školy – určitý stupeň vzdelania nám vymedzí status v povolani – z neho vyplýva ďalší druh statusu – socioekonomický status (mesačný príjem, služobné auto, sekretárka a pod.). Iný status má človek v rodine (voči svojim rodičom, iný voči deťom), partii kamarátov.

³⁸ Všetkým sociálnym statusom zodpovedá dynamický aspekt statusu – sociálna rola, ktorá sa vykonáva, hrá. Rola je súbor určitých povinností, obmedzení, predpísaného správania, ale aj

Apelatívne rozčlenenie komunikačného registra na subregistre jednotlivých členov skupiny nás viedlo k zamysleniu nad fungovaním propriálnych registra a ich fungovaní v komunikácii. Z komunikačného, funkčného i pragmatického hľadiska možno uvažovať o onymickom registri ako súčasti komunikačného registra. Pri propriálnej sfére je však potrebné odlišiť antroponymickú zložku registra od toponymickej, pretože (ako už bolo konštatované), v antroponymickom registri sa výraznejšie prejavujú mikrosociálne prvky registra. Jednotlivé registre – antroponymický³⁹ a toponymický – musíme ešte rozdeliť na register jednotlivca a register skupiny.

Využívaniu toponým v závislosti od rozličných sociálnych prostredí alebo sociálnych skupín sa doteraz nevenovala príliš veľká pozornosť (odhliadnuc od štúdií V. Blanára – predovšetkým však v antroponymii). M. Majtán v jednom zo svojich kľúčových príspevkov spomína existenciu individuálne používaných toponým, čo sa často označuje ako tzv. rodinná forma toponyma (Majtán, 1980, s. 44). Z výskumu oravskej toponymie vyplynulo A. Habovštiakovi poznanie, že niektoré názvy pozná len určitá skupina obyvateľov a nie sú známe v celej obci – „tento typ názvov, ako aj ostatné viacčlenné názvy nemali často už všeobecnú platnosť. Nepoužívali ich vždy všetci obyvatelia obce, ale iba istá skupina obyvateľov, napríklad tzv. raľníci, t. j. gazdovia, ktorí obrábali pole jednej rale“ (Habovštiak, 1970, s. 25). V súčasnosti sa začínajú objavovať viaceré štúdie aj v zahraničí, v ktorých si autori všímajú existenciu neoficiálnych, „živých“ označení sociálneho priestoru – napr. J. David v úvode k svojej monografii *Paměť města – názvy míst. Ostrava* konštatuje: „V prostoru města vedle standardizovaného uličního názvosloví existuje mnoho nestandardizovaných „živých“ místních názvů, které slouží jeho obyvatelům ke každodenní orientaci... Kromě těchto celoměstsky známých názvů existují také pojmenování lokální, užívaná např.

súbor privilegií. Napr. status dieťaťa mu „predpisuje“ poslúchať rodičov, pomáhať v domácnosti, nepozerať večerné televízne programy a pod. Status riaditeľa podniku mu predpisuje správať sa kultúrne ku klientom, chodiť vhodne oblečený, byť diplomatický vo vyjadrovaní... Rola je ovplyvňovaná výchovou, odporozovaná v sociálnej skupine, učí sa v procese socializácie hraním tzv. scénok zo života – deti sa hraním na obchod, na rodinu, na školu atď. učia napodobňovaním hrať roly príslušných statusov (mama, otec, predavač, kupujúci, učiteľ, žiak...).

³⁹ Problematike antroponymického registra budeme venovať pozornosť v učebnici onomastiky, pretože táto problematika presahuje zamýšľaný rámec tejto učebnice.

studenty jedné školy, obyvateli jednoho domu nebo ulice.“ (David, 2012a, s. 7). J. David je jedním z spoluautorů projektu Ostravské univerzity *Názvy míst jako kulturní dědictví* (pozri <http://www.nazvymist.cz/>), kterého cílem je zachytit sociálně toponymá s ich přesnou lokalizací, popisem, zatriedením, zistením motivácie a pod.

Myšlienky o existencii a fungovaní tohto špecifického druhu proprií sa zrodili počas priameho heuristického výskumu toponymie z Muránskej doliny. Pri konfrontácii zozbieraného materiálu získaného excerpciou máp, kroník, historických listín, výpisov z kartotéky Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave sme sa občas stretli s konštatovaním informátorov – „taký názov nepoznám, také u nás nie je...“ Reakciou na takéto odpovede bola (možno aj nevyslovená) otázka, možno pochybnosť, či sú spomínané excerpované pramene spoľahlivé a hlavne – ako sa tam tie názvy dostali, odkiaľ pochádzajú? Prelomovým momentom bolo upozornenie informátorov pri niektorých názvoch – „to len my – poľovníci to tak voláme“. Potom bolo namieste zamyslenie – a kto ešte? Ak tieto názvy fungujú len medzi poľovníkmi, to znamená, že „nepoľovníci“ ich nepoznajú? Prečo je to tak? V akých ďalších sociálnych skupinách vznikajú a fungujú takéto mená? Na základe čoho možno vyčleniť tieto skupiny? Čo je to sociálna skupina, ako funguje, ako komunikujú jej členovia, koľko je najmenší počet členov v skupine a koľko najväčší? Veľké množstvo otázok viedlo ku štúdiu sociológie či sociálnej antropológie – v tomto momente sa ukazuje mnoho-rozmernosť a mnohoaspektovosť onomastiky, ktorá využíva poznatky nielen geografie, histórie, ale aj psychológie a sociológie.

Pri úvahách o sociálnych toponymách je však potrebné zdôrazniť, že tieto toponymá nie sú osobitným druhom toponým, sú pevnou súčasťou toponymie, ich vnímanie a interpretácia skôr súvisí s pohľadom na fungovanie propria v komunikácii sociálnej skupiny a reflektujú vnímanie sociálneho priestoru danej skupiny. S vnímaním sociálneho priestoru súvisí aj jeho členitosť a množstvo dôležitých orientačných bodov⁴⁰, ktoré sa pomenúvajú – tieto pomenované body

⁴⁰ Ak sa pohybujem v horizontálnom smere existencie sociálnych skupín a porovnáme rovnakú časť geomorfologického priestoru z pohľadu society obce, detí a poľovníkov, zistíme, že napr. priestor s rozlohou 150 000 m² má v societe obce len jeden názov – *Strážna hora*, prípadne synonymnú podobu *Bôr* (t. zn., že societa obce vníma len jeden onymický

predstavujú odlišenie toponymie sociálnej skupiny od toponymie inej society v horizontálnom alebo vertikálnom smere. Sociálne toponymá však nevznikajú len detailnejším členením toponymického priestoru, ale aj odlišnou motiváciou názvu už pomenovaného objektu (bližšie o tom pri mládežníckych sociálnych toponymách).

V prvých štúdiách venovaných sociálnym toponymám (resp. v tom čase označovaných termínom *mikrosociálne toponymá*) sme tieto toponymá vymedzili takto – „základnou charakteristikou MST (mikrosociálnych toponým – pozn. J. K.) je ich použitie v malej, relatívne uzavretej sociálnej skupine, z čoho nutne vyplýva nízka komunikačná potencia a slabá ustálenosť týchto toponým pomenúvajúcich často málo dôležité geomorfologické objekty“ (Krško, 1998a, s. 115). V súčasnosti k tejto charakteristike môžeme ešte doplniť, že tieto toponymá existujú len v čase existencie⁴¹ danej sociálnej skupiny a tieto toponymá ovládajú len členovia danej society⁴², t. zn., že znalosť sociálnych toponým ich vymedzuje voči nečlenom tejto skupiny.

V inej štúdii sme k základnej charakteristike sociálnych toponým pridali, že tieto toponymá sa vyskytujú výlučne vo verbálnej podobe, resp., že ich môžeme získať len „výpisom z memoárov osobností, v ktorých by sa spomínali miesta, kde sa hrávali ako deti, kde chodili v mladosti, ale opäť s upozornením, že ide o názvy zaužívané len v ich skupine.“ (Krško, 1999, s. 89). Memoáre potvrdzujú existenciu sociálnych toponým v čase – v minulosti sa určité miesta volali takto, dnes sa označujú ináč. Tieto mená sa vyskytujú v spomienkach autora memoárov. To isté sa stane pri stretnutí členov sociálnej skupiny

bod), societa detí, ktoré sa tam chodila hrať, sánkovať a pod., rozlišovala na tejto ploche štyri onymické body, čiže používala detailnejšie členenie terénu – *Pri letníku*, *Na zákrutu*, *Skoky*, *Pri rampe*. Názvy používali deti na označenie začiatku trasy pri sánkovaní (*Pri letníku*), časť *Skoky* bola síce kratšia, ale rýchlejšia ako časť trate *Na zákrutu* a trať sa končila *Pri rampe*, ktorá bola na ceste, aby sa znemožnil vstup motorových vozidiel do lesa. Ak napr. societa obce používa (a pozná) len názov doliny *Michlová*, poľovníci rozlišujú aj jej hornú časť – *Zadná Michlová*, pretože pre nich je dôležité detailnejšie rozlišovať miesto, kde napr. zver nadháňajú, kde na ňu čakajú a pod. Z pohľadu obce však takéto detailné rozlišovanie sociálneho priestoru nie je potrebné.

⁴¹ Napr. existencia detských sociálnych toponým viazaných na skupinu detí z horného konca Turčianskych Teplíc (*Pri letníku*, *Na zákrutu*, *Skoky*, *Pri rampe*) je zviazaná približne s rokmi 1975 až 1980, teda s časom detských hier a sánkovačiek tejto skupiny.

⁴² Tieto sociálne toponymá ovládali len deti z horného konca Partizánskej ulice z Turčianskych Teplíc (z tzv. Habeša) – deti „z mesta“ (nečlenovia tejto skupiny) tieto názvy nepoznali.

a spomienkach na bývalé časy (vymedzené časom existencie skupiny) – napr. na pomaturitných stretnutiach, na stretnutiach spolužiakov základnej školy, vysokej školy a pod. Existenciu sociálnych toponým potvrdzuje napr. Július Satinský v knihách spomienok *Polstoročie s Bratislavou* (2002) a *Chlapci z Dunajskej ulice* (2002) – v ktorých spomína chlapčenské bandy z Podhradia, z Petržalky, Trnávky (ktorú volali Mexiko), členov bandy z Dunajskej ulice prezývali Dunajoši (Polstoročie s Bratislavou, s. 13). Aj názvy obchodov, reštaurácií a kaviarní ako dôležitých orientačných bodov možno považovať za sociálne toponymá – J. Satinský spomína, že „zmizli firmy Holderer, Bednár (papiernictvá), Teta, Brouk a Babka (obchodné domy) Pallehner (železiarstvo), Halmoš (ihly, nite) atď.“ (Polstoročie s Bratislavou, s. 25). „Pod Carltonom sa tancovalo v Lotose, na Ulici Československej armády otvorili Kryštál bar..., okrem vinárne Park som rád chodil na jar do divadelného klubu v Centrál pasáži..., ešte stále sa tancovalo aj na druhom brehu Dunaja v Au café, hudba hrala aj u Albrechta na Červenom kríži..., plesy boli aj v PKO, v hoteli Devín v Carltone, ale tomu cigánskemu v Redute sa nijaký nevyrovnal..., stužkovú sme mali v reštaurácii Perlička, kde je teraz detský butik.“

Sociálne toponymá možno teda definovať ako **toponymá, ktoré vznikli a používajú sa v relatívne uzavretej sociálnej skupine, vyznačujú sa nízkou (resp. nulovou) komunikačnou potenciou voči nečlenom tejto skupiny a pomenúvajú toponymické objekty sociálneho priestoru society počas existencie sociálnej skupiny.**

Vnímanie sociálnych skupín (ako už bolo spomenuté v poznámke č. 40) môže byť v smere vertikálnom a horizontálnom. Vertikálny smer môžeme prirovnať k mierke mapy – čím je mierka mapy menšia, tým je mapa detailnejšia, čím je mierka väčšia, tým je v danom priestore zobrazených menej objektov; čím sme pri objekte bližšie, rozoznávame viac detailov ako pri väčšej vzdialenosti. Ak tento jav vysvetlíme cez prizmu sociálnych toponým, mapa s menšou mierkou (napr. 1 : 1000) bude obsahovať viac onymických bodov ako mapa toho istého priestoru v mierke 1 : 250 000 – môžeme to porovnať napr. s vnímaním terénu z výšky teplovzdušného balóna – ináč budeme vnímať terén z dvadsiatich a ináč zo sto, prípadne z výšky tisíc metrov. Vo vertikálnom smere preto môžeme rozoznávať viacero societ, resp. sociálnych priestorov, ktoré obsahujú sociálne toponymá.

S existenciou societ vo vertikálnom smere je potrebné ohraničiť sociálnu skupinu počtom jej členov. Najmenšiu sociálnu skupinu tvoria dvaja ľudia – je to dané samotnou podstatou jazyka a funkcie propria – objekt pomenujeme, označujeme a diferencujeme pre niekoho, nie pre seba – komunikujeme s niekým, nie samy so sebou.⁴³ Maximálny počet členov society nie je určený – spoločenstvo môže tvoriť sto, tisíc i viac ľudí. Z definície sociálnych toponým vyplýva, že sa používajú v relatívne uzavretých societach. Relatívna uzavretosť, resp. členstvo/nečlenstvo v skupine je dané ovládaním/neovládaním sociálnych toponým tejto skupiny, ktoré sa vždy vymedzuje voči ostatným societam, resp. voči ostatnej toponymii týchto societ. Môžeme potom za sociálnu skupinu pokladať obyvateľov obce či mesta? Áno. Chotárne názvy danej obce sa vyznačujú rozličnou mierou ich poznania vymedzených voči obyvateľom susedných obcí – toponymum *Hembríbel* je známe obyvateľom Revúcej a Mokrej Lúky (ide o hraničný bod medzi týmito obcami – pozri Krško, 2001, s. 132–133), lúka nazvaná *Šútov prieloh* patrí do chotára Očovej a názov budú ovládať príslušníci tejto obce (society). Z hľadiska ovládania/neovládania názvov môžeme uvažovať aj o ojkonymách ako o sociálnych toponymách. Znalosť/neznalosť týchto ojkonym závisí od ich akčného rádia a dôležitosti objektu – názov obce *Licince* poznajú obyvatelia Gemera (relatívna veľkosť skupiny je daná regiónom – tu je počet členov society napr. 400 000), ojkonymum *Revúca* môžeme ako sociálne toponymum vymedziť obyvateľmi Slovenska (v porovnaní s Licincami ide o okresné mesto, ktoré sa častejšie medializuje, t. zn., že častejšie vstupuje do kultúrneho (mediálneho) kontextu obyvateľov Slovenska – pozri aj Ološtiak, 2007, s. 188), čiže počet členov society môže byť napr. 4 500 000. Budú však ojkonymum *Revúca* ovládať obyvatelia Poľska (cca 40 miliónov obyvateľov), Ukrajiny, Francúzska...? Z tohto pohľadu

⁴³ Počas výskumu mládežníckych sociálnych toponým, sme v jednom anketovom lístku zaznamenali takúto odpoveď: „Okó – poznám len ja (preto to nazývam Okó, lebo stadiaľ vidno celú našu dedinu)“. Z hľadiska komunikácie nemôžeme hovoriť o sociálnom toponyme, pretože takéto pomenovanie nespĺňa základnú podmienku toponyma – pomenovať objekt pre iného človeka. Takéto pomenovanie nie je súčasťou komunikácie, pretože nevstupuje do komunikačného procesu. Napriek predchádzajúcim tvrdeniam musíme pripustiť aj existenciu označenia priestoru „pre seba“ – t. zn., že jedinec si pomenúva vlastné orientačné body. Tieto sa môžu (ale nemusia) stať sociálnymi toponymami. Z hľadiska ich individuálneho charakteru však nespĺňajú charakteristické znaky sociálnych toponým.

môžeme akékoľvek toponymum považovať za sociálne toponymum, pretože nikto nemôže ovládať toponymiu celého sveta.⁴⁴

Ak sa vrátíme k úvodným úvahám tejto kapitoly o fungovaní komunikačných registrov v sociálnych skupinách (v apelatívnej lexike), treba si uvedomiť, že aj propriálna slovná zásoba je súčasťou celej lexiky a preto je takisto súčasťou komunikačných registrov. V súvislosti s komunikačným registrom hovorí D. Slančová o skupinovom a individuálnom registri. Aj v toponymii môžeme uvažovať o **toponymickom registri** (sociálnej) **skupiny** (TRS) a **toponymickom registri jednotlivca** (TRJ).

Toponymický register skupiny (TRS) predstavuje súbor všetkých toponým, ktorými daná societa označuje (pre ňu) dôležité orientačné body a ktoré aktívne vstupujú do komunikácie členov tejto society. Pri TRS chápeme existenciu a fungovanie týchto rozličných societ v horizontálnom smere (t. j. na rovnakej úrovni). Na základe skúseností z výskumu slovenskej toponymie rozoznávame viacero druhov sociálnych skupín, ktoré môžeme rozdeliť na – society vymedzené teritoriálne – sem môžeme zaradiť society častí obce (napr. jedna mestská štvrť, horný/dolný koniec obce), societu obce voči susedným obciam alebo regiónu. Toponymiu týchto skupín označujeme termínom *teritoriálne sociálne toponymá*.

Na základe veku môžeme rozlíšiť *generačné sociálne toponymá*, v rámci ktorých rozlišujeme predovšetkým detské a mládežnícke sociálne skupiny. Môžeme uvažovať aj o sociálnej skupine dospelých, u nej však dochádza ku kontaminácii sociálnych toponým s toponymiou obce. Špecifickým druhom sociálnych toponým vyčlenených na generačnom základe sú *rodinné sociálne toponymá*.

Detské a mládežnícke society používajú *detské sociálne toponymá* a *mládežnícke sociálne toponymá*. Rozlíšenie týchto skupín nie je celkom jednoznačné, ako orientačná veková hranica slúži „prechod“ dieťaťa do veku adolescenta. Tento prechod sa prejavuje predovšetkým v zmene použitej lexiky (topolexém) v sociálnych toponymách detí a neskôr mládeže – vyplýva to aj z toponým získaných heuristickým výskumom. Pomenúvanie objektívnej reality zodpovedá vnútornému

⁴⁴ Potvrdením tejto tézy je zverejnenie odpovedí Američanov na lokalizáciu jednotlivých štátov v Európe (pozri <http://www.boredpanda.com/americans-place-european-countries-on-map>). Toponymá *Slovenská republika, Česká republika, Belgicko, Holandsko* a ďalšie vyšli z tohto krátkeho výskumu ako sociálne toponymá.

svetu človeka. Psychické zmeny v období puberty vplývajú aj na zmenu lexiky, ktorá sa odrazí aj v dôležitosti výberu a forme pomenovania základných orientačných bodov.

Jednou z najdôležitejších podmienok vzniku sociálnych toponým je začlenenie jednotlivca do sociálnej skupiny a jeho následná socializácia. U detí je táto podmienka splnená približne v treťom až štvrtom roku života, keď vstupujú do kolektívu v materskej škole. Pri spoločných hrách sa začínajú orientovať v teréne kde sa hrajú, chodia na spoločné vychádzky. Počiatočná fáza orientácie je apelatívne vymedzenie priestoru (najčastejšie predikatívne) – *tam, kde sú nízke stromčeky, kde vodička tečie* a pod. – ide o situačné opisné pomenovania. Neskôr nastáva (v rámci society (triedy), prípadne menšej skupiny) designácia jednotlivých onymických bodov a počiatočné apelatíva sa proprializujú. Vzniká model $0 > A > ST$ ⁴⁵.

Sociálny priestor v ktorom sa pohybujú deti, je značne obmedzený. Z toho vyplýva fakt, že deti často pomenúvajú geomorfologické body pre bežnú komunikáciu bezvýznamné. Z ich pohľadu je však dôležité presne vyčleniť a pomenovať užívaný priestor.⁴⁶

Lexika detských sociálnych toponým zodpovedá ich vyjadrovacím schopnostiam – v názvoch sa vyskytujú deminutíva – *Malá hôrka, Naša dolinka, Lesík, Pod lesík, V lesíku, Studnička, Nad žliebok, Múrik, Ku kapličke, Jablonka, Údoličko, Popod horičku, Ku staničke, Školička, Horička, Hôrka, Na kamienky, Kuchynka, Ku korytkam, Naše miestečko*.

⁴⁵ 0 označujeme nepomenovaný priestor, A – apelatívum, ST – sociálne toponymum (proprium), ? označujeme pomenovaný priestor, ale jeho oficiálny názov (chotárny názov) informátor nevedel uviesť (najčastejšie ide o väčšie geomorfologické objekty, pri ktorých predpokladáme, že musia byť pomenované). V súvislosti s fungovaním toponým uvažuje J. Pleskalová (1980) o dvoch faktoroch, ktoré ovplyvňujú ich fungovanie v komunikácii. Preto hovorí o „náreční normě a onymickém kontextu“ (Pleskalová, 1980, s. 81). Pri úvahách o vzniku sociálnych toponým a ich fungovaní v spoločenskej komunikácii, sa názor J. Pleskalovej nepotvrdil (ako o tom svedčí aj model sociálneho toponyma $0 > A > ST$): „V jazykové komunikaci funguje tedy jméno ve svých nářečních nebo kontextových variantách. V žádném případě však nevzniká zcela nové proprium, nýbrž jistá varianta určitého jména, která uchováva svoji základní (nejdůležitější) část VM“ (Pleskalová, 1980, s. 83). Pri sociálnych toponymách totiž veľmi často vznikajú úplne nové propriá, ktoré nevznikajú modifikáciou pôvodného názvu. Mládežnícke sociálne toponymá sú markantným príkladom takéhoto tvrdenia, pretože v nich je vyjadrený nesúhlas mladých ľudí s oficiálne používaným názvom a ich túžba odlišiť sa za každú cenu. Nové formy proprií však vznikajú vo všetkých druhoch sociálnych toponým.

⁴⁶ V získaných detských MST sme často zaznamenali názvy, ktoré boli spojené so sánkovaním (pozri aj pozn. č. 39). V gemerskej obci Licince deti pomenúvajú jeden kopec tromi názvami – *Stovka, Osemdesiatka a Päťdesiatka*. Názov zodpovedal dĺžke trate, ktorú si vybrali na sánkovanie.

Ako onymické body slúžia dominantné objekty – osamelé stromy: *Drevená jahoda* (moruša), *Tri stromy*, *Pri topoľoch*, *Ku vrbam*, *Pri strome*, („v hore ležal vyvalený strom od koreňov“), *Pod vrbou*, *Hruška*. Prípadne orientačnými bodmi sa stávajú objekty, kde sa deti hrajú (nastáva propriálnizácia apelatív) – *Pri rampe*, *Ku krmelcu*, *Za garážami*, *Panely*, *Antuka*, *Práchnivý stĺp*, *Krovisko*, *Na kvádre*, *Altánok*, *Studnička*, *Škvara*, *Posedy*, *Senník*, *Za drevom*, *Na koniec plota*, *Včelín*, *Vodárnička*. Časť názvov označuje rôzne detské stavby – skryše, bunkre ... – *Hniezdo* („skryša z konárov v korune stromu“), *Naša skryša*, *Koliba*, *Bunker*, *Do bunkra*. Tieto názvy majú tendenciu k prenášaniam⁴⁷, pretože označujú rovnaký (funkčný) objekt, ale vždy na iných miestach. O prenášaní pomenovania svedčí zápis jednej respondentky – „vždy miesto, kde sme si bunker postavili“. Práve „nefixovanosť“ objektu (pozri definíciu toponyma), umožňujúca prenos vlastného mena potvrdzuje, že medzi detskými sociálnymi toponymami je mnoho apelatívnych označení terénu.

V niekoľkých pomenovaniach detských sociálnych toponým sa odráža detská fantázia – *Peklo* („Muránka sa tam rozlieva...bolo tam veľa bahna...dusivá atmosféra a hmlý“), *Zamínovaná oblasť* (informátor uviedol len „mravčie teritórium“), *Stratený ostrov*, *Perníková chalúpka*, *Mŕtva skala*, *Obria noha* („les“), *U zubatého chrústa*⁴⁸, *Do strašidelného domu*, *Údolie pávích očiek*, *Do obývačky*, *Kuchynka*, *Vilina bublina*, *Priehrada raja*, *Hviezdica*, *Hovoriaci strom*, *Pri hadom dome*.

V **mládežníckych sociálnych toponymách** sa odráža búrlivý proces mentálneho i fyzického dozrievania osobnosti, ktorý je sprevádzaný konfliktami so svojím okolím a zároveň protestom, revoltou, nesúhlasom so všetkým oficiálne uznávaným. V tomto prípade aj s názvami, s ktorými sa mladí ľudia stretávajú.

⁴⁷ O prenášaní mien v toponymii píše napr. L. Olivová-Nezbedová (1996).

⁴⁸ Heuristický výskum sme robili na Gymnáziu Martina Kukučína v Revúcej v sekunde (11–12 roční žiaci), septime (16–17 roční) a medzi poslucháčmi slovakistiky Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici v druhom ročníku (19–20 roční) a vo štvrtom ročníku (21–22 roční). Celkovo sme získali 194 detských sociálnych toponým. Pri porovnaní dosiahnutých výsledkov z gymnázia a vysokej školy môžeme vysloviť názor, že študenti slovakistiky mali väčšie pochopenie pre výskum, k práci pristupovali zodpovednejšie a ich informácie možno považovať za relevantnejšie ako odpovede žiakov gymnázia, medzi ktorými sa vyskytla tendencia „predviesť sa“. Preto pristupujeme k názvom typu *Perníková chalúpka*, *Mŕtva skala*, *Obria noha*, *U zubatého chrústa* s určitým odstupom.

Výskum lexiky mládežníckeho slangu je veľmi rozsiahly nielen v slovenskej, ale i celosvetovej lingvistike. Lexikálna stránka mládežníckych sociálnych toponým spadá tiež do oblasti slangu. Oproti "bežnému" slangu však v sociálnych toponymách nefunguje manifestačná gestačnosť slova navonok (v tom prípade by už nešlo o sociálne toponymum, ale o toponymum – teda názov všeobecne známy), ale len gestačnosť v rámci skupiny. Používanie názvu zároveň poukazuje na sociálnu príslušnosť ku skupine.

Mládež sa v súčasnosti často stretáva v baroch a pohostinstvách. Ich názvy si upravuje z hľadiska ekonomizácie vyjadrovania do slangovej podoby – bar Aladín – *Áčko*, denný bar – *DB* alebo *Débéčko*, Mystic bar – *Mysbar*, bufet postavený z plechu – *Plecháč*, reštaurácia na futbalovom štadióne – *Kopačka*, reštaurácia na hokejovom štadióne – *Na puku*; niektoré vznikajú z recesie – bistro U Kurky – *Kuracie bistro* alebo ich upravuje do podoby, ktorou vyjadruje odpor, nesúhlas s oficiálnym názvom Modrá guľa – *Kocka*⁴⁹.

V niekoľkých dotazníkoch (len od študentov Gymnázia Martina Kukučina v Revúcej) sme zaznamenali označovanie mestských častí obývaných Rómami po vzore černošských štvrtí v USA – rómske sídlisko na Ulici SNP v Revúcej – *Bronx*, rómska osada v chotárnej časti Kiešková – *Bronx city*⁵⁰, časť v Jelšave – *Brooklyn*.

Aj pri mládežníckych sociálnych toponymách, podobne ako pri detských sociálnych toponymách, sme zaznamenali u študentov slovenského jazyka lepšie výsledky ako u študentov gymnázia. Vek vysokoškolákov a ich vzťah k jazyku im umožnil „nadhľad“ nad vecou. Pri sociálnych toponymách často uviedli aj oficiálny názov a motiváciu, pričom sa z pomenovaní nestratila slangovosť – Kanský hájnik – *Koňak*, Lazštek – *Laz Vegas*, Štrkovisko – *Štrkáče*, Námestie Maratónu mieru (nahá socha bežca) – *Pod vtáčikom*, ihrisko TJ Lokomotíva Spišská Nová Ves – *Lokotka*, Stĺp Panny Márie – *Pri moráku* (morový stĺp), pomník sovietskych vojakov na Námestí SNP – *Pri čiernom* (motivácia je podľa čierneho mramoru). Do tejto skupiny patria aj názvy *Na cmiteř* (cintorín), Kalvária – *Svatý*

⁴⁹ V tomto prípade ide o ukážkový nesúhlas s oficiálnym názvom – do opozície lexémy *guľa* postavili lexému *kocka*.

⁵⁰ Deti tento objekt volajú *Cigánsky kopec* – teda podľa obyvateľov, ktorí tam bývajú. V mládežníckom názve *Bronx city* je prítomný negatívny rasový motív.

kopeček, Hron – *Červená řeka*, ktoré z recesie zámerne „počeštili“, čím chceli zároveň zaujať.

O zmene pohľadu na svet u detí a dospievajúcich svedčia napr. názvy, ktoré uviedla jedna šesnásťročná respondentka – ako detské sociálne toponymá uviedla *Na druhú stranu* („keď sme boli malé, hrávali sme sa za cestou pri dome“) a *Za garážami* (lúka za garážami), ale mládežnícke sociálne toponymá uviedla *Pri Nagyovi* (lúka pri papiernictve, kde predával „chlapec, ktorý sa podobal na Petra Nagya“). Po prechode do obdobia dospievania sa do centra pozornosti dostávajú iné objekty a ich motivácia môže byť tiež odlišná. V tomto prípade išlo o motiváciu podľa chlapca, ktorý sa podobal na spevácky idol.

V societach, ktoré sú zjednotené na báze veku, by sme mohli vydeliť aj skupinu dospelých. V. Feglová v jednej zo svojich štúdií píše, že „každá veková skupina tak v sebe tradovala názvy a pomenovania z detstva, dospievania i dospelosti. Staroba ako veková kategória už neumožňovala rozširovanie orientačných bodov v teréne. Starý človek, ktorý sa zúčastňoval len obmedzených pracovných a spoločenských aktivít, si uchovával v pamäti len tie, ktoré sa viazali k jeho aktívnemu životu v spoločenstve.“ (Feglová, 1993, s. 133). Názor⁵¹ V. Feglovej je zaujímavý a sociálne toponymá dokazujú správnosť tohto tvrdenia. Ako už bolo konštatované v úvodných častiach tejto kapitoly, sociálne toponymum je totiž uzavreté spoločensky a časovo. Sociálne toponymá používané v jednotlivých vekových skupinách preto označujeme spoločným termínom **generačné sociálne toponymá**. V skupine dospelých však sociálne toponymá môžu fungovať len veľmi ojedinele, pretože sú „vytláčané“ oficiálne zaužívanými toponymami v obci. U dospelých môžeme vyčleniť iné druhy sociálnych toponým založených na existencii profesijných alebo záujmových societ (tie však nemusia vytvárať len dospelí).

Rodinné sociálne toponymá v doterajšom onomastickom chápaní sa viažu k chotáru obce, kde má príslušná rodina majetok. Vznik tohto druhu MST je často emocionálne motivovaný vzťahom k majetku ako symbolu dedičstva či pokračovania rodu, prípadne

⁵¹ V. Feglová hovorí o orientačných bodoch nižšieho typu pomenovaných podľa udalostí a situácií vyplývajúcich z činnosti jednotlivých generačných vrstiev (Feglová, 1993, s. 132), pričom zrejme *orientačné body vyššieho rádu* (povedané terminológiou V. Feglovej) predstavujú oficiálne toponymá známe societe obce.

citovým vzťahom k nadobúdateľovi majetku (napr. *Mamine* – pole kúpila stará mama). Do skupiny rodinných sociálnych toponým však môžeme počítať aj toponymá, ktoré vznikli spontánne na rodinných výletoch, prechádzkach a ktoré neskôr fungujú ako základné orientačné body – *Otcova skrýša*, *Luckina skrýša*, *Na tvojom (Luckinom) briežku*, *Pri Majkovom potoku*, *Pri Majkovom mravenisku*, *K Budíkovi*. Takéto názvy boli motivované spoločnými zážitkami a sú s nimi zviazané (*Kde nás kravy naháňali*), prípadne vznikli ako okazionalizmy – *Osičníkovisko*, *Dubákovisko*.

Emocionálny apendix týchto sociálnych toponým je obsiahnutý v hypokoristickej podobe osobného mena ako časti toponyma, prípadne v topoformante (zväčša má deminutívnu podobu, ktorá vyjadruje kladný vzťah) – *Lúčka* (nie malá lúka, ale naša lúka). Emocionalita a pocit rodinnej príslušnosti môže byť vyjadrený aj živým osobným menom – *Do záhrady u Lenov* (záhrada patrila maminej krstnej mame a ich meno do domu bolo „Do Lenov“).

Pri rodinných sociálnych toponymách ide o najtesnejšie spojenie človeka s geomorfologickým objektom⁵² a najčastejšie vzniká model pomenovania $0 > A > ST$, prípadne $? > A > ST$. Počet členov, ktorí ovládajú a používajú sociálne toponymá v rodine, je ohraničený počtom členov rodiny. Aj tu však môžeme vyčleniť okruh príslušníkov rodiny, ktorí ovládajú všetky sociálne toponymá, a okruh, ktorým nie sú známe všetky pomenovania⁵³.

Pri terénnom výskume v obci Muránska Zdychava sme získali rodinné sociálne toponymá lúk, ktorých názvy ustálili v rámci rodiny, pretože „majetky sa rýchlo menili“ a ich lúky a políčka ležali blízko týchto lúk, preto bolo potrebné pomenovať orientačné body na vymedzenie vlastných majetkov. K takýmto rodinným sociálnym toponymám patria

⁵² V societe rodiny dochádza spomedzi sociálnych toponým k najtesnejšiemu spojeniu medzi človekom a objektom – O. S. Achmanova a V. D. Beleňkaja hovoria o antropologickom smerovaní („антропологическая направленность“) toponyma (Achmanova – Beleňkaja, 1967, s. 81). Emocionálny aspekt sa je však viazaný na emocionálny aspekt k človeku, ktorý je základným motívom daného názvu vo forme posesívneho toponyma (*Mamine pole*, *Luckina skrýša*, *Hotkovské lúky*).

⁵³ Medzi skupinu členov rodiny, ktorí nemusia ovládať všetky rodinné sociálne toponymá môžeme zaradiť tých, ktorí neboli úplne zainteresovaní do domáceho hospodárstva (deti na štúdiách, osamostatnené deti – v týchto prípadoch sa stráca kontinuita s pôvodnou skupinou, ktorej sociálna toponymia „žije“ v inom, novom čase). Jedna respondentka uviedla takéto rodinné sociálne toponymá – *Na starkinom* (bez oficiálneho názvu), *Vrch* (Krákorov vrch), *Za vrchom* (Kozí vrch), *Pod vrchom* (Orlovcov vrch) s poznámkou „otec to možno nepozná“.

názvy *Blaškovo*, *Štrbänske lúky*, *Hotkovskie lúky*, *Janovo Horačikova lúka* (oficiálne názvy týchto lúk informátori nepoznali).

Niektoré názvy boli motivované zmenou pôvodného proprializovaného apelatíva – oficiálny názov Veľký prieloh nazýval jeden z majiteľov *Pot pláunku* alebo *Gu pšol'incu* (pri plánke mal postavený včelín).

Časť rodinných sociálnych toponým vznikla podľa tvaru pozemku *Úzka*, *Okrúhla* (oficiálne Pod stodolou), *Dlhá zem*, prípadne podľa predchádzajúceho majiteľa, ku ktorému mohla mať rodina bližší vzťah – *Đuricova jama*, *Kunová*, *Mikloška*, *Za Kl'inšovou stodolou* (oficiálne názvy informátori nepoznali).

Rodinným sociálnym toponymám, resp. názvom používaným v rodinnom prostredí, venovala pozornosť aj V. Leitmanová (2008). Pozornosť však venovala nielen toponymám, ale vo všeobecnosti propriám (ako to hodnotila autorka príspevku) fungujúcich v rodinnom prostredí. Viaceré príklady uvedené ako propria sú diskutabilné, čo napokon vyjadril aj R. Šrámek v poznámke redakcie: „Ve stati není vždy zřetelná hranice mezi onomastickou a apelativní interpretací“ (s. 222). Tu sa ukazuje napätie a prechodná hranica medzi apelatívami a propriami, čo možno pozorovať napr. aj pri detských sociálnych toponymách (deti majú tendenciu označovať priestor opisne, teda apelatívne). Z hľadiska rodinných sociálnych toponým však jednoznačne možno hodnotiť názvy typu *Ankin predok*, *Ludkin zadok* (časti lokality *Na Chatke*), prípadne *Vierkina záhrada*, *Marienina záhrada*, *Cigľaneje záhrada* (Leitmanová, 2008, s. 220) ako toponymá používané v societe rodiny, pretože detailizujú a presne odlišujú menšie onymické body, než sú zaužívané napr. v societe obce. Názvy typu *Malinčie*, *Záhradka*, *Zajačinec*, *Chlievy*, *Studňa*, *Kazanova búda* však treba hodnotiť ako apelatívne označenie orientačných bodov.

Po kritériu veku a teritória môžeme ešte vyčleniť sociálne skupiny na základe záujmov a profesie. Kritérium profesie v apelatívnej lexike vymedzuje profesionalizmy, preto môžeme uvažovať o ***profesijných sociálnych toponymách*** (na začiatku výskumu sme pracovali s týmto termínom, neskôr sme používali termín pracovné mikrosociálne toponymá – pozri napr. Krško, 1998(b), s. 83). Túto skupinu reprezentujú názvy, ktoré používajú (používali) ľudia pracujúci v prírode – roľníci, pastieri (*Đe sa žin'tica*

viřála – Habovřtiak, 1970, s. 26) lesní robotníci, uhliari atď. A. Habovřtiak sa stretol s touto problematikou pri zbieraní toponymického materiálu pre monografiu *Oravské chotárne názvy*, v ktorej konřtatuje, že „tento typ názvov , ako aj ostatné viacčlenné názvy nemali často už všeobecnú platnosť. Nepouřivali ich vřdy vřetci obyvatelia obce, ale iba istá skupina obyvateľov, napríklad tzv. raľníci, t. j. gazdovia, ktorí obrábali pole jednej rale“ (Habovřtiak, 1970, s. 25). Pri vzniku viacslovných pomenovaní častí chotára obce Krivá uvádza A. Habovřtiak takýto príklad:

1. *Turinek* (základný názov)
2. *Přední Turinek, Zadní Turinek*
3. *Na přednom Turinku*
4. *Hore na přednom Turinku*
5. *Od Kálanieho hore na přednom Turinku*

Názvy uvedené v bodoch 1 – 2 „sú všeobecne známe a zauřivané. Ostatné názvy nemajú charakter záväzných názvov, lebo iba spresňujú tie časti poľa a rale, ktoré tam obrábali isté rodiny“ (Habovřtiak, 1970, s. 25). Názvy uvedené v bodoch 3 – 5 môžeme teda považovať za sociálne toponymá rodinného, prípadne profesijného typu (pre skupinu „raľníkov“).

Profesionálnym sociálnym toponymám sa nepriamo venujú viaceré české štúdie primárne zamerané na profesionalizmy, prípadne na slang – B. Zimová: Vorařský slang v řeči starého Podskalí (Naše řeč, roč. 40, 1957, č. 3–4), početné príspevky L. Klimeřa o baníckom, učňovskom, ťelezničiarskom slangu, slangových vlastných menách v opravárenských ťelezničných dielňach a pod. publikované v sedemdesiatych rokoch na stránka Zpravodaje Místopisné komise ČSAV, príspevky J. Spala, B. Tému a ďalších. Súčasťou komunikačného registra týchto societ sú totiž aj propriá pomenúvajúce špecifické objekty, v ktorých sa daná komunita pohybuje.

Pracovné sociálne toponymá society lesných robotníkov zaznamenala vo svojom výskume L. Mokrá, ktorá získala názov *Emko* – „názov pochádzajúci od lesníkov a lesných robotníkov, miesto v lese, kde sa stretáva starý a nový porast, pripomína tvar písmena M.“ (Mokrá, 2013, s. 43). Do skupiny pracovných sociálnych toponým môžeme zaradiť aj toponymá používané v societach poľnohospodárov (pozri napr. Habovřtiak, 1970, s. 25).

Pracovné sociálne toponymá často tvoria predikatívne toponymá (Majtán, 1996, s. 28), ktoré označujú miesta, kde sa odohrala určitá tragická udalosť – *Kde Jana zabilo, Kde Martina hrom zabil, Kde kobyľa zdochla*. Sociálne toponymá, ktoré označujú miesta spojené s tragickou udalosťou, sa často stanú známe v celej obci a neskôr začnú fungovať ako chotárne názvy. Pri tomto type možno najlepšie sledovať prechod sociálneho toponyma k chotárnym názvom – rozširovaním okruhu používateľov sa mení sociálne toponymum na názov známy v societe obce, prípadne väčšej societe (napr. obyvateľov susedných obcí).

Medzi sociálne toponymá, ktoré vznikli v skupinách fungujúcich na báze záujmovej činnosti, môžeme zaradiť predovšetkým sociálne toponymá poľovníkov, rybárov, športovcov (napr. skalolezcov), trampov, vodákov, atď.

Spoločnou črtou **poľovníckych a rybárskych sociálnych toponým** je to, že často vznikajú z potreby detailnejšieho označovania terénu či vodného toku (preto je častý model $0 > A > ST$). **Rybárske sociálne toponymá** označujú miesta pôvodne nepomenované – nastáva proprializácia apelatív (piesčitý breh > *Pieskovisko*, breh v tieni > *Tôňa*, betónový výbežok > *Na špici, Oproti špicu*), prípadne názvy vznikajú metaforicky (vyčnievajúca plochá skala > *Matrac*). V rámci „domácich“ rybárov sa vyskytujú menšie skupiny, ktoré používajú ešte detailnejšie členenie – títo delia spomínané sociálne toponymum Matrac na *Horný matrac, Dolný matrac*, prípadne *Malý matrac, Väčší matrac*. Rybári na brehu vodnej nádrže Miková neďaleko Revúcej pomenúvajú 13 stanovišť (ide o plochu s veľkosťou približne 500 x 300 metrov) – *Pred hotelom, Na zatáčke pri povodí Hrona, Na výpuste, Pod lipou, Pod cestou, Na betónoch, Pri udiarni, Pri kameňolome, Lubenícka zátoka, Pod čerešňou, Pri rákosi pod horou, Pri rákosi na jednotke, Na prepade*.

Vznik **poľovníckych sociálnych toponymách** je tiež vynútený potrebou podrobne pomenovať terén (v doline Michlová v Revúcej rozoznávajú časť *Michlová* a *Zadná Michlová*, podobne les *Bartová* – *Bartová* a *Zadná Bartová*). Niektoré poľovnícke sociálne toponymá dostali pomenovanie podľa príhod spojených s miestom – *Kde líšku pálili* (informátor uviedol: „Už aj ten je mŕtvy, čo strelil tu líšku. Nemali líšky cenu, nechcel nikto zobrať, tak spálil líšku“), *Hrkotáč* („Jeden z poľovníkov prebýjal zbraň na diviaka, náboje mu spadli na zem,

zhrkotali a diviak ušiel“). Tieto názvy majú pejoratívnu motiváciu, názvom *Hrkotáč* si nešťastného poľovníka doberali, postupne sa však tento názov stal súčasťou toponymického registra skupiny poľovníkov. Iné poľovnícke sociálne toponymá vznikli propriálnou apelatívou – *Ku dubu*, *Pod jedľu*, *Ku borsukom* (hniezdisko jazvecov). A. Ondrejčíková (2013) vo svojej diplomovej práci zachytila niekoľko poľovníckych sociálnych toponým z oblasti obce Štítnik: *Háj mostík*, *Na lopúchoch* (oficiálny názov je Porconcuľa); viaceré poľovnícke postriežky (v štítnickom nárečí *sedák*) odlišovali jednotlivými sociálnymi toponymami: *Pri sedáku*, *Sedák na čerešni*, *Sedák na klene*, *Sedák v Banskom potoku*, *Sedák v Háji*, *Železný sedák*. Poľovníci v katastri obce Zuberec rozlišujú dva vrcholy Ostrého Roháča – ostrý vrchol volajú *Roháč*, nižší (tupý) vrchol volajú *Šutá* (< apel. *šuta* – bezrohé zviera) (Jantačka, 2012, s. 60), podobne G. Rožai zistil terénnym výskumom, že toponymum *Langhoferka* používajú len poľovníci vo Vyšnej Slanej (Rožai, 2013, s. 100).

Osobitné sociálne toponymá vytvárajú horolezci a skalolezci, ktorí pomenúvajú jednotlivé vylezené cesty. Tomuto špecifickému druhu toponým venuje pozornosť najmä Ján Bauko – *Mikrooronymá v Súľovských skalách* (2006), *Motivácia vzniku názvov horolezeckých ciest* (2007), *Transonymizácia v názvoch horolezeckých ciest* (2008), *Paralely medzi názvami skál a horolezeckých ciest* (2009). Nominačný proces, ktorý je zaužívaný v societe horolezcov, popisuje J. Bauko takto: „Po úspešnom prvovýstupe pomenuje autor cestu vlastným menom. Napíše ju na skalu spolu s obtiažnosťou cesty, ktorá je vyjadrená v číslach 1 - 11+ (znamienko +, - poukazuje na ťažší, respektíve ľahší stupeň obtiažnosti), a to je signál pre ostatných horolezcov, že cesta už bola prelezená. Výber mena je ľubovoľný, treba sa však vyhýbať homonymným názvom, ktoré by znemožňovali presnú identifikáciu a lokalizáciu cesty. Existujúci systém názvov ovplyvňuje výber a tvorenie nových pomenovaní.“ (Bauko, 2006, s. 27).

Horolezecké sociálne toponymá (J. Bauko používa aj termíny *mikrooronymá*, novšie *orohodonymá* (termín vznikol spojením onomastických termínov oronymum + hodonymum) sú z hľadiska motivácie veľmi dynamické toponymá. J. Bauko konštatuje, že tieto názvy vznikajú prevažne z apelatív – *Bolest'*, *Erotická masáž*, *Motýľ*, *Na vežičke klud*, *Sršeň*, *Stratený svet*, *Vertikálna prechádzka*, vo viacerých

názvov sa vyskytujú krstné mená pomenúvateľov cesty alebo názov venujú nejakej osobe – *Brunhilda, Cesta pre Janu, Dominika, Ďurov krst, Janova, Kristínka, Ľubka, Mirove prebudenie, Na pamiatku Braňovi, Zuzi* (Bauko, 2006, s. 30). Z formálneho hľadiska tieto názvy bývajú jednočlenné – *Bufet, Extáza, Gorila, Neistá, Perfektná*, dvojčlenné – *Špára generácií, Ovocie – zelenina, Vôňa ihličia, Bytčiansky ležiak, Krížová výprava*, viacčlenné – *Cesta svedkov liehovových, Hrana pivného mozola, Hra s rovnováhou, Už len 22 dní, Nebo nikdy nespadne, Len sa nezabi, sváko* (Bauko, 2006, s. 31).

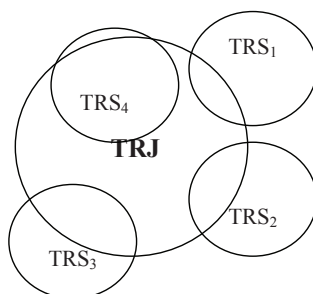
Motivantom týchto sociálnych toponým býva tvar skaly, tvar cesty, meno prvolezca alebo meno inej osoby, častou motiváciou pomenovaní býva asociácia s vyšším celkom (názvom skaly), na ktorom sa nachádza pomenované lezecká trasa. J. Bauko uvádza tieto motivácie vyšším orografickým celkom (názov skaly > názov horolezeckej cesty) – *Pyramída > Faraón, Egyptan Sinue; Sokolíky > Ľavý sokolík, Prostredný sokolík, Pravý sokolík; Boží trón > Erébos, Zeus; Gotická stena > Gotické okno, Gotické ucho* (Bauko, 2009, s. 12).

Heuristickým výskumom sociálnych toponým v societe horolezcov potvrdil J. Bauko všetky atribúty sociálnych toponým – ich uzavretosť v sociálnej skupine, obmedzenú teritoriálnu a časovú platnosť, keď konštatuje: „Okruh používateľov názvov horolezeckých ciest je užší. Tieto mikrooronymá žijú hlavne v slovníku horolezcov. Pre nich sú mena dôležité z hľadiska identifikácie a orientácie. Názov cesty sa rýchlo šíri, pretože si ju chce väčšina z nich vyskúšať. Nakoľko sa v oblasti nachádza necelých 500 horolezeckých ciest, väčšiu časť názvov poznajú len miestni horolezci. Najväčší prehľad o menách má správca skál, ktorý eviduje všetky mikrooronymá. Najznámejšími sú cesty, ktoré majú vysoký stupeň obtiažnosti (10) ako *Black Diamond, Dio, Nový zákon, Oáza harmónie, Opus dei*.“ (Bauko, 2006, s. 27). „Kým názvy horolezeckých ciest poznajú väčšinou len skalolezci, názvy skál aj miestni obyvatelia, respektíve turisti, návštevníci. Názvy horolezeckých ciest sa používajú v užšom okruhu, v societe horolezcov, a názvy skál v širšom spoločenskom úze. Výnimku tvoria názvy skalných útvarov, ktoré vytvorili horolezci, tie sa používajú najmä v ich societe.“ (Bauko, 2009, s. 10).

Analýza jednotlivých sociálnych skupín používajúcich „vlastnú“ toponymiu predstavuje opis ich toponymických registrov. Ako je to však s toponymickým registrom jednotlivca? Každý z nás je predsa

súčasťou rôznych kolektívov, rôznych sociálnych skupín – či už v minulosti alebo v súčasnosti. Ak sme TRS charakterizovali ako „súbor všetkých toponým, ktorými daná societa označuje (pre ňu) dôležité orientačné body a ktoré aktívne vstupujú do komunikácie členov tejto society“, musíme najprv analyzovať, čo tvorí toponymický register jednotlivca. Ak si uvedomíme, že jednotlivec je súčasťou rôznych kolektívov, v ktorých má rôzne sociálne postavenie⁵⁴, ovláda toponymický register societ, ktorých je členom. Ovláda však všetky registre, alebo ovláda len určitú časť jednotlivých registrov?

Toponymický register jednotlivca môžeme schematicky vyjadriť takto:

Popis sociálneho postavenia jednotlivca je takýto – jednotlivec je členom štyroch sociálnych skupín, v rámci ktorých má rozličné sociálne postavenie, z čoho vyplýva aj rozličná miera ovládania toponým z jednotlivých toponymických registrov skupín, ktorých je členom. V prvej skupine (S_1) patrí tento jednotlivec k okrajovým členom, preto ovláda len 15% toponymického registra skupiny. Môže ísť o novú sociálnu skupinu, s ktorou zatiaľ strávil málo času, preto dostatočne neovláda jej sociálny priestor (napr. len pred mesiacom sa dostal do skupiny horolezcov a so skupinou absolvoval štyri výstupy). V skupinách S_2 a S_3 má tento jednotlivec centrálnejšie postavenie a ovláda väčšie množstvo názvov z daných TRS. Najsilnejšie postavenie má v skupine S_4 v rámci ktorej ovláda 95% z TRS_4 – znamená

⁵⁴ Každú societu by sme mohli po dôkladnej analýze zobrazit' tzv. sociogramom, ktorým vyjadríme (centrálne alebo okrajové) postavenie všetkých členov skupiny a ich vzájomné vzťahy na základe sociálnych interakcií (pozri napr. Krško, 2000b, s. 77).

to, že v skupine je aktívny, dobre pozná sociálny priestor, v ktorom sa skupina pohybuje.

Na základe tejto analýzy môžeme **toponymický register jednotlivca (TRJ)** definovať ako súčet častí toponymických registrov skupín (ktorých daný jednotlivec je členom), známych tomuto jednotlivcovi.⁵⁵

Problematika sociálnych toponým poukazuje na zložité sociálne vzťahy v skupinách, na vzájomné prepojenie týchto skupín prostredníctvom jednotlivcov. Odkrýva zároveň úzke sociálne prepojenie človeka s prostredím, v ktorom sa pohybuje, a jeho vnímanie dôležitých onymických bodov ako základných orientátorov sociálneho priestoru.

⁵⁵ Nášmu chápaniu TRJ je veľmi blízko M. Lupták, ktorý však používa termín *individuálny onymický komunikačný kontext* (Lupták, 2011, s. 81).

Výskum urbanonymie

Rozvoj onomastiky v sedemdesiatych rokoch minulého storočia podnietil mnohé výskumy (v tom čase) nových odvetví aj v oblasti toponomastiky. V osemdesiatych rokoch sa objavili štúdie venované problematike názvov ulíc a námestí. Nešlo však o systematický výskum, skôr išlo o zachytenie stavu v určitých regiónoch Slovenska. Niektoré štúdie – predovšetkým M. Blichu, E. Krošlákovej či K. Habovštiakovej sa však stali impulzom pre nové pohľady na synchronnú urbanonymiu. M. Majtán, R. Krajčovič, O. R. Halaga a ďalší sa svojimi príspevkami stali iniciátormi pre výskum diachrónej urbanonymie.

V roku 1986 sa konal v Modre-Pieskoch celoštátny onomastický seminár venovaný otázkam urbanonymie. Napriek tomu, že v čase konania tohto seminára ešte nikto netušil o spoločenských a politických zmenách vo východnej Európe, záujem o urbanonymiu možno do istej miery chápať aj ako postupné doznievanie politickej normalizácie sedemdesiatych rokov v Československu a uvoľňovania politického tlaku na spoločnosť. Urbanonymá sú totiž výrazným „lakmusovým papierikom“ spoločenských a politických pohybov. V urbanonymii sa najčastejšie prejavuje ideologický vplyv, urbanonymá sú najdynamickejšou skupinou spomedzi toponým (v kapitole venovanej mikroštruktúrnym vzťahom sme konštatovali, že pri urbanonymách dochádza veľmi často k onymickej synonymii v diachrónej a ideologickej rovine).

Ďalšími faktormi, ktoré ovplyvnili urbanonymiu v tomto období boli spoločenské zmeny – obyvateľstvo vidieka sa sťahuje za prácou z vidieka do miest, nastáva prudký rozvoj miest, budujú sa nové sídliská, vznikajú nové mestské štvrte, nové ulice a objekty, ktoré bolo nutné pomenovať. Nárast počtu onymických objektov a praktické potreby pomenovať nové objekty sa stali podnetom záujmu jazykovedcov a predovšetkým onomastikov o problematiku vnútromestských objektov.

Aj výskum urbanonymie môžeme chápať v dvoch rovinách – v synchronnej a v diachrónej. Pre výskum historickej urbanonymie platia určité špecifiká, na ktoré poukázal R. Krajčovič (1988). Podľa neho má metodika výskumu niekoľko etáp – v prvej etape môžeme

excerpciou historických máp, archiválií, historických listín, kroník, zápisníc zastupiteľstva obce a iných prameňov zhromaždiť všetku dostupnú historickú urbanonymiu od najstarších čias až po súčasnosť. V druhej etape výskumu získaný materiál môžeme roztriediť viacerými spôsobmi. R. Krajčovič odporúča niekoľko variantov – variant chronologický, v ktorom sú urbanonymá radené chronologicky od najstarších podôb po súčasné názvy. Retrospektívnym variantom označuje R. Krajčovič usporiadanie, pri ktorom sa „pri radení urbanonymického materiálu postupuje najčastejšie podľa objektov pomenovania (ulíc, námestí, štvrtí, hradieb, veží atď.), a to od súčasného názvu objektu (alebo od prvého výskytu názvu) až k výskytu najstaršieho názvu.“ (Krajčovič, 1988, s. 22). Kombinovaný variant podľa R. Krajčoviča umožňuje uplatniť viaceré kritériá členenia historickej urbanonymie, potrebné je však dodržať zásadu, že východiskovým heslom je súčasná podoba pomenovania objektu, prípadne najmladšia podoba výskytu (ak už v súčasnosti objekt neexistuje). Pri všetkých troch variantoch spracovania excerpovaného materiálu je však potrebné dodržať zásadu roztriedenia materiálu podľa jednotlivých onymických bodov (ulica, námestie, štvrť a pod.) bez ohľadu na to, či historické názvy (a ich varianty) usporiadame chronologicky alebo retrospektívne. Heslo (heslový názov) diachrónneho onymického radu by malo vychádzať z najnovšej štandardizovanej podoby. Na pracovnú mapu mesta (pokiaľ možno, čo najpodrobnejšiu) si vyznačíme všetky skúmané objekty a v hesle charakterizujeme objekt (jeho názov, polohu, smerovanie a pod.). Pri porovnávaní historických názvov je potrebné dávať pozor, aby nedošlo k chybnému stotožneniu skúmaného objektu s iným objektom (napr. k posunutiu a stotožneniu názvu s názvom paralelného objektu). Nanášanie historických podôb do pracovnej mapy a porovnávanie s okolitými názvami nám pomôže presne lokalizovať a stotožniť skúmaný názov s dnešným objektom. Z moderných dejín miest sú relatívne spoľahlivé archivované zápisy mestských (obecných) zastupiteľstiev, na ktorých sa prerokúvali zmeny názvov ulíc, prípadne názvy novovzniknutých ulíc a objektov (ide najmä o „prelomové“ obdobia po roku 1918, 1945, 1948, 1968 a 1989, zmeny v názvosloví ulíc a námestí sa udiali aj v päťdesiatych rokoch (najmä po odhalení stalinského kultu osobnosti). Špecifikum historickej urbanonymie spočíva aj v tom, že bádateľ si musí uvedomovať, že objekt výskumu

sa v rozličných obdobiach menil – zmenou svojej spoločenskej a komunikačnej dôležitosti, zmenou (relatívnej) polohy v meste (napr. pôvodná okrajová časť sa postupným rozrastaním mesta v tomto smere stala centrálnou časťou).

Osady a mestá sa v minulosti formovali rozlične – v období Veľkej Moravy vznikali osady na okraji veľmožských dvorcov ako súčasť zabezpečenia služieb pre veľmoža, v neskorších uhorských dejinách sa osady a mestá formovali rozširovaním pôvodných služobníckych a trhových osád. Výrazným činiteľom formovania miest na území Slovenska sa stala nemecká kolonizácia v 13. storočí. Nemeckí prisťahovalci sa často dostali do čela mestských rád, čomu zodpovedajú aj najstaršie podoby urbanoným tohto obdobia – *Windischgasse*, *Platea Ungaricalis* (1327 – Krajčovič, 1988, s. 24), Rybárska brána – *Fischertor* (1439), Obuvnícka veža – *Schusterturn* (1489), Malá bašta – *Klein Postey* (1434), Mestské priekopy – *Stadtgraben* (1443), Mostová ulica – *Bruckgasse* (1422), Nová ulica – *Neue Gasse* (1412)... (Krajčovič, 1988, s. 25). Rozmach obchodu a remesiel podnietil aj rozvoj trhových miest a trhových osád. Prílev obyvateľstva do týchto miest sa prejavil aj rozširovaním intravilánu miesta a vznikom nových urbanoným. Historické urbanonymá dochovali vo svojej lexikálnej stránke vtedajšie reálie a sú svedectvom o stave a fungovaní mesta v minulosti. R. Krajčovič (1988) ich rozčlenil na tri skupiny. Prvú skupinu tvoria urbanonymá, ktoré odrážajú lexiku starých urbanonymických objektov – dôležité bašty, opevnenia, mosty, priekopy, kostoly, školy, veže, vstupné brány, mýtnice a pod. Druhú skupinu predstavujú názvy súvisiace s hospodárskym, spoločenským a kultúrnym životom mesta – uličky a námestia pomenované podľa jednotlivých remesiel – *Ševcovská ulica*, *Obuvnícka ulica*, *Mäsiarska ulica*, *Zámočnícka ulica*, *Garbiarska ulica*..., brány, bašty a veže, ktoré mali na starosti v čase obrany mesta jednotlivé cechy – *Mäsiarska bašta*, *Banícka bašta*, *Farská bašta*, *Rybárska brána*, trhovnicke miesta a označenie špecifických trhov – *Rybné námestie*, *Trhové námestie*. Niektoré názvy vypovedajú o existencii dôležitých historických objektov – *Špitálska ulica*, *Kapitulská*, *Pracháreň* (sklad pušného prachu), *Lazovná ulica* (z apel. *lázne* – mestské kúpele), *Fortnička* (z tal. *fortezza* – opevnenie < lat. *fortificatio* – opevnenie, prípadne z archaického apelatíva *fortna* – brána (< nem. *Pforte* < lat. *porta*). Tretiu skupinu tvoria urbanonymá,

ktoré boli motivované prírodnými objektami, bežnými reáliami či polohou – *Hradný vrch*, *Kamenná cesta*, *Nové mesto*, *Dolná ulica*, *Horná ulica* atď.

Synchrónnu urbanonymiu možno členiť zo sémantického a štruktúrneho hľadiska. Problematike sémantického triedenia urbanonymie sa venovali predovšetkým E. Krošláková (1988) a M. Blichá (1988). Ema Krošláková vo svojej štúdii vychádzala z analýzy motivácie urbanónym štrnástich slovenských miest (predovšetkým miest západného Slovenska), čo však nemalo vplyv na základné sémantické triedenie urbanonymie. Urbanonymický korpus rozdelila na dve veľké skupiny – na 1. orientačné názvy a 2. dedikačné názvy. Orientačné názvy predstavujú starý typ urbanónym, ktorý sa používal od začiatku ich vzniku až do 19. storočia. Potom nastúpil popri orientačných urbanónymách aj dedikačný typ názvov.

Sémantické triedenie urbanónym podľa E. Krošlákovej (1988, s. 56 – 62) môžeme rozdeliť na jednotlivé skupiny a podskupiny takto:

1. orientačné názvy:

1.1. názvy utvorené podľa smerovania ulice k blízkym obciam: *Muránska ulica*⁵⁶, *Zvolenská cesta*, *Bystrický rad*, *Košická*, *Prešovská*, *Bratislavská*;

1.2. názvy motivované situovanosťou ulice (E. Krošláková túto skupinu člení detailnejšie, čo je však závislé od konkrétnej analyzovanej urbanonymie a dá sa tu uplatniť individuálny prístup členenia). Ulica môže byť situované k tamojším vodným tokom, pohoriam, terénnym názvom a pod.: *Dunajská*, *Ipeľská*, *Vážska*, *Beskydská*, *Rudohorská*, *Tatranská*; niektoré urbanónymá vznikli transonymizáciou pôvodných toponým: *Pod stráňami*, *Na dolinky*, *Za Hrbkom*, *Na výhone*;

1.3. názvy utvorené podľa objektov vytvorených človekom (ide prevažne o stavby v meste): *Prístavná*, *Železničná*, *Kúpeľná*, *Lazovná*, *Cintorínska*, *Kostolná*, *Vodárenská*, *Školská*;

1.4. názvy motivované rozličnými vlastnosťami ulice (dĺžka, šírka, tvar, geomorfologický charakter, iné vlastnosti, svetové strany, funkčný aspekt...): *Hlboká*, *Krivá*, *Široká*, *Dlhá*, *Križna*, *Severná*, *Východná*, *Slnecná*, *Hlavná*, *Hraničná*;

1.5. názvy podľa fauny a flóry:⁵⁷ *Limbová*, *Smreková*, *Višňová*, *Azalková*, *Ružová*, *Líščia*, *Havrania*, *Slávičie údolie*⁵⁸, *Orlia*;

⁵⁶ Apelatívum *ulica* z priestorových dôvodov v ďalších názvoch vynechávame.

- 1.6. názvy motivované pôvodným zamestnaním obyvateľov (často ide o bývalé remeselnícke uličky): *Kováčska, Mäsiarska, Plátennícka, Pekárenská, Rybárska, Ševcovská, Záhradnícka, Zamočnícka*;
- 1.7. názvy utvorené podľa etnického pôvodu alebo náboženského vierovyznania: *Česká, Moravská, Ruská, Bulharská, Židovská, Kalvínska*;
2. dedikačné názvy:
 - 2.1. urbanonymá motivované menami spisovateľov⁵⁹: *Hviezdoslavova*⁶⁰, *Kukučínova, P. Karvaša, L. Štúra, J. Haška, Nezvalova, Lermontovova, A. S. Puškina*;
 - 2.2. názvy podľa osobností z oblasti umenia (hudobníci, sochári, maliari, herci...) ⁶¹: *A. Moyzesa, Schneidera-Trnavského, Benkova, J. Alexyho, M. Galandu, H. Meličkovej, Borodáčova, Bagarova*;
 - 2.3. názvy motivované menami národných dejateľov: *M. R. Štefánika, A. Dubčeka, Štúra, S. H. Vajanského, A. Hlinku, V. P. Tótha*;
 - 2.4. názvy podľa vedcov a kultúrnych činiteľov: *Holubyho, Murgašova, Šafárikova*;
 - 2.5. názvy podľa politických činiteľov⁶²: *Gottwaldova, Šmidkeho, Zápotockého, Svobodova, Šrobárova, Fučíkova, Masarykova, Štefánikova, Benešova, Hodžova, Clementisova*;
 - 2.6. názvy motivované menami hrdinami odboja: *Viestova, Golianova, Clementisova*;

⁵⁷ E. Krošláková vyčleňuje tieto motivanty do dvoch samostatných podskupín – motiváciu porastom a motiváciu pomenovaniami vtákov. Individuálny prístup môžeme nájsť napr. aj v tom, že porast ako motivant môžeme rozdeliť na ovocné dreviny (*Višňová ulica, Hrušková, Jablňoná...*) a divo rastúce porasty (*Smreková, Limbová, Jedľová...*)

⁵⁸ V tomto prípade ide o motiváciu pôvodným terénnym názvom.

⁵⁹ Táto skupina sa môže členiť na slovenských spisovateľov, českých a zahraničných, prípadne na básnikov, prozaikov, dramatikov...

⁶⁰ Ide o jedno z najfrekvencovanejších urbanonym na Slovensku. V elektronickej databáze urbanonym na Slovensku sa uvádza, že urbanonym motivovaných menom P. O. Hviezdoslava bolo v roku 1995 celkovo 174, ale len jeden názov má podobu *Hviezdoslavova ulica*, až 164 urbanonym má podobu *Hviezdoslavova* (pozri <http://slovniky.korpus.sk/?w=Hviezdoslavova&s=exact&c=Zcc7&d=kssj4&d=psp&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ma&d=hssjV&d=bernolak&d=obce&d=priezviska&d=un&d=locutio&d=pskcs&d=psken&ie=utf-8&oe=utf-8>).

⁶¹ V rámci jedného mesta môže ísť o významných rodákov, prípadne o umelcov významného umeleckého pôsobiska v tomto meste – napr. v Martine, Nitre, Prešove – miestne divadlá a pod.

⁶² Táto kategória je ideologicky najcitlivejšia, pretože vhodnosť/nevhodnosť osobnosti je závislá od politického hodnotenia osobnosti. Ideologický rozmer a politická závislosť na Sovietskom zväze sa v období socializmu zvyrazňovali aj tým, že osobitnou kategóriou politikov boli sovietskí politickí činitelia.

2.7. urbanonymá utvorené podľa kolektívnych hrdinov: *Ulica osloboditeľov*, *Ulica Česko-slovenskej armády*, *Obrancov mieru*;

2.8. názvy utvorené podľa dôležitých historických udalostí či historických kultúrnych inštitúcií: *Ulica Prvého slovenského gymnázia*, *Matica slovenskej*, *Slovenského národného povstania*, *17. novembra*.

Lexikálno-sémantické triedenie uplatnil aj Michal Blich (1988, s. 63–69). Na rozdiel od E. Krošlákovej však M. Blich uvažuje o takýchto motivačných kritériách⁶³:

A. spoločensky angažované názvy:

I. podľa osobností (túto kategóriu ďalej podrobnejšie člení na názvy motivované menami vodcov proletariátu, politikov, spisovateľov, pedagógov, umelcov...);

II. podľa národností;

III. podľa významných historických udalostí;

IV. podľa armád, hnutí, spoločenských organizácií;

B. spoločensky neutrálne názvy:

I. ľudská práca;

II. podľa miesta, kde sa nachádza alebo popri ktorom vedie;

III. podľa obcí a iných zemepisných názvov;

IV. podľa druhu vegetácie a zvieratstva;

V. podľa ročných období, svetových strán, atmosférických javov a súvislostí s kozmom;

VI. podľa tvaru, povrchu.

Pri lexikálno-sémantickom triedení, najmä pri urbanonymách motivovaných významnými osobnosťami a historickými udalosťami je potrebné pri celoslovenskom výskume, prípadne pri výskume väčšieho počtu miest poznať aj regionálnu históriu a regionálne osobnosti, ktoré tvoria motiváciu týchto urbanonym. Využitie týchto motivantov má v miestnom meradle dva rozmery – urbanonymum uchováva tradíciu miestnej osobnosti (udalosti), na druhej strane názvom sa prejavuje úcta voči tejto osobnosti, ktorá v meste pôsobila, prípadne sa tam narodila a svojím dielom prispela k zviditeľneniu obce alebo regiónu. Dochovávanie historických udalostí v urbanonymách sa zároveň uchováva história daného regiónu a podporuje sa lokálpatriotizmus.

⁶³ Z priestorových dôvodov pri tomto členení nebudeme uvádzať príklady.

Štruktúrnotypologickým hľadiskom slovenských urbanoným sa zaoberala K. Habovštiaková v príspevku *Štruktúrne typy názvov ulíc* (Habovštiaková, 1988), I. Očenáš (1996), M. Imrichová (1996) a ďalší. Podľa zistení K. Habovštiakovej môžeme urbanonymá členiť na štyri základné skupiny: 1. názvy reprezentujúce determinatívnu syntagmu so zhodným adjektívnym prívlastkom, 2. názvy zastupujúce determinatívnu syntagmu s nezhodným prívlastkom, 3. predložkové názvy a 4. jednoslovné urbanonymá. V rámci týchto skupín rozlišujeme ďalšie podskupiny, čo môžeme schematicky naznačiť takto:

1. názvy reprezentujúce determinatívnu syntagmu so zhodným adjektívnym prívlastkom, ktorý môže byť vyjadrený:

1.1. vzťahovým adjektívom jednotlivca: *Hviezdoslavova ulica*, *Štúrova ulica*, *Dubčekova ulica*;

1.2. vzťahovým adjektívom kolektíva: *Zvolenská cesta*, *Muránska ulica*, *Bulharská ulica*, *Mládežnícka ulica*;

1.3. rodovým skupinovým vzťahovým adjektívom: *Slávičie údolie*, *Lastovičia ulica*, *Havrania ulica*;

1.4. iným vzťahovým adjektívom: *Podzámska ulica*, *Obchodná ulica*, *Hrádzová ulica*, *Krížna ulica*;

1.5. akostným adjektívom: *Biela ulica*, *Zelená ulica*, *Široká cesta*, *Dolné Rudiny*, *Malý diel*, *Malý Rím*;

2. názvy zastupujúce determinatívnu syntagmu s nezhodným prívlastkom:

2.1. postponovaným: *Ulica slobody*, *Ulica odbojárov*, *Ulica M. Kukučina*, *Nábrežie M. R. Štefánika*;

3. predložkové názvy vznikli označením priestoru mesta:

3.1. názvy vyjadrujúce statické vzťahy (označujú polohu, situovanosť ulice, ide o odpoveď na otázku *kde?*): *Na Zábave*, *Na Šefranici*, *Nad traťami*, *Pod stráňami*, *Pri vojenskej nemocnici*, *Pri hati*, *V záhradách*, *Pred záhradami*, *Za kostolom*, *Medzi stráničkami*;

3.2. urbanonymá vyjadrujúce dynamické vzťahy (označujú smerovanie ulice, ide o odpoveď na otázku *kam?*): *Do sadu*, *Ku Kyslej vode*, *Na dolinu*;

4. jednoslovné urbanonymá – časť z nich vznikla univerbizáciou (elidovaním apelatíva *ulica*): *Tichá*, *Strmá*, *Nová*, *Ružová*; niektoré urbanonymá vznikli transonymizáciou pôvodných toponým: *Lazec*, *Plavisko*, *Rúbanisko*, *Kálov*; časť vznikla proprializáciou apelatív označujúcich dominantné objekty: *Štadión*, *Strelnica*.

Urbanonymá reprezentujúce determinatívnu syntagmu so zhodným alebo nezhodným prívlastkom sa na Slovensku vyskytujú najčastejšie. Determinovanými členmi v týchto typoch sú predovšetkým apelatíva viažuce sa k urbanonymii – *ulica, námestie, trieda* (široká ulica), *cesta, nábrežie* a apelatíva širšej toponymickej povahy – *dolina, údolie, záhrady, sady, dvor, nivy, stráne, luhy...* (ide o pôvodné terénne názvy extravilánu obce, ktoré sa jej rozširovaním stali súčasťou intravilánu).

K zmene pravopisu v písaní názvov ulíc a námestí došlo v pravidlách slovenského pravopisu v roku 1991. Tu sa začala chápať apelatívna časť (*ulica, cesta, most, námestie, trieda* a pod.) názvu ako súčasť propria, preto sa na začiatku názvu píše veľké písmeno⁶⁴: *Ulica osloboditeľov, Most Slovenského národného povstania, Námestie hrdinov, Trieda SNP, Ulica Ľudovíta Štúra, ale Štúrova ulica.*

Synchrónnej urbanonymii sa veľká pozornosť začala venovať po spoločensko-politických zmenách v celej strednej a východnej Európe, najmä v krajinách, v ktorých došlo k zmene režimu. Nástup demokratických síl, strata politického a ideologického monopolu jednej strany viedla k premenovaniu ideologicky nevhodných názvov ulíc, námestí a častí miest. Tejto problematike zo slovenských lingvistov venoval pozornosť najmä P. Odaloš, ktorý sledoval situáciu nielen v slovenských a českých, ale aj v zahraničných mestách. Publikoval mnoho štúdií v odborných časopisoch a v konferenčných zborníkoch, v ktorých ponúkol materiálovo bohaté výstupy. Proces zmien urbanonym po roku 1989 zhrnul do niekoľkých tendencií premenúvania v rámci protichodných nominačných pólův:

„(1) schematizácia – deschematizácia názvov (paušálna konštrukcia podľa istých spoločensko-politických symbolov, ktorá môže súvisieť aj s deformáciou kultúrno-historického vedomia národa – opačná tendencia, ktorá je väčšinou priamou odozvou na protichodnú tendenciu);

(2) personalizácia – depersonalizácia (zakomponúvanie alebo nezakomponúvanie mien osôb do názvov);

⁶⁴ Do roku 1991 sa tieto apelatíva chápali vždy ako apelatíva, preto sa písali aj na začiatku názvu s malým písmenom: *Mierové námestie, Štúrova ulica, ale námestie Mieru, ulica Ľudovíta Štúra, námestie Duklianskych hrdinov, trieda SNP, most Slovenského národného povstania...* Pozri aj <http://www.juls.savba.sk/ediela/psp2000/psp.pdf>

- (3) honorifikácia – ahonorifikácia (glorifikovanie, čiže oslavovanie a prejav úcty a uznania istým osobám alebo realitám – opačná tendencia, často ako reakcia na protikladnú tendenciu);
- (4) tradicionalizácia – neologizácia (zachovávanie ustálených typov označenia, napr. podľa tvaru, smeru a polohy – vytváranie nových typov označenia);
- (5) teizácia – ateizácia (využívanie alebo likvidovanie názvov obsahujúcich náboženské reality);
- (6) nacionalizácia – internacionalizácia (čerpanie námetov na označenie z domácich alebo zahraničných zdrojov)“ (Odaloš, 1996, s. 81).

Ako zvýraznil v niektorých svojich štúdiách, nominačné póly zmien v urbanonymii sú navzájom spojené. Niektoré nominačné procesy však celkom nekorešpondovali s naznačenými tendenciami P. Odaloša. Na tento fakt upozornil napr. J. David (David, 2011b) vo svojej habilitačnej práci, v ktorej sa okrem iného venuje aj honorifikačnému motívu v českej urbanonymii. J. David výskumom premenúvania urbanoným zistil, že „podíl pojmenování po osobnostech ve všech nových názvech (v bývalom Česko-Slovensku – pozn. J. K.) činil celkem 45%; celkový podíl honorifikačních názvů v nových pojmenováních dokonce 57% ... Významné zastoupení nových honorifikačních jmen popírá Odalošův předpoklad ahonorifikace a depersonalizace jako podstatných tendencí při přejmenování.“ (David, 2011b, s. 158).

Nominačný protipól *personalizácia* – *depersonalizácia* funguje vtedy, ak nový názov neobsahuje názov osoby – napr. ako uvádza P. Odaloš zmenu *Stalinovho námestia* na *Námestie SNP* v Bratislave po roku 1962 (Odaloš, 1993, s. s. 336). Ale *Stalinovo námestie* sa pred rokom 1945 volalo *Námestie A. Hlinku*, čiže v procese zmeny názvu z *Námestia A. Hlinku* na *Stalinovo námestie* nedošlo k depersonalizácii, ale k nominačnej dvojici *personalizácia* – *personalizácia*. Podobne to bolo aj po roku 1989 – *Leninova ulica* sa premenovala na *Ulicu Ľudovíta Štúra*, *Ulica Klementa Gottwalda* na *Ulicu M. R. Štefánika*, *Fučíkova ulica* sa zmenila na *Ulicu Martina Kukučina* (Odaloš, 1993, s. 337).

S procesom *personalizácie* a *depersonalizácie* je úzko spojený aj nominačný protipól *honorifikácia* – *ahonorifikácia*. Ak nedošlo zmenou názvu k depersonalizácii, nemohlo dôjsť ani k dehonorifikácii, pretože urbanonymum motivované osobnosťou v sebe

obsahuje aj vlastnosť honorifikácie. Na zaujímavý jav pri premenúvaní honorifikačných názvov v centre mesta v porovnaní s jeho okrajom poukázal J. David, ktorý zdôrazňuje, že „v centrech miest se vzhledem k jejich důležitosti uplatňují ideologicky nejvíce příznaková (zatížená/hodnotná) honorifikační urbanonyma, především jména deantroponymická, která jsou také nejčastěji nahrazována nebo odstraňována. Odráží to vztah mezi významem onymického objektu a ideologickou závažností motivace jména. Ne tak již na okraji měst, kde se honorifikační jména udržují déle právě pro svou, běžným uživatelům jazyka obvykle nejasnou motivaci. Ilustruje to např. případ Ostravy, kde byla po roce 1989 odstraněna ideologicky nevhodná jména důležitých prostranství v centru města, ale nikoliv na okrajových sídlištích.“ (David, 2011b, s. 159).

Úlohou urbanonymie je pomôcť obyvateľom miest rýchlo a spoľahlivo orientovať sa v domácom alebo cudzom prostredí. Vo viacerých väčších mestách preto pomenúvajú jednotlivé mestské časti podľa určitého nominačného kľúča – ulice sú pomenované podľa vrchov a pohorí (napr. v Banskej Bystrici na sídlisku Rudlová-Sásová – *Beskydská, Ďumbierska, Fatranská, Chabenecká, Inovecká, Javornická, Karpatská, Magurská, Rudohorská, Starohorská, Tatranská...*)⁶⁵, podľa kvetov (časť sídliska Ružinov v Bratislave má ulice *Azalková, Muškátová, Rumančeková, Pivonková, Sedmo-krásková, Astrová, Lanová, Narcisová, Šalviová...*), podľa svetových metropol a kontinentov (košické sídlisko Ťahanovce má pomenované ulice *Americká trieda, Austrálska trieda, Ázijská trieda, Európska trieda, Aténska, Berlínska, Budapeštianska, Pekinská, Varšavská...*), podľa spisovateľov a národných dejateľov (v Revúcej sú ulice *Tomášikova, Daxnerova, Sládkovičova, Jilemnického, Hviezdoslavova, Kalinčiakova, Sama Chalupku, Terézie Vansovej...*). Mestské časti rozdelené podľa urbanoným motivovaných určitým jednotným nominačným kľúčom tak umožňujú jednoduchšiu orientáciu v meste.

⁶⁵ Kľúč pomenovania sídliska Rudlová-Sásová bol dokonca tak premyslený, že ulice boli zoradené abecedne podľa smeru „vstupu“ na sídlisko – názvy ulíc pri vstupe na sídlisko začínali na prvé písmená abecedy a postupne sa „zvyšovali“ – od Beskydskej, cez Ďumbierku až po Tatranskú. Postupom výstavby sa však vytvorili viaceré prístupové cesty na sídlisko a tento kľúč zanikol.

Výskum toponymie

O špecifikách toponomastického výskumu a jeho využití v pedagogickom procese písali viacerí onomastici. V. Šmilauer vo svojom Úvode do toponomastiky (1963) v záverečnej kapitole určenej „mladému toponomastikovi“ upozorňuje na nebezpečenstvo nesprávnych interpretácií toponymického materiálu, zlyhanie ľudského faktoru, ale poukazuje aj na význam toponomastiky. História špecifických onomastických seminárov na univerzitách v Brne a v Ostrave priblížil R. Šrámek (1976b). Poukázal na význam týchto seminárov nielen pre študentov, ale aj pre prax. Študenti získali mnoho materiálu pre svoje záverečné práce, získali praktické skúsenosti v oblasti terénnych výskumov z dialektológie a onomastiky. Význam ich výskumov pre prax spočíval v tom, že prispeli k zbieraniu onomastického materiálu, ktorý tvorí základ databázy toponým Moravy a Sliezska.

Na význam onomastického výskumu pre absolventov učiteľských odborov poukázal R. Šrámek aj v príspevku *Co by měl učitel základní školy vědět o vlastních jménech* (Šrámek, 1996). P. Žigo (1986) zase zvýraznil úlohu a význam absolventov vysokých škôl (najmä slovakistiky) v ich neskoršom pôsobení v rôznych názvoslovných komisiách a ich podiel pri šandardizovaní miestnej toponymie, urbanonymie. Nezanedbateľným faktom zostáva aj podiel absolventov štúdia pri príprave miestnych monografií. Súčasťou takýchto monografií obcí je aj súpis a analýza toponymie, antroponymie, nárečia.

Fázy toponomastického výskumu

Výskum toponymie pozostáva z niekoľkých fáz, ktoré časovo na seba nadväzujú a vzájomne súvisia.

Cieľom prvej fázy je zhromaždiť pokiaľ možno čo najväčší komplex toponým skúmanej obce alebo územia a to z niekoľkých zdrojov. Základným zdrojom terénnych názvov by mala byť katastrálna mapa obce nachádzajúca sa na príslušnom katastrálnom odbore okresného úradu⁶⁶, v archíve Úradu geodézie, kartografie a katastra

⁶⁶ Pôsobnosť okresného úradu na úseku katastra nehnuteľností ustanovuje zákon NR SR č.180/2013 Z.z. o organizácii miestnej štátnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov a zákon NR SR č.162/1995 Z.z. o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam (katastrálny zákon) v znení neskorších predpisov.

SR (Chlumeckého 2, Bratislava) alebo na obecnom úrade príslušnej obce.

Katastrálna mapa je „polohopisná mapa katastrálneho územia spravidla v siahovej mierke 1 : 2880 vyhotovená pre potreby bývalého pozemkového katastra a pozemkovej knihy.“ (Pravda, 2003, s. 84). Mapa je rozdelená do niekoľkých mapových listov, ktoré sú uložené v spoločnom obale. Počet mapových listov je závislý od veľkosti katastrálneho územia obce. Na prednej strane obalu je umiestnený klad listov, ktorý znázorňuje časti chotára na jednotlivých mapových listoch. Pred samotným výpisom terénnych názvov si prefotíme klad listov, prípadne ho prekreslíme na pauzovací papier a túto kópiu zvážšime, aby sme mohli do nej vpisovať čísla toponým zo zoznamu toponým, ktorý vznikne výpisom z katastrálnej mapy. Zoznam je usporiadaný tak, že zapíšeme číslo mapového listu, z ktorého vypíšeme jednotlivé toponymá (obrázok č. 3 a 6 v prílohe učebnice) a poradové číslo toponyma.

Obrázok č. 2 znázorňuje klad listov chotára Muránskej Dlhej Lúky, ktorý vznikol prekreslením originálneho kladu listov z obalu katastrálnych máp – štvorcová sieť bola narysovaná pravítkom a obrys chotára vznikol prekreslením na pauzovací papier. Chotár Muránskej Dlhej Lúky je menší, preto sa jeho katastrálna mapa obsahuje len osem mapových listov. Ale ak skúmaná obec má veľký chotár, katastrálna mapa obsahuje veľa mapových listov (chotár obce Muráň je zakreslený až na 55 mapových listoch), t. zn., že prefotený (prekreslený) klad listov takéhoto veľkého chotára nie je dostatočne veľký na zápis čísel jednotlivých toponým, preto je vhodné takýto klad listov zvážšiť (pozri obrázok č. 5).

Ďalším dôležitým zdrojom toponým je priamy terénny výskum v obci a informácie od domácich obyvateľov, ktorí poznajú chotár obce. Na začiatku výskumu sa osvedčilo získať informácie o vhodných informátoroch. Praxou sa osvedčili najmä miestni učitelia, kultúrne pracovníci, ľudia zaoberajúci sa históriou obce, ale aj poľovníci, lesní robotníci a vlastníci majetkov patriacich do chotára obce. Miestni obyvatelia často nasmerujú exploatátora na konkrétnych informátorov a tí na ďalších vhodných informátorov. Počas výskumu je potrebné

K organizačným zmenám došlo od 1. októbra 2013 na základe nadobudnutia účinnosti zákona NR SR č. 180/2013 Z. z.

dodržiavať zásady heuristického výskumu, informácie možno zaznamenať vo forme auditívnych, audiovizuálnych nahrávok, prípadne môžeme zapisovať terénne názvy vo forme zoznamu. Zvukové nahrávky majú výhodu v tom, že v rozhovore môžeme zaznamenať aj ďalšie informácie o charaktere objektu, jeho tvare, lokalizácii, prípadne získať ľudové výklady názvov, miestne povesti a pod. Zvukový záznam zároveň môže dochovať tvary toponyma v iných pádoch ako v nominatíve, čo je niekedy dôležité pri jeho správnej interpretácii.

Proces spracovania nahrávky spočíva v niekoľkých krokoch – najprv zapíšeme zjednodušenou fonetickou transkripciou všetky terénne názvy, ktoré informátor spomenul (obr. č. 7). Na úvod zoznamu sa odporúča zapísať si niekoľko základných údajov – meno informátora⁶⁷, čas nahrávky, miesto nahrávky.

V nasledujúcom kroku excerptujeme z nahrávky aj ďalšie komentáre informátorov o skúmaných toponymách (obr. č. 8) – tvar objektu, jeho hospodárske využitie, vlastnícke vzťahy, informácie o pôvodnom majiteľovi, historické súvislosti a pod. Tieto komentáre môžeme postupne dopĺňať o informácie z nárečových slovníkov (napr. výklad niektorých špecifických nárečových apelatív, ktoré motivovali zistené toponymá).

Ďalším dôležitým zdrojom toponým sú publikácie *Geografické názvy okresu...*, ktorý vydáva Geodetický a kartografický ústav v Bratislave. Ide o súbor abecedne usporiadaných štandardizovaných názvov nesídelných geografických objektov (toponým) obcí príslušného okresu. Súbor tvoria názvy excerptované zo základnej mapy v mierke 1 : 50 000 a 1 : 10 000, v zozname sú názvy usporiadané podľa abecedy, v prvom stĺpci sú názvy obcí, v druhom stĺpci sú názvy častí obce, tretí stĺpec tvoria štandardizované názvy nesídelných geografických objektov, vo štvrtom stĺpci sú uvedené v zátvorkách chybné alebo inak nevhodné podoby názvov (nárečová, staršia, deformovaná podoba názvu alebo názvy, ktoré zanikli a v

⁶⁷ V súčasnosti sa bez súhlasu dotknutej osoby (informátora) nemôžu použiť jeho ďalšie osobné údaje – najmä dátum narodenia, prípadne rodné číslo. Zásady spracovania a používania osobných údajov sú upravené zákonom NR SR č. 122/2013 o ochrane osobných údajov. V ukážke – obrázku č. 7 bol v zátvorke za menom informátora uvedený dátum jeho narodenia – v čase vyhotovenia nahrávky a písania monografie *Terénne názvy z Muránskej doliny* (2001) sa tieto údaje mohli zverejňovať.

novom vydaní základnej mapy 1: 10 000 už nebudú zapísané), v piatom stĺpci sú druhové označenia objektu (pole, pasienok, vrch, les a pod.). Ak názov pomenúva viaceré objekty, v zozname je uvedený len raz a v piatom stĺpci je zapísaných viacero druhov objektov (napr. *Kňazov vrch* v obci Ladzany označuje les aj pole – pozri obr. č. 9).

Mapy (najmä mapy väčšej mierky⁶⁸) sú taktiež dôležitým zdrojom toponymie. Vhodné sú najmä turistické a vojenské mapy, ktoré sú veľmi podrobné a obsahujú mnoho toponým. Pri výpise z máp môžeme tiež postupovať diachrónne – okrem excerptie najnovších máp môžeme excerptovať aj staršie vydania máp. Z historických kartografických diel sú veľmi vhodné najmä mapy I., II. a III. vojenského mapovania, ktoré vydalo vydavateľstvo Arcanum v Budapešti na DVD nosičoch v rokoch 2004 – 2006, vojenská špeciálna mapa (M 1 : 75 000, Praha, 1936 – 1938), tzv. Vzdialenosťná mapa Uhorska (Magyarország távolsági térképe) v mierke 1 : 75 000 vydaná v Budapešti na začiatku 20. storočia, katastrálne mapy tzv. nezjednoteného operátu vydávané v druhej polovici 19. storočia. Zo špeciálnych máp sú na excerptiu toponymie vhodné aj lesnícke mapy (obrysové, porastové, ťažobné...), ktoré používajú lesní správcovia jednotlivých lesných správ.

Do skupiny historických prameňov, ktoré obsahujú toponymá, zaraďujeme archívne v štátnych archívoch, rodových archívoch, diplomatároch. Tieto dokumenty môžu obsahovať terénne názvy nepriamo ako súčasť textov, druhý typ dokumentov obsahuje toponymá priamo, pretože podstatou dokumentu je opísať určité územie a lokalizovať jeho časti – komasačné protokoly, opisy hraníc obcí (najmä v súvislosti so spormi susedných obcí o presné určenie hranice pri vypásaní lúk hospodárskymi zvieratami, ťažbou nerastných surovín a pod.). Medzi archívne dokumenty s nepriamym vyjadrením toponymie patria rôzne protesty, výstrahy, predvolania,

⁶⁸ Mapa v mierke 1: 10 000 je väčšia (a teda podrobnejšia) ako v mierke 1 : 100 000, pretože zobrazuje územie zmenšene 10 000 krát, oproti mape zmenšujúcej územie 100 000 krát. Čím je teda mierkové číslo menšie, tým je mierka mapy väčšia (pozri aj Pravda, 2003, s. 106). Mierkový rad je daný vyhláškou Ministerstva obrany SR č. 177/1996 – tá určuje základný topografický mierkový rad topografických máp 1 : 25 000, 1 : 50 000, 1 : 100 000, 1 : 200 000, 1 : 500 000, 1 : 1 000 000. Mierkový rad základných máp SR upravuje vyhláška Geodetického a kartografického ústavu v Bratislave č. 178/1996 – základné mapy SR sa pripravujú v mierkach 1 : 1 000, 1 : 2 000, 1 : 5 000, 1 : 10 000, 1 : 25 000, 1 : 50 000, 1 : 100 000, 1 : 200 000, 1 : 500 000 a 1 : 1 000 000 (Pravda, 2003, s. 107).

rozličné trestné vyšetrovania – výpovede svedkov, v ktorých sa nachádza aj lokalizácia miesta vyšetrovaného činu.

Bohatým zdrojom na výskum historickej toponymie sú súdne písomnosti, ktoré sa týkajú majetkových vecí o prevode majetku, jeho delení, rôzne testamenty, spory o dedičstvo a pod. V týchto písomnostiach sú pomenované a lokalizované (pomocou ďalších názvov) objekty, ktoré sú predmetom dedičstva, predaja, či sporu. Podobne je tomu aj pri súdnych sporoch obcí o hranice chotárov alebo vlastníctvo určitého územia. Tieto spory riešili sudy alebo vlastníctvo územia (donačnú listinu) potvrdzoval panovník tým, že sa v listine presne vymedzilo sporné územie vymenovaním hraničných objektov (známy je napr. opis hraníc detvianskeho chotára z roku 1686). Donačné listiny nájdeme v zbierkach diplomatík – *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* – editor R. Marsina (1971, 1987) a *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae* – editor V. Sedlák (1980, 1987), *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku I, II* – editori M. Kušík – R. Marsina (1959), *Fontes rerum Slovacarum I, II* – editori P. Petruš – M. Marek (2009, 2011). Medzi súdne písomnosti obsahujúce toponymá môžeme zaradiť aj urbárske spisy a mestské protokoly.

Druhú významnú skupinu, ktorá priamo zachytáva historickú toponymiu, predstavujú pozemkové súpisy a pozemkové knihy. Tieto slúžili predovšetkým na evidenciu majetku. Pozemkové knihy obsahujú názvy honov, pomenovanie jednotlivých častí (polí, pasienkov, lesov...), údaje o ich výmere, meno a priezvisko vlastníka, či údaje o zmene vlastníctva. Staršími, ako pozemkové knihy, sú záznamy v mestských protokoloch a mestských knihách. V obciach, ktoré nemali status mesta, môžeme nájsť toponymá zapísané v obecných kronikách, novšie zápisy (z 20. storočia) sú archivované v zápisniciach obecných zastupiteľstiev. Výhodou historických prameňov, hoci veľká časť z nich mohla byť písaná predovšetkým v latinčine, je, že obsahujú toponymá v domacom jazyku – tieto „ľudové“ názvy sa uvádzali latinským spojením *vulgo dictum* alebo *vulgo vocatis* (po nich nasledoval názov v jazyku, v ktorom sa používal).

Do skupiny historických dokumentov, ktoré obsahujú historickú toponymiu, môžeme zaradiť cirkevné vizitačné protokoly – ide o pravidelné kontroly kapitúl, jednotlivých fár, kláštorov a ďalších cirkevných ustanovizní, ktoré vykonáva cirkevná vrchnosť – spravidla biskup (prepoš) alebo arcibiskup. Účelom vizitácií bolo zistiť

skutočný stav cirkevných ustanovizní z hľadiska hospodárskeho, právneho a náboženského. Do vizitačných protokolov sa zapisoval fyzický stav budov, inventár zariadení kostolov, bohoslužobných predmetov, knižníc, zisťoval sa majetok inštitúcie – ich príjmy, výdavky (prípadne aj dlhy), stav majetku podľa testamentov farníkov, v ktorých odkázali časť svojich majetkov cirkvi. Vizitácie venovali pozornosť aj životu a činnosti zamestnancov inštitúcie – farárovi, učiteľovi, zvonárovi, ale aj náboženskej, vzdelanostnej a mravnej úrovni obyvateľstva, zaznamenávali sa mená učiteľov a organistov, ich vzdelanie a jazyky, ktoré ovládali.

Z hľadiska výskumu toponymie sú najcennejšie záznamy o majetkoch cirkevných inštitúcií a o posmrtných daroch ich farníkov. Počas výskumu toponymie z Muránskej doliny sme analyzovali aj vizitačné protokoly rímskokatolíckej a evanjelickej a. v. cirkvi v Revúcej (pozri k tomu Krško, 1996b a Krško, 1997). Vizitačné protokoly revúckej rímskokatolíckej cirkvi vznikli v období zriadenia rožňavskej diecézy r. 1776 a práve vzniku novej diecézy predchádzala dôkladná inventarizáciu cirkevného majetku. V roku 1761 pochádza vizitačný protokol *Conscriptio Parochiarum Cottus Gömör Discriptus Superioris*, potom nasledovala vizitácia v roku 1814 (*Visitatio Canonica Ecclesiae Nagy Róczensis*). Najcennejšou (čo do množstva zapísaných toponým) bola vizitácia z roku 1843 (*Inventarium Suppellectitis Sacrae, Ecclesiae Oppidi Nagy - Rőcze, Vizes - Réth...*). Vizitačné protokoly evanjelickej a. v. cirkvi v Revúcej pochádzajú z rokov 1596 až 1707 – v tomto období sa uskutočnilo sedem vizitácií a najcennejšími sú *Protocolon Rimanovianum* (z roku 1636) a *Protocolon Petschelianum* (z roku 1670).

Zápis cirkevných majetkov v týchto vizitačných protokoloch má niekoľko foriem: 1. priamy výpočet lúk (ako apelatív) – „prata templi sunt“ – napr. *za troskami, pri Zontokowom hamre, u wissnyho hamra podle cesty, na Zuboweg*; 2. zápis lúk (ako proprií) pomenovaných podľa pôvodných majiteľov (časť názvov zanikla) – napr. *Luka Yokubowska, Luka Palkowska, Luka Masar Andrassow*; 3. zápis lúk pomenovaných podľa majiteľa a bližšie určených iným (inými) terénnymi objektami napr. *Hermanowska pod skalkow, Kralowiech na hiegu luka, Ssmjdowska luka pri hamru Ssteffanykowiech, Za kržom Ssudrlakowiech lucžka*. Bližšia identifikácia bola potrebná najmä v prípade, ak majiteľ venoval cirkevnému zboru niekoľko lúk na rôznych miestach (*Hermanowska pod*

skalkow, Luka pod aukorowou Hermanowska, Pod hiegom Hermanowska). Časť týchto toponým predstavuje (z časového hľadiska) sociálne toponymá zaužívané v tej dobe v Revúcej, ktoré časom zanikli, resp. daný objekt sa dnes volá inak.

Zdrojom historickej toponymie môžu byť aj ďalšie publikácie zachytávajúce históriu obce, školstva, priemyslu a pod. Tieto informácie však môžeme konfrontovať len s už získanou toponymiou z katastrálnych máp a od informátorov. Takýmto spôsobom rozširujeme databázu toponymie, ktorú po zberovej fáze a fáze systemizácie môžeme analyzovať.

Všetky zdroje skúmanej toponymie postupne zapisujeme do zoznamov toponým, pričom každý stĺpec zoznamu bude predstavovať jeden samostatný zdroj – katastrálnu mapu, terénny výskum, Geografické názvy okresu..., mapy, historické doklady... V zozname by mal byť zapísaný aj druh pomenovaného objektu (les, roklina, vrch, pastvina, pole a pod.) a miesto na poznámky. Konfrontáciou viacerých informačných zdrojov môžeme zistiť, že napr. názov uvedený v katastrálnej mape je zapísaný chybné, pretože nárečová podoba zachytáva jeho pôvodnú podobu a pôvodnú motiváciu⁶⁹, že niektoré názvy pomenúvajú rovnaký objekt – ide teda o onymickú synonymiu.

Priestorovú distribúciu toponým získaných výskumom môžeme zaznamenať na rôzne médiá. Môžeme využiť naskenovanú pracovnú mapu, ktorú si otvoríme v niektorom z grafických programov (najdostupnejší je napr. Skicár ako súčasť programového balíka Windows). Do takejto mapy si zapisujeme skúmané terénne názvy – pozri obrázok č. 10. Podobnú funkciu môžu plniť fotografie terénu, do ktorých vpisujeme jednotlivé názvy (najmä pri získavaní toponým od informátorov). Najprogresívnejší spôsob ponúka spoločnosť Google, ktorá v rámci svojej ponuky vytvorila užívateľskú aplikáciu Google Earth – inštalácia programu do počítača je bezplatná a po nainštalovaní tento program umožňuje používateľovi otvoriť si satelitné mapy ktoréhokolvek miesta na Zemi, priblížiť si skúmané

⁶⁹ V katastri Detvy má dnešný pasienok názov *Javorisko* – analýzou názvu by sme predpokladali, že motiváciou bol porast javora, že pôvodne mohlo ísť o javorový les, prípadne názov motivoval samotne stojaci javor, ktorý bol významným orientačným bodom. Pôvodná katastrálna mapa z roku 1844 však uvádza názov *Jaroviszko* a terénnym výskumom sme zaznamenali názov *Jarovisko* – to vzniklo z apelatíva *jarovisko*, ktoré označuje miesto, kam sa skoro na jar vyhánali ovce na pašu.

miesto a do takejto mapy môže užívateľ vkladať popisy objektov. Táto aplikácia je chránená menom a heslom užívateľa, k vytvorenej mape sa môže užívateľ kedykoľvek vrátiť a pokračovať v dopĺňaní popisov. Ak sa v zobrazovači 3D kliknete na ikonu značky miesta, zobrazí sa informačná bublina s popisom tohto miesta.

Priestorová distribúcia môže pomôcť pri spresnení motivácie, resp. významu motivantu. Napr. jedna z lúk na hranici Revúcej s Mokrou Lúkou sa volá *Sihliny* – motiváciou je apelatívum *sihlina*, ktoré má však dva významy: 1. mladý ihličnatý porast; 2. zamokrený pozemok. Motivačné súvislosti, ktoré si uvedomíme pri konfrontácii polohy objektu v teréne, zistíme, že názov bol motivovaný významom „zamokrený pozemok“, pretože v blízkosti leží obec nazvaná Mokrá Lúka. Vedľajšiu lúku pri Sihlinách obyvatelia Revúcej a Mokrej Lúky označujú názvom *Hembribel*. Ide o názov nemeckého pôvodu, ktorý vznikol z nem. *heim-* – domáci a *der Bühl* – kopec. V kartotéke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sme však našli aj podobu *Hembribel*, nárečová podoba je *Hembríber*. Problémom ostáva vysvetliť zmenu *bü-* > *brí-* v apelatívnej zložke *der Bühel*. Táto zmena mohla nastať pod tlakom ďalšieho (dnes už zaniknutého) apelatíva *der Brühl*, ktoré je vysvetlené v Meyers neues Lexikon: „brühl – [< lat. < kelt.]. im Mittelalter Bezeichnung für sumpfiges Land; heute noch in Straßen – und Platznamen erhalten z. B. der Leipziger Brühl“ (pozri Krško, 2001, s. 91). Toto nemecké apelatívum sa nedochovalo vo forme toponyma, ale o jeho používaní svedčí vedľajší onymický bod – (už spomínané) *Sihliny*, ktorý informátori z Revúcej charakterizovali ako lúku s hlinitým, často podmočeným podložíom. Úvahy o tom, že táto časť zníženého a podmočeného chotára sa v minulosti mohla označovať aj nemeckým apelatívom *der Brühl* – močaristá krajina, svedčí aj názov susednej obce – *Mokrá Lúka*.

Ďalším mimojazykovým javom, ktorý vyplýva z miestnej toponymie pri názve *Hembríber* (teda *Domáci kopec*) je fakt vjadrujúci vzťah prístahovaného nemeckého obyvateľstva do Revúcej – malú vyvýšeninu v rovine na hranici chotárov využili ako dôležitý orientačný bod a pomenovali ho *Domáci kopec*, čím dali najavo, že kopec patrí ešte do ich (domáceho) chotára, čím zároveň vymedzili svoje územie voči susednej obci.

Nasledujúcou fázou spracovania zozbieraného toponymického materiálu je vytvorenie **heslára**, ktorý pozostáva z hesla, dokladov

toponým, výkladu dokladov a ďalších častí (charakteristiky objektu, poznámok a doplnkov, odkazov na iné heslá, odkazov na literatúru a pod.). **Heslo** (heslové slovo) nie je náhodne vybrané slovo, ale heslo reprezentuje celý súbor toponým, ktoré sú onymicky spojené s objektom. Podľa R. Šrámek je heslo „lexikální jednotkou, která orientuje v uspořádání materiálu a podává informaci o něm“ (Šrámek, 1999, s. 130). Výskumník (zostavovateľ heslára) však musí riešiť vzťah *heslo* → *toponymický objekt* → *toponymum* a rozhodnúť sa, či v heslári zachytí základný vzťah *objekt* → *vlastné meno*, alebo bude prihliadať na možnosť vzniku onymickej polyreferenčnosti (v tomto prípade ide o vzťah *vlastné meno* → *objekt/objekt/objekt...*), ktorý sa objaví pri výskume väčšieho územia (národná alebo regionálna toponymia), prípadne ide o detailný výskum toponymie menšieho územia (výskumník sa dostáva do oblasti sociálnych toponým – komparáciou viacerých sociálnych skupín, prípadne sociálnych rovín vzniká onymická polyreferenčnosť – pozri kapitoly vyššie).

Pokiaľ spracúvame menšie územie, heslár tvoríme tak, že jedno heslo sa vzťahuje na jeden onymický bod (terénny objekt). Postupujeme teda v smere primárneho vzťahu *objekt* → *vlastné meno* a vo výkladovom hesle k objektu priradíme všetky varianty, ktoré sme výskumom zistili. Takéto usporiadanie heslára umožňuje objekt presne lokalizovať v teréne. Nevýhodou však je, že pokiaľ sa vyskytnú dva alebo viaceré objekty s rovnakým menom, musíme ich odlišiť pomocou indexov. Tento typ heslára sa v slovenskej onomastike používa najmä pri spracovaní hydronymie (pozri nasledujúcu kapitolu).

Spracovanie väčšieho územia, v ktorom sa vyskytne veľké množstvo rovnako pomenovaných objektov, by viedlo k tomu, že slovník by bol príliš rozsiahly, pretože by obsahoval toľko hesiel, koľko onymických bodov sa zistilo. Preto sa postupuje v opačnom smere, a to od vlastného mena k objektu (pozri aj Šrámek, 1999, s. 130). Tento spôsob sa môže uplatniť napr. v antroponymii (nositeľov priezviska *Kováč* je na Slovensku niekoľko tisíc), v toponymii sa tento princíp uplatňuje pri spracovaní toponymie Čiech (*Slovník pomístních jmen v Čechách*), Moravy a Sliezska (*Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*) a v pripravovanom slovníku spracovania slovenskej toponymie (pozri Valentová, 2009b) – v týchto dielach možno nájsť aj viaceré varianty na slovníkové heslo toponomastikonu.

R. Šrámek (1999, s. 134 – 135) uvádza niekoľko typov hesiel: a) základný typ – odráža základný pomenovací vzťah (ojkonymum Horná Lehota sa uvedie vo forme *Lehota, Horná*); b) hniezdový typ – heslo je abstrakciou polysémických a homonymných mien – *Polana*: 1. lúka v obci Muránska Lehota, 2. lúka v obci Muráň...; c) etymologický typ – heslo tvorí rekonštruovaný etymón toponým – psl. *berza* – *Brezina, Breziny, Brezinky, Brezinkový jarok, Nižné Breziny, Pod Brezinkou*; heslo môže byť aj hniezdovým výrazom pre všetky názvy obsahujúce tento etymón (v českej onomastike sa používa termín „svodné heslo“ – pozri Šrámek, 1999, s. 134, ale aj Valentová, 2009b, s. 287) psl. *bukъ* – *Bučina, Bučina* (toponymum však mohlo vzniknúť onymickou deriváciou z toponyma Bučina a označuje menšiu časť od nej), *Za Bučinou, Bučník, Bukovec, Zábučie, U bučok...*; d) odkazový (revokačný) typ – sprostredkujú informácie, ktoré nemožno analyzovať z hesla onomastikonu, odkazujú na varianty toponyma (hláskové, cudzie, staršie, rekonštruované...) – *Slováška* – pozri *Slováčka, Šance* – pozri *Nemecké lúčky, Hembríbr* – pozri *Hembríbel*; e) pomocný typ – sa používa na vysvetlenie mimojazykových súvislostí, ktoré môžu napomôcť pri výklade názvu (tento typ sa môže použiť aj ako jeden z bodov hesla – nazvaný napr. *poznámky*) – „v prvej polovici 16. storočia vládol na hrade lúpežný rytier Matej Bašo. Na dobíjaní hradu sa zúčastnil aj gróf Lotrinský so svojimi žoldnieri, preto → Nemecké lúčky. Tento názov pretrváva len v onymii Muráňa. Oficiálne (v mapách) sa tento objekt označuje ako → Šance, pretože na lúke vojaci kopali zákopy s opevnenou prútenou ohradou (košinou) na delá, s ktorými ostreľovali hrad (vzdušná vzdialenosť je 1,75 km s výškovým rozdielom 106 m v prospech vrchu Šance). Plurálová forma → Nemeckie lúšky poukazuje na fakt, že lúka bola rozdelená na viaceré bojové stanovištia. Svedectvom o tom, že → Nemecké lúčky a → Šance sú jedným objektom, je aj veta G. Reussa: ‚A kolik Revučanův táhalo ‚cestau Bebekovau‘ děla ‚na Německé‘ šance, které názvy se až podnes u ludu zachovali.‘“ (Krško, 2001, s. 99).

Jednotlivé druhy hesiel majú rozdielne vlastnosti, z čoho vyplýva ich rôzne využitie, preto sa v slovníkoch navzájom kombinujú.

Odlíšný typ hesla predstavuje heslo v retrográdnom type toponomastikonov (pozri napr. Šrámek, 2013, s. 26–28; K. Oliva:

Retrográdni slovník k dílu Dr. Antonína Profouse „Místní jména v Čechách“..., 1976; L. Olivová-Nezbedová – J. Matúšová: Retrográdni index lexikálních jednotek pomístních jmen v Čechách..., 1995). Jeho usporiadanie však súvisí s odlišným zámerom diela v porovnaní s „klasickým“ toponomastikonom.

Stavba hesla vo výkladovom slovníku toponým

Toponymá sú usporiadané abecedne s využitím hniezdovania. Východiskom stavby hesla sú názvy jedného geografického objektu (denotátu), podľa základných princípov a metodiky toponomastikonov.

Nepriame (predložkové) názvy, ktoré označujú ten istý onymický bod ako priame názvy (ide o onymický synonymiu), analyzujeme pod heslom priameho (bezpredložkového) názvu. Napr. *Na Polane* a *Polana* sú analyzované pod heslom *Polana*, hoci podľa zásady radenia názvov podľa abecedy, by mali byť analyzované pod písmenom N.

Príklad na heslo (pozri Krško, 2001, s. 150):

Štengerauś

1 dolina **2** Štengerauś, Štengerauś doľina **3** Stengeraus **4** Steigerauś (K), Štenderauś (K), Štengerauś **5** Štengeraus, Štengerauś doľina **6** z nem. Stein – kameň + slovesný tvar geräusch – šumieť, hučať **7** vzhľadom na to, že ide o dolinu, názov mohol byť motivovaný zosúvajúcimi sa kameňmi smerom do údolia. Ide o veľmi starý názov – spreď roka 1670 (pozri k tomu Raab, 1940, s. 17). Jeden z informátorov potvrdil, že ide o kamenistú dolinu.

Analýza stavby hesla a jeho vnútorného usporiadania:

Heslové slovo tvorí plný tvar v súčasnom spisovnom jazyku alebo tvar vhodný na štandardizáciu (neobsahuje napr. fonémy, ktoré neexistujú v spisovnom jazyku). Označujeme ho tučným typom písma.

Získaný onomastický materiál je kvôli prehľadnosti usporiadaný do niekoľkých bodov označených tučným typom číslice. Pri jednotlivých čísliciach uvádzame vždy názvy toho istého objektu (môže ísť o varianty názvov, prípadne odlišné názvy objektu). V prípade, že niektorá číslica v stavbe hesla chýba, znamená to, že daný názov sme z tohto zdroja nezaznamenali.

Schéma jednotlivých bodov v stavbe hesla:

1 Druhové označenie pomenovaného objektu (vychádzame z publikácií Geografické názvy okresu... – cintorín, dolina, horáreň, chata, chrbát...), na ňom pestovaných poľnohospodárskych kultúr, charakteristika tvaru, kvality a druhu pôdy atď. Touto charakteristikou môžeme lepšie identifikovať lexikálno-sémantickú stránku objektu, pretože niektoré zemepisné názvy majú viac významov.

2 Názov (názvy) objektu, ktorý sme získali terénnym výskumom od jednotlivých informátorov v skúmaných obciach. Forma zápisu je zhodná s formou, akú sme zaznamenali. Môže ísť o spisovný alebo o nárečový tvar, ktorý zapisujeme zjednodušenou fonetickou transkripciou.

3 Názov získaný výpisom z katastrálnych máp. Tieto názvy sú niekedy deformované, chybné prepísané z predchádzajúcich máp (názvy do máp z dvadsiatych rokov nášho storočia písali predovšetkým českí úradníci, ktorí nepoznali tamojšie nárečia). Aj najstaršie katastrálne mapy, tzv. nezjednotený operát pochádzajúci z druhej polovice 19. storočia, často obsahujú názvy, ktoré nepísali slovenskí geodeti.

4 Názov získaný výpisom z regionálnej literatúry (pri zbieraní toponymie z Muránskej doliny išlo predovšetkým o príspevky J. Orlovského uverejňované v časopisoch Obzor Gemera, Linguistica Slovaca a v Gemerskom nárečovom slovníku). Pokiaľ získame názvy z obecných kroník, tento prameň môžeme odlíšiť uvedením písmena K v zátvorke za názvom.

5 Názvy vypísané z kartotéky Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave.

6 Výklady toponyma, ktoré predstavujú lexikálno-sémantický alebo slovotvorný výklad slova (etymónu) ako východiska pri vzniku terénneho názvu. Zväčša ide o význam poukazujúci na apelatívum ako jazykový prostriedok vyjadrovania motivácie pri vzniku vlastného mena, prípadne ide o proprium, z ktorého vzniklo pomenovanie geografického objektu. Po výklade heslového slova, ktoré obsahuje aj ďalšie názvy vzniknuté onymickou synonymiou, uvádzame výklady ďalších názvov v abecednom poradí, pričom ich oddeľujeme písmenami a), b), c) atď. Pri výkladoch východiskových motivantov nám môžu pomôcť viaceré slovníky – *Krátky slovník slovenského jazyka*, *Slovník súčasného slovenského jazyka*, *Historický slovník slovenského jazyka*, *Slovník slovenských nářečí*, Bernolákov *Slowár slowenski...*, *Etymologický slovník jazyka českého* od V. Machka,

Slovník slovenský z literatury aj nářečí M. Kálala, *Česko-německý slovník zvláště grammatico-fraseologický* od F. Š. Kotta, série příspěvků R. Krajčoviče uveřejňovaná v ostatních letech v *Kultúre slova* atď. Niektoré z týchto slovníkov sú prístupné aj na internetovej adrese Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV (www.juls.savba.sk).

7 Motivácia názvu, prípadne dôležité poznámky (odkazy na literatúru, pramene a pod.), ktoré môžu pomôcť pri určení motivácie. Pri výklade toponým motivovaných osobným menom majiteľa môžeme využiť archívne pramene ako doklad existencie osoby takého mena v danej obci či regióne (mená sú často zapísané napr. v daňových súpisoch).

Výskum hydronymie

Zaradenie kapitoly o výskume hydronymie do učebnice toponomastiky má niekoľko dôvodov – banskobystrická onomastická škola má v oblasti hydronomastiky silné zastúpenie a v slovanskom kontexte je Slovensko jednou z mála krajín, kde sa pripravuje komplexné spracovanie národnej hydronymie ako samostatnej časti onomastiky.

Hoci výskum hydronymie patrí medzi mladšie subdisciplíny toponomastiky, práve hydronymá neraz obsahujú najstaršiu vrstvu slovných zásoby, pretože pomenúvajú často veľmi veľké (rozsiahle) onymické objekty, ktoré zároveň boli pre človeka životne dôležité z viacerých dôvodov – vodné toky mu poskytovali vodu nevyhnutnú pre život, potravu, bezpečie i vlahu potrebnú pre pestované rastliny, neskôr sa človek naučil využívať silu vody na poháňanie rôznych zariadení uľahčujúcich mu prácu.

Názvy veľkých vodných tokov sú často veľmi staré – v oblasti strednej Európy obývanej prevažne Slovanmi, sú tieto názvy najčastejšie predslovanské, ale vo všeobecnosti veľká časť hydronym má spoločný slovanský lexikálny základ. Práve preto sa ukazuje veľmi perspektívny a významný spoločný projekt výskumu hydronymie v slovanských krajinách. Na konci výskumu by bola analýza, porovnanie spoločných praslovanských východísk a ich priestorová distribúcia v oblastiach obývaných Slovanmi.

Tento projekt sa však dá poňať aj v širších súvislostiach. Myšlienka spracovania hydronymie v európskom kontexte sa zrodila r. 1985 v Akadémii vied a literatúry v nemeckom Mainzi. Autormi projektu **Hydronymia Europaea** boli W. P. Schmid, J. Udolph a K. Rymut, ktorí nadviazali na pôvodnú myšlienku H. Kraheho zo začiatku šesťdesiatych rokov. H. Krahe vypracoval projekt na spracovanie hydronymie Nemecka pod názvom *Hydronymia Germaniae* (1962). K nemeckému projektu sa v roku 1980 oficiálne pripojila poľská onomastika pod vedením K. Rymuta.⁷⁰

⁷⁰ Projekt *Hydronymia Europaea* predstavil P. Žigo roku 1994 na stránkach časopisu *Slovenská reč* (Žigo, 1994), ktorý priblížil stručnú históriu projektu, jeho základné myšlienky, niektoré metodologické zásady spracovania hydronymie a zosumarizoval dovtedajšie výsledky výskumu hydronymie na Slovensku. Podobne tento projekt predstavila aj J. Malenínská (1995b). V príspevku zároveň publikovala dostupnú literatúru na spracovanie

O komplexnom spracovaní národnej hydronymie na Slovensku začali slovenskí onomastici uvažovať v roku 1976, kedy vznikla výskumná úloha Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave pod vedením M. Majtána. V rámci plnenia tejto úlohy vznikla na onomastickom pracovisku v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV pracovná skupina a začalo sa s budovaním kartotéky slovenskej hydronymie (excerpovali sa diela Hydrologické pomery ČSSR, Hydrografický číselník slovenských tokov, Základná mapa ČSSR v mierke 1 : 50 000). Pod vedením pracovnej skupiny sa začali organizovať metodické semináre v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, v Banskej Bystrici a v Prešove. Vypracoval sa dotazník na terénny výskum, zorganizoval sa terénny výskum povodí horného Hrona, Zolnej a povodia Svinky (prítoku Torysy). Hydronomastický materiál zbierali aj poslucháči vtedajších pedagogických fakúlt v Prešove a Banskej Bystrici v rámci seminárnych prác.

Prvou monografiou, v ktorej sa spracovala hydronymia slovenského povodia, bola práca M. Majtána a K. Rymuta pod názvom *Hydronimia dorzecza Orawy* (1985). Táto monografia bola však spracovaná podľa metodiky starších poľských hydronomastických monografií. Podľa monografie *Hydronimia dorzecza Orawy* bola spracovaná aj kandidátska dizertačná práca O. Nemčokovej *Hydronymia povodia horného Hrona* (1988). V roku 1998 vyšla v Stuttgarte ďalšia spoločná práca autorov K. Rymuta a M. Majtána pod názvom *Gewässernamen im Flussgebiet des Dunajec. (Nazwy wodne dorzecza Dunajca)*. V tejto monografii sa samostatne spracúva aj slovenská časť Dunajca a Popradu (s. 295 – 426 a 459 – 506). Autori tu nadviazali na zásady stavby hesla podľa jednotnej normy projektu Hydronymia Europaea.

Smerovanie výskumu slovenskej hydronymie podľa jednotlivých povodí a jeho ciele formuloval M. Majtán r. 1987 v príspevku *Slovenská hydronymia v slovanskom kontexte*, kde píše: „Podrobnejší, frekvenčnými údajmi a dynamikou vývinu pomenovania, pomenúvacích obsahových i slovotvorných modelov doplnený výskum, a rovnako podrobná analýza štruktúrnych a slovotvorných typov historickej i súčasnej slovenskej hydronymie ostáva ešte úlohou. Komplexne a monograficky spracovaná

českej hydronymie. História hydronomastických výskumov v Poľsku približuje napr. E. Wolnicz-Pawłowska (2013, s. 47 – 60).

slovenská hydronymia bude aj východiskom porovnávacieho výskumu v západoslovanskom i v celoslovanskom meradle.“

V rámci spracúvania slovenskej hydronymie vzniklo niekoľko menších štúdií, ale aj samostatné monografie, v ktorých autori analyzovali väčšie povodia. Veľký záujem o monografické spracovanie slovenskej hydronymie nastal v druhej polovici deväťdesiatych rokov minulého storočia. Inštitucionálne zaštieňenie týchto snáh si ako úlohu zobralo Predsedníctvo slovenskej onomastickej komisie pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV pod vedením M. Majtána, P. Žiga a J. Krška. Z ich iniciatívy sa zorganizovalo stretnutie jazykovedcov zo slovenských vysokých škôl a Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, na ktorom sa oboznámili s doterajším stavom výskumov slovenskej hydronymie a načrtli sa perspektívy spracovania celej hydronymie Slovenska pod oficiálnym názvom **Hydronymia Slovaciae**. Nová pracovná skupina, ktorá oživila myšlienky komplexného spracovania hydronymie Slovenska sa prvý raz zišla začiatkom leta roku 2003 a prihlásili sa k tradíciám pôvodného projektu z roku 1976.

Na druhom pracovnom stretnutí, ktoré sa konalo v roku 2004, sa jednotliví členovia dohodli, že základné podklady pre spracovanie zvyšných povodí Slovenska sa môžu riešiť aj v rámci diplomových a rigorózných prác, ktoré sa neskôr rozšíria do podoby samostatnej vedeckej monografie spracovanej podľa rovnakých zásad. Výskum jednotlivých slovenských povodí však priniesol so sebou špecifické problémy, ktoré museli autori riešiť. Aby sa dosiahla kompatibilita čiastkových výstupov pri záverečnom spracovaní Hydronymie Slovenska a aby sa mohli samostatne monograficky spracované povodia spojiť do jedného celku, musela byť vypracovaná záväzná metodika. Zásady spracovania hydronymie Slovenska vyšli pod názvom *Spracovanie hydronymie Slovenska. (Metodické pokyny na spracúvanie projektov Hydronymie Slovaciae)* (Krško, 2005).

Nové monografie napísané v deväťdesiatych rokoch už metodologicky vychádzali zo zásad projektu Hydronymia Europaea – *Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej* (Sičáková, 1996), *Hydronymia povodia Ipľa* (Majtán – Žigo, 1999), *Hydronymia povodia Turca* (Krško, 2003). Z pohľadu nových riešení primárneho výskumu sa významnou monografiou stala *Hydronymia povodia Nitry* (Hladký, 2004), v ktorej autor ako prvý predstavil metodologické spracovanie vodných kanálov, resp. metodiku ich zapisovania v hydrografickom

členení povodia. M. Majtán pripravil v roku 2006 druhé (prepracované) vydanie *Hydronymie povodia Oravy* (spoluautor K. Rymut) podľa zásad projektu *Hydronymia Slovaciae* a v súlade s metodickým usmernením výskumu slovenskej hydronymie (*Spracovanie hydronymie Slovenska...*, 2005). V rukopise zostala kandidátska dizertačná práca *Hydronymia povodia horného Hrona* (Nemčoková, 1988), ktorá sa stala podkladom pre celé spracovanie povodia Hrona pod názvom *Hydronymia povodia Hrona* (autorom je J. Krško). *Hydronymia povodia Hrona* bola dokončená v roku 2007 a publikovaná v roku 2008. Spracovanie povodia Hrona skompletizovalo spracovanie povodí takmer celého stredného Slovenska. Od roku 2008 sa začal intenzívny výskum synchronnej a diachrónnej hydronymie povodia Váhu. Výsledkom sú tri monografie z častí povodia Váhu – *Hydronymia povodia Kysuce* (Krško – Velička, 2011), *Hydronymia horného povodia Váhu (od povodia Rajčanky po prameň Váhu)* (Krško, 2011) a *Hydronymia povodia Dudváhu* (Hladký, 2011). Zatiaľ ostatným príspevkom zo série *Hydronymia Slovaciae* je monografia A. Závodného *Hydronymia slovenskej časti povodia Moravy* (2012), v ktorej autor spracúva slovenské vodné toky ústiace do česko-slovenskej hraničnej rieky Morava. Do konca roku 2014 by sa malo dokončiť spracovanie diachrónnej a synchronnej hydronymie povodia Hornádu. Autorský kolektív A. Goóťšová, A. Chomová a J. Krško sústredili pozornosť na povodia Hornádu, Hnilca, Torysy a Olšavy.⁷¹ Monografia bude mať názov *Hydronymia slovenskej časti povodia Hornádu*. V najbližšej budúcnosti sa vedecké kolektívy Katedry slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici a Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty TU v Trnave budú venovať synchronizácii a doplneniu všetkých doterajších výskumov z povodia Váhu – spracovaniu stredného a dolného toku Váhu (od Žiliny po ústie do Dunaja) a územia Žitného ostrova – povodie Malého Dunaja by malo vyjsť na prelome rokov 2014–2015. Výsledkom spolupráce bude ucelená monografia celého povodia Váhu, čím sa ukončí spracovanie povodí v oblasti západného a stredného Slovenska.

Aktuálny stav spracovania slovenskej hydronymie ukazuje mapa na obrázku č. 14.

⁷¹ Ide o prvé spracovanie väčšieho povodia z oblasti východného Slovenska (prechodnú oblasť stredného a východného Slovenska spracovala E. Sičáková v *Hydronymii slovenskej časti povodia Slanej* v roku 1996).

Od roku 2007 sú na Katedre slovenského jazyka a komunikácie FF UMB úspešne zapájaní do výskumu slovenskej hydronymie aj poslucháči doktorandského štúdia, ktorí v rámci svojich dizertačných prác analyzujú doteraz nespracované slovenské povodia. A. Závodný r. 2010 obhájil dizertačnú prácu pod názvom *Vzťahové a slovotvorné modely hydronymie slovenských prítokov Moravy*. V tomto trende pokračuje A. Goóťšová s dizertačnou prácou pod názvom *Motivanty synchrónnej a diachrónej hydronymie povodia Hornádu (po sútok Torysy)*.

Prínosom v základnom spracovaní povodí sú seminárne, bakalárske a najmä diplomové práce, ktoré vznikajú na jednotlivých slovakistických pracoviskách slovenských vysokých škôl. Poslucháči spracúvajú najmä vodohospodársku mapu mierky 1 : 50 000, turistické mapy a regionálne monografie obcí, vykonávajú terénny výskum v skúmanom povodí. Objavujú sa diplomové práce, v ktorých je urobený aj archívny výskum. Doteraz boli v rámci diplomových a bakalárskych prác spracované povodia dolného Dudváhu (Beňo, 2005), Myjavy a Chvojnice (Závodný, 2007), horného a stredného Váhu (Chovancová, 2003; Hikaníková, 2005), Kysuce (Majchrák, 2005), Hornádu (Jurčišinová 2006; Švačová, 2006), Hnilca (Mihalusová, 2006) a Tople (Karahutová, 2006), Ondavy (Homola, 2007), Bodrogu (Jendrálová, 2008), horného povodia Laborca (Gajdošová, 2009), Ublianky a Laborca (Fridrichová, 2013). Všetky takéto práce sú veľmi vhodným základom pre komplexné spracovanie povodí v rámci projektu Hydronymia Slovaciae.

Takisto ako výskum toponymie, aj výskum hydronymie pozostáva z niekoľkých fáz výskumu. Prvým krokom pri spracúvaní hydronymie určitého povodia je vybrať si vhodné (resp. doteraz nepreskúmané) povodie a stanoviť si veľkosť spracovaného povodia v závislosti od charakteru práce. V tomto kroku je potrebné aj celkové zhodnotenie charakteru povodia – ľahšie sa spracúvajú horné toky povodia, ktoré predstavujú prirodzené ústenie do nadradených tokov. Ide však o miesta s menšími, a teda aj menej významnými potokmi, ktoré nemusia mať vlastný názov, resp. ich názov získame len terénnym výskumom. Ťažšie sa spracúvajú vodné toky v dolných úsekoch, pretože tu bývajú toky navzájom poprepájané umelými zavlažovacími kanálmi. Určenie zaústenia takto pospájaných tokov je veľmi náročné a vyžaduje si určité skúsenosti. Z hľadiska tematického zamerania je pre spracovanie hydronymie východiskovou mapou

vodohospodárska mapa v mierke 1 : 50 000, ale aj ostatné mapy (základná mapa v mierkach 1 : 50 000, 1 : 10 000, katastrálne mapy, turistické mapy...) sú pre výskum veľmi dôležité.

Ďalším krokom je získanie podkladovej mapy, do ktorej si budeme zapisovať získané názvy, resp. heslovú podobu názvu, v rámci ktorého môžeme získať aj iné názvy tohto toku (ide o polyonymický objekt – pozri Krško, 2002). Zapisovať môžeme do vodohospodárskej mapy v mierke 1 : 50 000, ktorú si môžeme kúpiť v Mapovej službe v Bratislave (P.O.Box 19, 834 04 Bratislava) alebo v Geodetickom a kartografickom ústave – oddelenie dokumentácie štátneho mapového diela a edičného plánu (Chlumeckého 4, 827 45 Bratislava). Vhodnou mapou môže byť aj Základná mapa Slovenskej republiky tej istej mierky či iná (napr. turistická) mapa. Vodohospodárska mapa ako základný kartografický prameň je však najvhodnejšia, pretože obsahuje najviac zakreslených a pomenovaných tokov. Z pohľadu zápisu všetkých zistených pomenovaní je však nevýhodou, že mapa obsahuje aj vrstevnice a nápisy iných geomorfologických objektov. Veľmi výhodnou mapou sa na tento účel osvedčila tzv. obrysová mapa – ide o digitálne spracovanie povodia, ktoré majú na jednotlivých vodohospodárskych podnikoch. Túto mapu môžu vytlačiť s eliminovaním ďalších objektov (dá sa vytlačiť len pravá/ľavá strana povodia, časť povodia, prípadne sa povodie môže vytlačiť na veľký formát – napr. A₂, A₁). Do tejto mapy si zapíšeme (k miestu prameňa) ceruzou zistený názov (pozri obr. 11 a 12).

Zápis názvov získaných z jednotlivých máp by mal byť takýto (prvý údaj je vročenie mapy, potom nasleduje získaný názov, skratka druhu mapy a jej mierka, za iným dokumentom nasleduje strana, na ktorej sa názov nachádza):

- zápis získaný z Vodohospodárskej mapy SR v mierke 1 : 50 000: 1974 *Anderlová* VMp. 50
- zápis získaný zo Základnej mapy SR v mierke 1 : 50 000: 2003 *Banský potok* ZMp. 50
- zápis získaný z vodohospodárskeho plánu: 2000 *Bystrica* VP. 141
- zápis získaný z turistickej mapy: 1989 *Hučanské* NT-v. mp.⁷²

⁷² V tomto prípade ide o mapu *Nízke Tatry – východ*. 1 : 100 000. Bratislava : Slovenská kartografia, 1989. Skratky turistických máp si môžeme voliť sami, ale tak, aby sa skratka neopakovala pre iný dokument.

Hydronymá, ktoré sú napísané v kartografických dielach v skrátenej forme (napr. Necpalský p., Nový k.), zapisujeme celým menom (Necpalský potok, Nový kanál). Výpis z iných máp (teda sekundárnych zdrojov) a ich lokalizáciu je potrebné neustále konfrontovať s podkladovou mapou (vodohospodárskou alebo obrysovou mapou)!

Postup vypisovania hydroným z máp je taký, že smerujeme od ústia hlavného toku proti prúdu k najbližšiemu prítoku.⁷³ Tu určíme, či ide o prítok z ľavej alebo pravej strany. **Smer prítoku** sa určuje smerom (čelom) po prúde nadradeného toku – po ľavej strane sú **ľavé prítoky**, po pravej sú **pravé**. Takto postupujeme po tomto skúmanom toku a určujeme aj jeho ďalšie prítoky. Keď sa dostaneme až ku prameňu prítoku, vrátime sa k hlavnému toku a postupujeme k ďalšiemu prítoku. Takto pokračujeme až ku prameňu hlavného toku (pozri obr. 13). Zistené názvy potokov si zapisujeme na pracovnú mapu, zároveň tvoríme hydrografické členenie toku, čiže zapisujeme pod seba vodné toky od ústia hlavného toku proti prúdu tak, že jednotlivé prítoky odsadíme tabulátorom vždy podľa toho, či ide o tzv. prítok I. stupňa alebo II., prípadne vyšších stupňov. Za jednotlivé toky uvedieme, či ide o pravý/ľavý prítok. Vypisujeme všetky prítoky skúmaného povodia, teda aj tie, ktoré pramenia a ústia mimo územia Slovenska. Takéto toky zapíšeme v príslušnom poradí, ale zapíšeme ich kurzívou a do zátvorky uvedieme skratku štátu (Č, P, M...):

1 IPEE

2 *Damásdi patak l. (M)*

3 *Letkési patak l. (M)*

4 *Szép patak l. (M)*

5 *Bánya patak l. (M)*

6 Tovská voda p.

(Majtán – Žigo, 1999, s. 103)

⁷³ Tento smer postupu pokladáme za logický, pretože osídľovanie v minulosti tiež postupovalo od ústia k prameňom, vodohospodárske mapy uvádzajú dĺžku vodných tokov od ústia k prameňom. Takto sa postupovalo aj v publikácii *Hydrografický číselník tokov na Slovensku* (1971). Opačný smer výskumu uplatnil J. Hladký v monografii *Hydronymia povodia Nitry* (2004), pravdepodobne podľa vzoru publikácie *Hydrologické poměry Československé socialistické republiky* (1965).

Ak potok pramení mimo územia Slovenska, ale ústi u nás, do hydrografického členenia zapíšeme slovenskú i cudzojazyčnú podobu (tú zapíšeme kurzívou) a uvedieme do zátvorky skratku štátu:

1 IPEL

...

89 Drieňovský potok ľ.

90 Kamenec – *Kamence patak ľ. (M)*

91 Suchý potok (4) – *Szuha patak ľ. (M)*

92 Krupinica p.

(Majtán – Žigo, 1999, s. 104)

Poradie tokov (v smere od ústia hlavného toku proti jeho prúdu až k jeho prameňu) v záverečnej fáze bude očíslované príslušným poradovým číslom. Číslovanie tokov však treba robiť až v záverečných fázach práce, keď budeme mať definitívne ustálený počet všetkých vodných tokov skúmaného povodia.

Hydrografické členenie povodia

Hydrografické členenie skúmaného povodia môže obsahovať hydronymá, ktoré sa vyskytnú viackrát, pričom však označujú odlišné vodné toky. Onymická polysémia (prípadne onymická homonymia) sa musí vyznačiť v hydrografickom členení tak, že každé polysémické hydronymum bude mať pri sebe číselný index. Príklad hydrografického členenia:

1 HRON

2 Liešňanský potok (1) ľ.

3 Putikov ľ.

4 Novobanský potok p.

5 Starohutský potok p.

6 Sedlový potok (1) ľ.

7 Sklený potok ľ.

8 Drozdovo p.

9 Rovienka ľ.

10 Zajačí potok (2) p.

Uvedené hydrografické členenie sa dá čítať takto: do Hrona sa zľava vlieva Liešňanský potok, do ktorého zľava ústi Putikov (preto je odsadený tabulátorom). Ďalším prítokom Hrona (proti prúdu) je pravý prítok pod názvom Novobanský potok, do ktorého sa sprava vlieva

najprv Starohutský potok (opäť je odsadený), do ktorého zľava ústi Sedlový, potom Sklený potok a sprava potok Drozdovo (všetky tri sú odsadené na rovnakú úroveň, pretože sa vlievajú do toho istého potoka). Po Starohutskom potoku je ďalším prítokom Novobanského potoka ľavý tok Rovenky a pravý prítok pod názvom Zajačí potok.

Číselné indexy pri Liešňanskom, Sedlovom a Zajačom potoku znamenajú, že takto pomenovaných potokov je v povodí Hrona niekoľko. Výskum hydronymie je v porovnaní s výskumom toponymie špecifický v tom, že pri spracovaní hydronymie nezaznamenávame lexiku hydronymie, ale zapisujeme a analyzujeme jednotlivé onymické objekty (vodné toky, jazerá, rybníky a vodopády) z väčšej plochy. To znamená, že pri výskume sa stretneme s onymickou polysémiou, onymickou homonymiou ale aj onymickou synonymiou (pozri kapitolu o mikroštruktúrnych vzťahoch). Presné odlíšenie rovnako nazvaných vodných tokov (onymická polyreferenčnosť) zabezpečíme príslušným indexom. Preto musíme zapísať všetky získané názvy jednotlivých onymických objektov a rovnaké názvy môžeme odlíšiť len pomocou indexov. Napr. v povodí Turca sa vyskytuje niekoľkokrát názov Biely potok: *Biely potok (1)* – ľavý prítok Turca ústiaci v časti Požehy, *Biely potok (2)* – pravý prítok Turca ústiaci severne od Blažoviec, *Biely potok (3)* – pravý prítok Briešťanky, *Biely potok (4)* – pravý prítok Belianskeho potoka, *Biely potok (5)* – pravý prítok Vôdok.

Je pochopiteľné, že pri opise vôd celého Slovenska zaznamenáme mnohonásobný výskyt pomenovaní typu Biela voda, Čierna voda, Biely potok, Čierny potok, Hlboký potok, Mlynský potok, Studený, Široká a pod. Problémom bude správne zoradenie týchto názvov podľa indexov. Východiskom by malo byť hydrografické členenie voči hlavnému toku, ktorý odvádza vody Slovenska – Dunaja⁷⁴. Polysémické názvy by mali mať najmenší index smerom od dolného toku Dunaja v Maďarsku. Tu je prvým (ľavým) prítokom Tisa, do ktorej sprava ústi najprv rieka Slaná (a jej prítoky na Slovensku). Vyšší index by mali vodné toky povodia Hornádu a Ondavy. Postupne by sme indexami označili polysémické názvy povodia Ipľa, Hrona, Váhu a Moravy. V „indexovom“ rade by boli posledné vodné toky, ktoré neústia do Dunaja, ale do Visly. Poradie

⁷⁴ Podľa hydrológov odvádza Dunaj asi 94 % vôd na Slovensku (ústia do Čierneho mora), zvyšok odteká do Visly, ktorá ústi do Baltského mora.

by bolo podobné – prvé by sme označili slovenské prítoky Dunajca (ten je pravým prítokom Visly) a potom polysémické názvy prítokov Popradu ako pravostranného prítoku Dunajca. Presnosť indexového radenia v Hydronymii Slovaciae bude teda závislá od zodpovedného prístupu jednotlivých autorov čiastkových výstupov a dôsledného radenia v záverečnej fáze spracovania Hydronymie Slovaciae.

Označovanie polysémických hydroným indexami pri skúmanom povodí bude teda také, že najnižší index bude mať názov v dolnom toku hlavného povodia a najvyšší index bude mať hydronymum najbližšie k prameňu.

Zápis hydrografického členenia musí byť veľmi presný, pretože náhodné odsadenie môže spôsobiť posun veľkého množstva nasledujúcich prítokov. Preto je vhodné zapisovať hydrografické členenie do tabuľky s minimálne 6 – 8 stĺpcami (v editore Word). Výhodnejšie by však bolo robiť toto členenie v programe Excel (zabráni sa presunu v rámci odsadenia). Záverečný (kvalitný) výsledok Hydronymie Slovaciae závisí od pedantnosti jednotlivých monografií.

Stavba hesla vo výkladovom slovníku hydroným

Stavba hesiel bola publikovaná vo viacerých odborných onomastických časopisoch (pozri napr. Krško, 2004). Pri vodných tokoch rozoznávame tečúce vody prvého a vyššieho stupňa⁷⁵, stojaté vody (vodné nádrže), pramene, vodopády a vodné kanály. Základná štruktúra hesla je rovnaká pre všetky druhy hydroným. Pri hesle toku prvého stupňa je však za heslovým názvom zaznačené len zaústenie do nadradeného toku, pri tokoch vyššieho stupňa za heslom naznačíme do ktorého toku sa analyzovaný tok vlieva. **Heslové slovo** (vysádzané tučne) predstavuje štandardizovanú podobu hydronyma alebo podobu, ktorá je vhodná na štandardizáciu. Po heslovom slove nasleduje údaj, či ide o pravý (p.) alebo ľavý (ľ.) prítok voči nadradenému toku a názov tohto nadradeného toku. Nasleduje dĺžka toku v km, miesto prameňa⁷⁶, miesto ústia (ak je to dôležité, môžeme

⁷⁵ Tok prvého stupňa sa vlieva priamo do skúmaného povodia (napr. Bystrica je tokom prvého stupňa pre Hron), tok druhého, tretieho... stupňa sa vlieva do skúmaného povodia nepriamo – Starohutský potok je pravostranným prítokom Novobanského potoka, ktorý ústi do Hrona.

⁷⁶ Miesto prameňa je potrebné lokalizovať vzhľadom k dôležitému onymickému bodu – osade, vrchu, pohoriu, terénemu názvu... – tieto onymické body často motivujú podobu hydronyma. Pri terénnych názvoch uvádzame ich nadmorskú výšku – napr. „... pramení S od Vysokej (1967 m n. m.)“. Zdôrazňujeme, že **ide o nadmorskú výšku** (najčastejšie) **vrchu** (jeho kótu)

pred miestom ústia zapísať aj miesto, kade vodný tok preteká) s lokalizáciou na príslušný kataster obce. Orientácia prameňa alebo ústia podľa svetových strán sa nerozpisuje slovami, ale len značkami – V, Z, J, S, SV, SZ, JV, JZ. Po týchto lokalizačných údajoch nasledujú varianty názvov hydronyma a terénny názov (TN.), osadný názov (ON.), osobné meno (OM.), vodný názov (VN.), prípadne etnonymum (EN.), ktoré mohli podobu hydronyma motivovať alebo s ním vecne a etymologicky súvisia. Pre presnú lokalizáciu hydronyma je v hesle uvedená obec alebo jej kataster, cez ktorý tok preteká a v ktorom ústi. Do základnej „hlavičky“ hesla môžeme na záver zapísať dôležité údaje o objekte („dnes je vodný tok odklonený od obce“, „regulácia bola vykonaná roku...“, „vodná nádrž bola vybudovaná roku...“, „dnes je rybník nefunkčný“, „stavbu navrhol...“ a pod.). Názvy obcí, miest a samôt, ktorých lokalizácia v blízkosti tokov motivovala viaceré hydronymá, môžeme dokladovať z publikácie *Geografické názvoslovie Základnej mapy ČSSR 1 : 50 000 z územia SSR. Kartografické informácie. Zv. 11. Názvy sídelných geografických objektov* (1981). Z historických prameňov (*Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae, Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae, Vodopis starého Slovenska*, katastrálne mapy, urbáre, stredoveké listiny...), vypíšeme ich najstaršie názvy a doplníme tak údaje z ďalších prameňov – z *Vlastivedného slovníka obcí na Slovensku* (1977-1978), z diel M. Majtána – *Názvy obcí na Slovensku za ostatných 200 rokov* (1972) alebo *Názvy obcí Slovenskej republiky* (1998). Existenciu samôt potvrdíme mapou (staršou alebo súčasnou). V novom riadku nasleduje číslo vodohospodárskej mapy mierky 1 : 50 000, na ktorej sa tok nachádza (ak je zakreslený na viacerých mapových listoch, zapisujeme všetky listy). Ak vodný tok nie je na vodohospodárskej mape zapísaný, napíšeme číslo mapy, ale zátvorky pri čísle mapového listu budú hranaté – [35-44]. Ak sme názov vodného toku (ide najmä o studne, pramene, zaniknuté malé vodné toky a pod.) získali terénnym výskumom, výpisom z obecnej kroniky, regionálnej monografie alebo štúdie a jeho výskyt nie je na vodohospodárskej mape zakreslený, a preto ho nevieme spoľahlivo lokalizovať, tak isto napíšeme číslo vodohospodárskej mapy, ale do

a nie o nadmorskú výšku prameniska. Kóta je dôležitá pri konfrontácii súčasných máp so staršími mapami a identifikácii tokov na týchto mapách.

zátvorky napíšeme „**nelokalizovaný**“. Za údajom z vodohospodárskej mapy uvedieme číslo vodného toku, ktoré uvádza V. Šmilauer v diele *Vodopis starého Slovenska* (1932) (ak ho zaznamenal). Ďalšie riadky tvoria chronologicky usporiadané doklady vodných názvov s rokom zápisu, názvom a prameňom, v ktorom sa daný názov nachádza (v prípade knižného diela sa za skratkou uvádza prvá strana výskytu).

Dôležitou súčasťou získavania hydronymie povodia je aj terénny výskum. V doterajšej praxi sa osvedčili ľudia, ktorí majú bezprostredný kontakt so skúmaným územím. Ide najmä o lesných správcov, lesných robotníkov, členov rybárskej stráže a pod. V obciach nám môžu pomôcť miestni kronikári a ľudia, ktorí sa zaoberajú zbieraním folklórneho materiálu, zaujímajú sa o históriu obce... Pri terénnom výskume je dôležité upozorniť na to, že niektoré názvy sa nemusia vyskytovať v oficiálnej vodohospodárskej mape, že môžeme získať tzv. sociálne hydronymum, známe len úzkemu okruhu ľudí – napr. spomínaným lesným robotníkom, obyvateľom danej obce, miestnym rybárom a pod. Pri výskume je preto potrebné používať aj pracovnú základnú mapu, aby sme neskôr vedeli stotožniť (sociálne) hydronymum získané terénnym výskumom s oficiálnou podobou názvu uvedenou v slovníku. Do kópie pracovnej mapy si môžeme pri výskume z časových dôvodov zapisovať len čísla k jednotlivým prítokom a názvy si napíšeme do poznámok k jednotlivým číslam alebo názvy píšeme priamo do mapy. Osvedčila sa aj práca so slepou mapkou, ktorú nám vyplní informátor. Nezrovnalosti medzi informáciami z map a terénnym výskumom môžeme vyriešiť opakovaným stretnutím s informátorom, prípadne rozšírením počtu informátorov. Materiály získané terénnym výskumom je potrebné ihneď spracovať, pretože po určitom časovom odstupe môžu vzniknúť chyby.

Terénnym výskumom môžeme často získať názvy vychádzajúce z bežného apelatíva – potok, rieka, najmä ak obcou preteká len jeden vodný tok. Pri takomto názve musíme zvážiť, či ide o vlastné meno alebo apelatívum.

Ak sme získali názov (názvy) priamym terénnym výskumom, napíšeme rok výskumu, nárečovú podobu hydronyma, zápis „náreč.“ a skratku obce, v ktorej sme názov zaznamenali. Skratka obce, v ktorej sme získali príslušný názov je dôležitá, pretože v inej obci môžu daný tok volať odlišne, prípadne nárečia obcí sa odlišujú (v jednom nárečí sa môže vyskytovať asibilácia, v susednom už nie) a pod. Získané doklady názvov zapisujeme kurzívou, nárečovú

podobu zapisujeme zjednodušenou fonetickou transkripciou (bez grafémy „y“ (ak sa v nárečí vo výslovnosti nevyskytuje), dôsledne označujeme mäkkosť, spodobovanie... – *Karlouskí potok*, *Lubouná*, *Ňecpalskí potok*...).

Mnohé hydronymá sú motivované terénnym názvom v blízkosti ktorého prameňa, popri ktorom pretekajú, prípadne ústia (napr. TN. Kozinec > VN. Kozinec; TN. Krásna > VN. Krásny potok). Niektoré podoby hydroným motivoval názov osady, cez územie ktorej pretekajú (ON. Trnovo > VN. Trnovský potok), prípadne boli motivované (nadradeným) hydronymom (VN. Hron > VN. Hronček), cudzím etnikom (Maďarská) a pod. Tieto motivačné faktory zapisujeme pod chronologické usporiadanie dokladov názvov, pričom výskyt terénneho názvu doložíme jeho zápisom v mape, knižnej publikácii.... (pozri vyššie). Pri osadnom názve uvádzame všetky historické doklady jeho zápisu.

Záver hesla tvoria výklady všetkých názvov a variantov názvov hydroným s poukazmi na jazykovo a vecne súvisiace miestne a terénne názvy (motivácia osadným, terénnym, vodným názvom, osobným menom). Niekedy je vhodné uviesť aj smer motivácie (VN. Konotopa > ON. Konotopa, nie naopak!).⁷⁷ Na záver môžeme uviesť dôležitú literatúru, ktorá súvisí s etymológiou.

Príklad zápisu základného hesla:

Starohutský potok p. Novobanský potok (→ Hron), 8,5 km; pramení J pod Veľkou Lehotou, preteká samotou Stará Huta, ústí v Novej Bani; varianty: Byksebnichpataka (*Buková Štiavnica potok), Fenyewseuniche (*Jedľová Štiavnica), Starý potok; ON. Stará Huta.

VMp. 50: 35-44; Šmil. Nr. 434

VN.: 1075 *Byksebnichpataka* Šmil. 358

+1075 *riv. Feniosaunicza* CDS I., s. 54, Nr. 58

1345 *riv. Fenyewseunycha* MES III., s. 565, Nr. 744

1348 *riv. Fenovsceniche* MES III., s. 658, Nr. 861

1397 *riv. Bykseunika* ZsO I., c. 5000

⁷⁷ Dôležité je uvedomiť si smer motivácie, pretože nie vždy musí byť motivantom terénny názov, osada, samota a pod. Niekedy hydronymum motivuje názov osady (napr. *Blatnica* (potok) > *Blatnica* (osada)) – logicky by nevznikla osada na mokrom (blativom) teréne, ktorá by motivovala názov potoka pri tejto osade. Podobne to bolo aj v prípade pôvodného názvu *Konotopa* (dnes obec *Ivančiná*) – prvotný bol názov potoka *Konotopa* (preteká barinatým miestom, v ktorom sa topili kone) a názov potoka motivoval pomenovanie osady.

1876 *Starý potok* ŠpMp. 75
 1882 *Starý potok* III. VM, Sekce 4661/2
 1937 *Starý potok* GMP.
 1965 *Starohutský potok* HP
 1971 *Starý potok* HČ
 1975 *Starohutský potok* Krišt.
 1980 *Starohutský potok* ZMp. 50
 1983 *Starohutský potok* Tríb., 88
 1983 *Starohutský potok* Tríb.mp.
 1986 *Starohutský potok* ŠtV. mp.
 1986 *Starý potok* Kel. Štiav., 214
 1986 *Starohutský potok* Kel. Štiav., 216
 1986 *Starohutský potok* GNZH. 46
 1989 *Starohutský potok* Král. Kr., 176
 1997 *Starý potok* PCTMp.Pohr.
 2000 *Starohutský potok* ZMp. 50
 ON.: Stará Huta (časť Novej Bane):
 1980 *Stará Huta* ZMp. 50
 1986 *Stará Huta* GNZH. 46

Etym.: Názov *Starohutský potok* bol motivovaný ON. *Stará Huta*, suf. -ský + apel. *potok*; názov *Byksebnichpataka* (*potok *Buková Štiavnica*) vznikol z adj. *bükk-* + VN. *Štiavnica* + apel. *patak* – potok; názov *Fenyewseuniche* (**Jedľová Štiavnica*) vznikol z apel. *fenyő* – jedľa + VN. *Štiavnica*; podoba *Starý potok* vznikla z adj. *starý* + apel. *potok*. V sfalšovanej listine datovanej na rok 1075, v ktorej je podoba *riv. Feniosaunicza* (CDS I., s. 54, Nr. 58) je aj priamy doklad na motiváciu názvu: „prameň, ktorý má vodu akoby kyslú“ – teda štiavnu. Tok označovaný ako Fenősaunicza – Jedľová Štiavnica stotožňuje so Starohutským potokom A. Zrebený (s. 38, 41). J. Gindl v súvislosti s pôvodom názvu Štiavnica uvádza názor O. R. Halagu, podľa ktorého je názov toku odvodený od slova *ščeť*, ktorým sa označoval potok, v ktorom sa ryžovalo zlato čo zodpovedá nemeckému *Seifen*. Vierohodnosť tohto výkladu je podľa Gindla (2002, s. 88) podopretá skutočnosťou, že vo všetkých potokoch na Slovensku takto označovaných sa ryžoval zlatonosný piesok. Oproti tomu je však potrebné upozorniť aj na iný význam tokov označovaných slovom *Seifen* – ide o označenie vo význame *potôčik* (Šmil. 457).

Postupnou úpravou vodných tokov (presúvanie koryta, budovanie kanálov a pod.), budovaním vodných nádrží sa menia pôvodné zaústenia vodných tokov. Pri výskume a porovnávaní starších máp zistíme, že pôvodné ústenie nezodpovedá dnešnému stavu. Aby sme aj takýto vodný tok správne zaradili do hydrografického členenia, musíme dodržať pôvodný stav pred vybudovaním vodného diela. Do hesla uvedieme poznámku, kde potok pôvodne ústil. (Z priestorových dôvodov uvádzame len hlavičku hesla):

Harvelka p. Bystrica (dnes VN. Nová Bystrica) (→ Kysuca), 9,2 km. Pramení S pod Macangovým Beskydom (995 m n. m.), preteká cez Harvelku, osady Kuricovci a Judákovci, pôvodne ústila do Bystrice pri osade Mackurovci (zanikla výstavbou VN. Nová Bystrica); varianty: Harvelka, Bystrica. Časť jej údolia dnes tvorí VN. Nová Bystrica.

Rovnakú štruktúru ako tečúce vody majú aj stojaté vody (vodné nádrže, rybníky, mokrade), pri ktorých sa však neuvádza dĺžka toku, ale vodná plocha, pri vodopádoch sa uvádza ich výška, ktorá je uvádzaná v turistických sprievodcoch (nameraná alebo odhadovaná). V závere hlavičky môžeme uviesť zaujímavosť o výstavbe diela, jeho súčasnom využití a pod. Do tohto oddielu sa zapisujú aj pramene a vodopády:

Malužinská kyslá voda prameň v katastri Malužinej; ON. Malužiná. VMp. 50: 36-22

VN.: 1990 *Malužinská kyslá voda* GNLM. 61

1997 *Malužinská kyslá voda* PCTMp. Orava

1999 *Malužinská kyslá voda* ZMp. 50

2005 *Malužinská kyslá voda* Or-Li-Ho. 40

ON.: 1362 *Maluzyn* VSO. II, 225

1863 – 1913 *Maluzsina* MajtNo., 181

1920 *Malužina* MajtNo., 181

1927 *Malužiná* VSO. II, 225

Etym.: Pomenovanie *Malužinská kyslá voda* < ON. *Malužiná* + adj. *kyslý* + apel. *voda*.

Krivánske Zelené pleso pleso V od Kriváňa (2494 m n. m.); plocha: 5,16 ha, hĺbka: 23 m, v nadmorskej výške 2013 m n. m.; kataster Štrbského Plesa; TN. Kriváň.

VMp. 50: 27-33

VN.: 1876 *Zeleno pleso* III. VM, Sekce 4364/1

1911 *Zelené pleso* SpT. 60; SpT. Mp.

1911 *Zelenô pleso* SpT. 78

1924 *Zelené pleso (pod Kriváňom)* SpT. 14

1924 *Zelené pleso* SpT. 119

1937 *Zelené pleso* ŠpMp. 75

1947 *Zelené pleso pod Kriváňom* Janoška 107

1947 *Zelené pleso* Janoška Mp.

1952 *Zelené pleso* GŠ 50

1987 *Krivianske Zelené pleso* TSMp.

1988 *Krivánske Zelené pleso* GNPp. 71

1991 *Krivánske Zelené pleso* TS. 17

1997 *Krivánske Zelené pleso* VMp. 50

1996 *Zelené pleso* Bohuš 299

1996 *Zelené pleso pod Kriváňom* Bohuš 299

1999 *Krivánske Zelené pleso* ZMp. 50

2011 *Zelené Krivánske pleso* web. 4

TN.: 1988 *Kriváň (vrch)* GNPp. 71

Etym.: Názov *Krivánske Zelené pleso* < TN. *Kriváň* + adj. *zelený* + apel. *pleso* – horské jazero; variant *Zelené pleso* < adj. *zelený* + apel. *pleso*; variant *Zelené pleso pod Kriváňom* < < adj. *zelený* + apel. *pleso* + predl. *pod* + TN. *Kriváň* (lokalizácia ho odlišuje od iného Zeleného plesa); historický zápis *Zeleno pleso* dochováva stredoslovenskú nárečovú podobu adj. *zelenô*.

Vajanského vodopád nachádza sa na dolnom toku Temnosmrečinského potoka v nadmorskej výške 1620 m n. m. v katastri Štrbského Plesa; výška (odhadom): 90 m; OM. Svetozár Hurban Vajanský.

VMp. 50: 27-31

VN.: 1911 *Vajanského vodopád* SpT. 54

1924 *Vajanského vodopád* SpT. 16

1947 *Vajanského vodopád* Janoška 107

1988 *Vajanského vodopád* GNPp. 76

1989 *Vajanského vodopád* VMp. 50

1991 *Vajanského vodopád* TS. 15

1991 *Vajanského vodopád* TS. 280

1996 *Vajanského vodopád* Bohuš 334

1999 *Vajanského vodopád* ZMp. 50

2011 *Vajanského vodopád* web 3.

OM.: Svetozár Hurban Vajanský (1847 – 1916)

Etym.: Názov *Vajanského vodopád* < OM. (Svetozár Hurban) *Vajanský* + apel. *vodopád*. Pôvodcom pomenovania je R. Boubela r. 1919. Ide o jeden z najkrajších vodopádov Vysokých Tatier (I. Bohuš).

Lit.: Bohuš 334.

V priebehu výskumu zaznamenáme vodné objekty, ktoré už v súčasnosti neexistujú (mohli zaniknúť prirodzenou cestou, koryto sa stalo súčasťou vodného diela a pod.), prípadne získame historické názvy tokov, ktoré nevieme spoľahlivo identifikovať a priradiť ich k niektorému súčasnému toku. Takéto hydronymá považujeme za zaniknutý vodný tok. Napriek tomu ho zapíšeme podľa abecedného poradia do heslára hydroným (nezapisujeme ho však do hydrografického členenia), ale pred heslové slovo uvedieme symbol krížika (†). Ak daný objekt nezaznamenáme na vodohospodárskej mape, pretože ho nevieme priradiť k niektorému súčasnému toku, číslo vodohospodárskej mapy zapíšeme do hranatých zátvoriek:

† **Borkut**, prameň neďaleko Borovej hory pri Zvolene; varianty: Burkuth, Buzenč, Buzenec, Buzenth.

VMp. 50: [36-32]; Šmil. Nr. 4132 (nelokalizovaný)

VN.: 1254 in fonte, qui dicitur in vulgari *Buzenth* Šmil. 355

1254 *Buzenth* KrižS. 342

1254 *Buzench* KrižS. 342

1254 *fons Burcut* Šmil. 128; CDSI II., s. 308, č. 444.

1254 *Burkuth* Bán. 15

1263 *fons Burkuth* Šmil. 355

1465 *fons Bwrkwtw* ŠA Zv, f. MZv, č. 23/a

1570 *Borkut* Čat., 78

1570 *Burkuth* Bán. 13

1892 *Buzenč* KrižS. 342

1892 *Buzenec* KrižS. 342

Etym.: Názvy *Burkuth*, *Borkut* boli motivované maď. apel. *bor* – kyselka a apel. *kút* – studňa, prameň, teda „kyslý prameň“; podoby *Buzenth*, *Buzenč*, *Buzenec* vznikli z maď. slovesa *buzzog* – vyvierať

(Šmil. 356). R. 1570 už bol prameň zasypaný (Šmil. 355; Bán. 14). P. Križko historické názvy „poslovenčil“.

Výskumom (najmä historickej hydronymie) môžeme získať názvy cudzojazyčné, alebo také, ktoré nezodpovedajú štandardizovanej podobe vhodnej ako heslové slovo. Takéto názvy rekonštruujeme do spisovnej podoby. Medzi rekonštruované podoby radíme aj inojazyčné (české, poľské, maďarské...) názvy z prihraničných oblastí, ktoré však uvedieme v slovenskej podobe, pretože heslo má mať štandardizovanú (na štandardizáciu vhodnú) podobu. V poznámke (v hlavičke hesla) môžeme uviesť, že potok pramení v Čechách, Poľsku... Keďže ide o rekonštruované hydronymum, označujeme ho (podľa lingvistických tradícií) hviezdičkou (*) pred heslovú podobu názvu:

***Ramenó Žitavy** p. Žitava (→ Nitra), 0,2 km; pravostranné rameno rieky Žitavy J od mesta Vráble; VN.: Žitava

VMp. 50: [45-21]

VN.: 1890 *Zsitva ág* KMp. Vráb.

Etym.: Názov *Zsitva ág* možno interpretovať ako **Ramenó Žitavy* (maď. *ág* „rameno“, VN *Žitava* > maď. *Zsitva*). (Hladký, 2004, s. 170).

Pokiaľ ide len o rekonštruovaný variant názvu, uvedieme ho s odkazom na príslušné heslo:

Bella bach (*Belá) → Varínsky potok

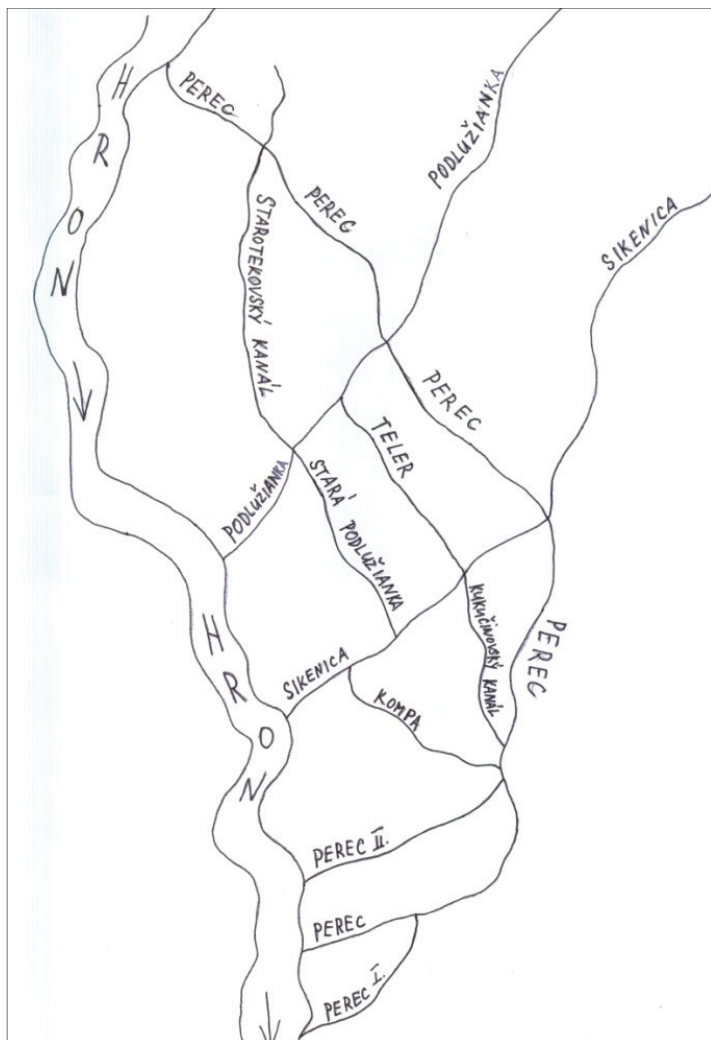
Ďalší problém, ktorý vyvstal z výskumu hydronymie, bol zápis vodných kanálov a najmä problém ich zápisu v hydrografickom členení. Spracovanie povodí Oravy, Ipľa, Turca, Slanej si nevyžadovalo zapisovanie hydrografického členenia vodných kanálov, pretože v týchto povodiach sa tieto vodohospodárske stavby nevyskytujú. Autorom zápisov vodných kanálov je J. Hladký, ktorý v slovenskej onomastike ako prvý priniesol riešenie tohto problému vo svojej monografii *Hydronymia povodia Nitry* (Hladký, 2004).

Kanály sú vodohospodársko-technické stavby zabezpečujúce odvodnenie prebytočných vôd v hustej sútokovej oblasti alebo odvodnenie zamokrených, močaristých oblastí. Nejde o objekt

s prirodzeným tokom (teda s prameňom a ústím), ale vodný režim býva väčšinou umelo usmerňovaný – z odvodňovacieho kanála sa spravidla voda odvádza do recipienta, no pri vyšších vodných stavoch sa zasa prečerpáva z recipienta do kanála alebo sústavy kanálov. S výstavbou umelých odvodňovacích kanálov sa začalo na Slovensku v 1. polovici 19. st., časť vznikla úpravou vysychajúcich ramien alebo tokov. V súčasnosti sú mnohé kanály, ktoré pôvodne slúžili na odvodňovanie pôd, už nefunkčné.

Keďže kanály nie sú prirodzené vodné toky, často bývajú účelovo navzájom poprepájané, na mapách sú vyznačené iným spôsobom ako vodné toky. Zápis lokalizácie kanálov sa v heslovej časti odlišuje tým, že sa neuvádza radenie tokov smerom k recipientu ako pri vodných tokoch, ale neuvádza sa ani miesto prameňa a ústia. Uvádza sa iba jeho miestopisná lokalizácia vzhľadom na obec, vrch atď.; ak má kanál spojovaciu funkciu, uvádzame, ktoré kanály spája. Zostávajúca štruktúra zápisu sa nemení a je veľmi podobná (resp. identická) so štruktúrou hesla tečúceho toku.

Z metodologického hľadiska je však dôležitejšie zapisovanie hydrografického členenia kanálov, ktoré sa odlišuje od zápisu bežných vodných tokov. Na ich odlíšenie od vodných tokov sa používajú symboly (– ktorým sa označuje pravostranné rameno alebo kanál vo funkcii ramena, ktoré sa začína aj končí ešte pred ústím ďalšieho toku a [– týmto symbolom označujeme umelý kanál alebo rameno, do ktorého sa vlievajú ďalšie toky (v členení preto zaznamenávame aj jeho začiatok, aj jeho koniec, a to uvedením čísla objektu; ak hranatá zátvorka stojí za názvom objektu, číslo, ktoré za ňou nasleduje, označuje číslo ďalšieho objektu, s ktorým je takto označený objekt spojený). Na lepšie pochopenie uvedieme príklad z povodia Hrona:

Zápis hydrografického členenie kanála Perc je nasledovné:

1. Hron
2. [Perc I. [1
3. [Perc I. I. [2
4. [Perc II. I. [1
5. Kompa p. [7

6. [Kukučínovský kanál p. [7 [9
7. Sikenica ľ.
8. [Stará Podlužianka p. [10 [11
9. [Teler p. [6 [10
10. Podlužianka ľ.
11. [Starotekovský kanál p. [2 [8

Uvedené hydrografické členenie sa dá čítať takto (postupujeme proti prúdu hlavného toku): do Hrona zľava ústi kanál Perec⁷⁸, ktorý s hlavným tokom (Hronom) zľava spájajú aj jeho menšie kanály – najprv Perec I. a potom Perec II. (označenie rímskymi číslicami naznačuje, že ide len o technické označenie bočných kanálov, preto za dominantný považujeme Perec). Do Pereca neskôr sprava ústi Kompa, tá však spája aj potok Sikenica⁷⁹. Kukučínovský kanál je sprava napojený na Perec, ale spája sa aj so Sikenicou a Telerom. Ďalším prítokom Hronu je ľavostranná Sikenica, do ktorej sprava ústi kanál Stará Podlužianka, spájajúci aj Podlužianku a Starotekovský kanál. Nasledujúcim prítokom Sikenice je z pravej strany kanál Teler, ktorý spája aj Podlužianku a Kukučínovský kanál. Potom nasleduje ľavostranný prítok Hrona – potok Podlužianka, do ktorej sprava ústi Starotekovský kanál spájajúci aj Perec a Starú Podlužianku.

Pri výskume sa veľmi často stretneme s mlynskými potokmi, ktoré vznikli len odklonením časti koryta vodného toku a slúžili na poháňanie mlynského kolesa. Silu vodného toku ľudia využíval aj pre iné technické zariadenia – poháňanie stúp (zariadenie na drvenie kameňa, ubíjanie súkna, drvenie kôry používanej na vyčiňovanie kože), poháňanie papierenských mlynov, píl a pod. V niektorých obciach boli aj dva – tri mlyny a teda aj mlynské potoky – odlišovali sa napríklad adjektívom *dolný*, *horný*, prípadne jeden obsahoval apelatívum *potok* a druhý *jarok*.

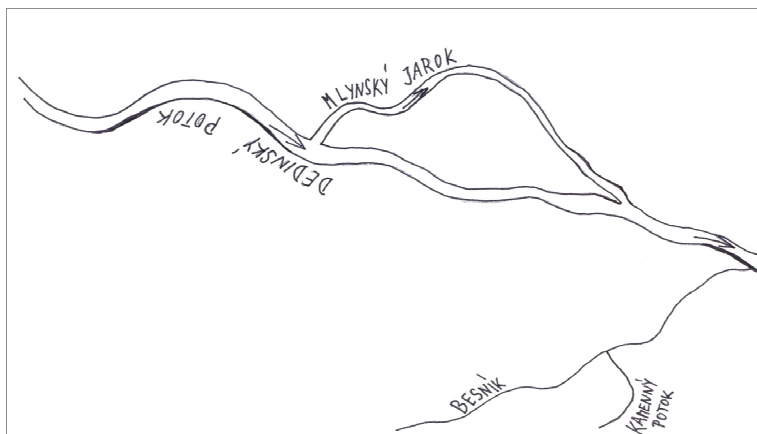
Špecifikom pri mlynských potokoch či náhonoch (podobne ako pri kanáloch) je, že tieto potoky nemajú prirodzený prameň, sú len odklonením blízkeho vodného toku a zaústenie majú spravidla do toho

⁷⁸ Hranatá zátvorka a poradové číslo Hrona signalizuje, že kanál Perec sa spája s Hronom na dvoch miestach. Takto sa vyznačujú aj ramená potokov (napr. mlynské náhony), ktoré majú väčšinou pomenovanie *Mlynský potok*, *Mlynský náhon*, *Mlynský jarok* a pod.

⁷⁹ Preto je za Kompou uvedená hranatá zátvorka a poradové číslo Sikenice z hydrografického členenia.

istého toku, z ktorého vznikli. Zápis mlynského potoka v hydrografickom členení si môžeme ukázať na príklade Mlynského jarku. Popis situácie:

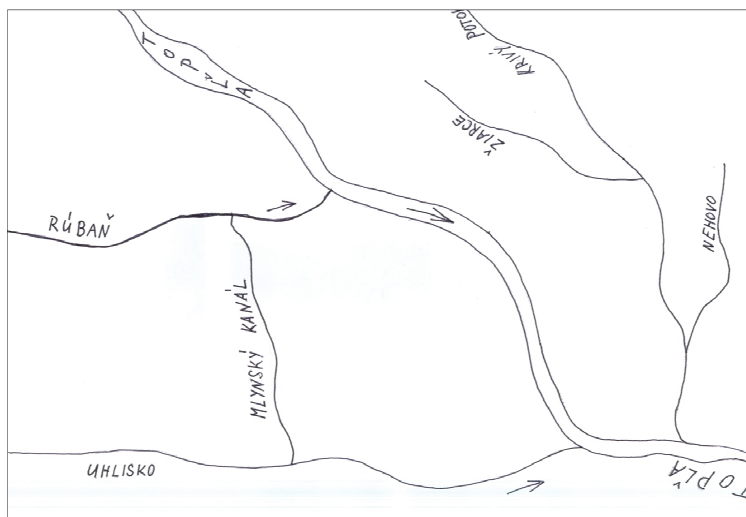
- ide o ľavostranné obtokové rameno, do ktorého sa nič nevlieva
- preto použijeme symbol (
- zápis začíname od spodnej časti hlavného toku (Dedinského potoka) v smere proti prúdu
- po očíslovaní všetkých tokov sa zapíše za Mlynský jarok číslo toku, s ktorým sa spája (v tomto prípade č. Dedinského potoka)

Hydrografické členenie bude takéto:

1. Dedinský potok
2. Besník p.
3. Kamenný potok p.
4. (Mlynský jarok ľ. (1

Trochu odlišná situácia bude v nasledujúcom príklade – ide o zápis Mlynského kanála, ktorý neústi do svojho pôvodného toku, ale sa spája s iným vodným tokom. Keďže ide o kanál spájajúci sa s iným tokom, používame symbol [. Opäť začíname od dolného toku hlavného toku proti prúdu a najprv zapisujeme najbližší prítok, po ktorom postupujeme až k jeho prameňu. Odtiaľ sa vrátíme k východnému miestu hlavného toku a postupujeme ďalej proti prúdu.

Hydrografické členenie bude takéto:

1. Topľa
2. Krivý potok ľ.
3. Nehovo ľ.
4. Žiarce p.
5. Uhlisko p.
6. [Mlynský kanál ľ. [7
7. Rúbaň p.

Ďalšie výskumy slovenskej hydronymie smerujú do oblasti modelovej štruktúry hydroným doteraz skúmaných povodí. Tejto problematike sa v ostatnom čase venovali najmä Ľ. Sičáková (2004; 2007), J. Krško (2007a; 2007b), A. Závodný (2010). V porovnaní s celkovou toponymiou ide o veľmi špecifickú oblasť, pretože toponymické modely neplatia vo všeobecnosti v hydronymii (napr. antroponym sa v toponymii uplatňuje ako primárny motivant, zatiaľ čo v hydronymii je sekundárnym motivantom – pozri Krško, 2007a).

Okrem klasického monografického spracovania hydronymie existujú pokusy transformovať jednotlivé monografie do elektronického spracovania povodí – v rámci grantového projektu VEGA sa na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici riešila problematika

takéhoto spracovania pod názvom *Aplikácia spracovania hydronymie Hrona a Torysy do digitálnych máp (GIS)*, (riešitelia – J. Krško, A. Chomová, N. Polčák). V prvej fáze projektu sa zosúladiť názvy získané heuristickým výskum s názvami evidovanými v rámci existujúcich digitálnych máp. Časová náročnosť tohto projektu však neumožnila riešiteľom prejsť do druhej fázy, v ktorej by sa mali programom prepojiť povodia v digitálnej mape s jednotlivými časťami textovej časti hesla. Digitálna mapa povodia musí byť „aktívna“ – to znamená, že na mape celého povodia sa po kliknutí na ľubovoľný vodný tok farebne vyznačí celý tok od prameňa po ústie a vypíše sa jeho štandardizovaná podoba. Pre požadované spracovanie povodia do digitálnej podoby sa bude musieť vytvoriť aplikácia pozostávajúca z mapového a textového okna. V ďalších fázach sa budú môcť poprepájať hydronymá odlišené indexovým radom. K základnému heslu by sa mala zobrazovať lokalizácia toku v rámci vodohospodárskej mapy (M: 1 : 50 000), chronológia jeho pomenovaní, motivácia názvu, resp. etymológia. Tento projekt preto bude pokračovať v spolupráci s Katedrou informatiky Fakulty prírodných vied UMB a projekt by mohol overiť fungovanie spracovania väčšieho povodia a prípadne by sa takto mohla neskôr spracovať celá hydronymia Slovenska. To by však bola ďalšia etapa základného projektu. Aplikácia hydronomastických výskumov do digitálnych máp môže výrazne posunúť onomastické bádanie dopredu, pretože geografické informačné systémy umožňujú zobrazovať celé povodia nielen v dvojdimenzionálnom rozmere, ale umožňujú zobrazovať vodný tok v trojrozmernom priestore a virtuálne vstupovať bádateľovi do geografického priestoru, používateľ môže sledovať prierez a sklon celého povodia, prípadne skúmaného prítoku, použitím rôznych vrstiev sa do mapy môžu pridať porasty vegetácie, osady, komunikácie, geomorfologické útvary (vrchy, pohoria, doliny...) – teda významné motivačné faktory.

Úspešné dokončenie projektu *Hydronymia Slovaciae* výrazne posunie slovenskú onomastiku v európskom kontexte a napomôže smerovaniu (minimálne) európskej a predovšetkým slovanskej onomastiky. Komparáciu onymických systémov v rámci ostatných slovanských i neslovanských krajín môže slúžiť nielen jazykovedcom, ale aj historikom, geografom, etnografom.

Záver

Predkladaná učebnica by mala zorientovať nielen poslucháčov slovakistiky, ale aj záujemcov o výskum toponymie a vlastných mien v základnej štruktúre toponomastiky, vysvetliť základné termíny a procesy vzniku proprií.

Kapitola venovaná mikroštruktúrnym vzťahom odhaľuje zložitosť (ale aj krásu) toponým, ktorých fungovanie v komunikácii akoby popieralo východiskové princípy a vlastnosti vlastného mena. Táto zložitosť sa naplno ukazuje v kapitole predstavujúcej toponymum ako súčasť sociálneho priestoru – ide tu o doposiaľ neprebádanú oblasť nazerania na toponymum ako súčasť ľudskej komunikácie odrážajúcej zložitú sieť sociálnych väzieb medzi ľuďmi.

Na to, aby poslucháči a čitatelia *Úvodu do toponomastiky* vedeli roztriediť získaný toponymický materiál, im pomôže kapitola o klasifikácii toponým. Záverečné kapitoly vychádzajú z vlastných bádateľských aktivít a skúseností získaných počas výskumov – majú pomôcť vyvarovať sa chýb pri výskume a byť spoľahlivým návodom, ako postupovať pri získavaní a analýze urbanoným, toponým a hydroným. V týchto kapitolách zároveň čitateľ nájde informácie o stave výskumov v slovenskej toponymii. Výskum slovenskej hydronymie je vsadený do celoeurópskeho a slovanského kontextu, je tu predstavená história a základné ciele projektu Hydronymia Slovaciae.

Ostáva len dúfať, že sa naplnia slová profesora Vladimíra Šmilauera, ktorý sa v posledných vetách svojho *Úvodu do toponomastiky* prihovril mladému toponomastikovi slovami: „Mladý příteli, který máš zájem o toponomastiku a chceš se jí věnovat, buď mezi námi vítán. Tvé rozhodnutí je dobré, neboť onomastika je už dnes významnou složkou našeho vědeckého života, ba nadto – je vědou budoucnosti.“

Literatúra

АХМАНОВА, О. С. – БЕЛЕНЬКАЯ, В. Д. 1967. Топонимика как социо-лингвистическая проблема. Филологический науки, 1967, н. 6, с. 79–89.

BAUKO, J. 2006. Mikrooronymá v Súľovských skalách. In: *Varia XIII. Zborník materiálov z XIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 3.-5. 12. 2003)*. Zost. M. Šimková a K. Gajdošová. Bratislava : Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2006, s. 26–33. ISBN 80-89037-04-6.

BAUKO, J. 2007. Motivácia vzniku názvov horolezeckých ciest. In: *Súradnice súčasnej onomastiky. Zborník materiálov zo 16. slovenskej onomastickej konferencie*. Zost. M. Považaj a P. Žigo. Bratislava : VEDA, 2007, s. 190–203. ISBN 978-80-224-0971-1.

BAUKO, J. 2008. Transonymizácia v názvoch horolezeckých ciest. In: *Acta onomastica*, IL, 2008, Praha : Ústav pro jazyk český AV ČR, s. 42–49. ISBN 978-80-86496-44-3.

BAUKO, J. 2009. Paralely medzi názvami skál a horolezeckých ciest. In: *Varia XVIII. Zborník plných príspevkov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Prešov – Kokošovce-Sigord 3.-5. 12. 2008)*. Zost. M. Ološtiak, M. Ivanová, L. Gianitsová-Ološtiaková. Bratislava; Prešov : Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV; Prešovská univerzita v Prešove, 2009, s. 9–14. ISBN 978-80-555-0083-6.

BLANÁR, V. 1950. *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku*. 1. vyd. Bratislava : SAVU, 1950. 138 s.

BLANÁR, V. 1984. *Lexikálno-sémantická rekonštrukcia*. 1. vyd. Bratislava : Veda, 1984. 216 s.

BLANÁR, V. 1996. *Teória vlastného mena. Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii*. 1. vyd. Bratislava : VEDA, 1996. 250 s. ISBN 80-224-0490-X.

BLANÁR, V. 2009. *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky. Proper Names in the Light of Theoretical Onomastics*. 1. vyd. Martin : Matica slovenská, 2009, 159 s. ISBN 978-80-7090-905-8.

BLICHA, M. 1988. Sémantická motivácia nových názvov ulíc. In: *Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického*

seminára (Modra – Piesky 8. – 10. októbra 1986). Zodp. redaktor P. Žigo. Bratislava : Univerzita Komenského, 1988, s. 63–69.

DAVID, J. 2011a. *Smr dov, Brežňeves a Rychlonožkova ulice. Kapitoly z moderní české toponymie*. 1. vyd. Praha : Academia, 2011, 333 s. ISBN 978-80-200-1913-4.

DAVID, J. 2011b. *Vývojové tendence moderní české oikonymie*. Habilitační práce. Brno : Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2011, 284 s + 48 s. příloh. (rukopis)

DAVID, J. 2012a. *Paměť města – názvy míst. Ostrava*. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě, 2012. 99 s. ISBN 978-80-7464-141-1.

DAVID, J. 2012b. *Paměť města – názvy míst. Havířov*. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě, 2012. 93 s. ISBN 978-80-7464-140-4.

DOLNÍK, J. 1990. *Lexikálna sémantika*. 1. vyd. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 1990. 291 s. ISBN 80-223-0011-X

DVONČ, L. 1983. Z terminológie onomastiky. In: *Kultúra slova*, 17, 1983, č. 5, s. 172–178.

DVONČ, L. 1987. Apelativizácia a proprializácia. In: *IX. slovenská onomastická konferencia. Nitra 26. – 28. júna 1985. Zborník referátov*. Zost. M. Majtán. Bratislava : Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 1987, s. 106–112.

Encyklopédia jazykovedy. Zost. J. Mistrík. Bratislava : Obzor, 1993. 513 s. ISBN 80-215-0250-9.

FEGLOVÁ, V. 1993. Priestor ako antropologický fenomén. In: *Slovenský národopis*, 41, 1993, č. 2, s. 131–138.

FLEISCHER, W. 1973. Variationen von Eigennamen. In: *Der Name in Sprache und Gesellschaft. Beiträge zur Theorie der Onomastik*. Red. H. Walther. Berlin, 1973, s. 52–63.

GARANČOVSKÁ, L. 2010. *Analýza pragmatoným mliekarenského priemyslu na Slovensku*. [Rukopis dizertačnej práce]. Banská Bystrica: FHV UMB, 253 s.

Geografické názvy okresu Zvolen. 1. vyd. Bratislava : Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky. 1993. 102 s. ISBN 80-85672-03-0.

GOÓTŠOVÁ, A. 2010. (Ne)vyjadrenie posesívnych vzťahov v hydronymii Hornádu. In: *Varia XIX. Zborník plných príspevkov z XIX. kolokvia mladých jazykovedcov* (Trnava – Modra-Harmónia 18. – 20. 11. 2009). Zost. J. Hladký a Ľ. Rendár. Trnava; Bratislava: Trnavská univerzita v Trnave; Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2010, s. 97–102. ISBN 978-80-8082-391-7.

HABOVŠTIAK, A. 1970. *Oravské chotárne názvy*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici, 1970, 93 s.

HABOVŠTIAKOVÁ, K. 1988. Štruktúrne typy názvov ulíc. In: *Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára* (Modra – Piesky 8. – 10. októbra 1986). Zodp. redaktor P. Žigo. Bratislava : Univerzita Komenského, 1988, s. 70–74.

HARVALÍK, M. 1995. Brown a Braun kontra Hnědý. In: *Čeština doma a ve světě*, 3, 1995, s. 76–78.

HLADKÝ, J. 2002. Příčiny polyonymie v pomenování vodních objektů. In: *Acta Facultatis Paedagogicae Universitas Tyrnaviensis. Série A. Philologica. Zv. 6*. Zost. J. Pavlovič. Trnava : Pedagogická fakulta TU, 2002, s. 17–24.

HLADKÝ, J. 2004. *Hydronymia povodia Nitry*. 1. vyd. Trnava : Trnavská univerzita, Pedagogická fakulta, 2004. 294 s. ISBN 80-8082-008-2.

CHOMOVÁ, A. 2010. K hydronymii povodia Torysy (k variantnosti a polyonymii v pomenovaní tokov z povodia Torysy). In: *Mnohotvárnost a špecifickosť onomastiky. IV. česká onomastická konference (15.–17. září 2009, Ostrava). Sborník příspěvků*. Eds. J. David, M. Čornejová, M. Harvalík. Ostrava; Praha : Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě; Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2010, 198–205.

CHOMOVÁ, A. 2011. *Synchrónno-diachrónne parametre posesívnosti v slovenčine*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, 2011. 278 s. ISBN 978-80-557-0267-4.

IMRICHOVÁ, M. 1996. Štruktúrne typy názvov ulíc a ich vhodnosť na komunikáciu (na materiáli z Prešova). In: *Urbanonymiá v kontexte histórie a súčasnosti. Zborník materiálov z onomastického kolokvia konaného v Banskej Bystrici 3. – 5. septembra 1996*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB; Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB; Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1996, s. 106–108. ISBN 80-8055-002-6.

IMRICHOVÁ, M. 2012. Podoby a dôsledky transonymizačného procesu pri logonymách. In: *Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. slovenská onomastická konferencia Prešov 12.-14. septembra 2011*. Ed. M. Ološtiak. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2012, s. 32–39. ISBN 978-80-555-0594-7. Dokument je umiestnený na www stránke Univerzitnej knižnice PU

<http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Olostiak3/index.html>

JAKUBÍK, J. 2009. *Vývoj vojenskej kartografie na území Slovenskej republiky*. Banská Bystrica : Fakulta prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2009. 142 s. ISBN 978-80-8083-901-7.

JANKÓ, A. – PORUBSKÁ, B. 2010. *Vojenské mapovanie na Slovensku 1769–1883*. Bratislava : Pamiatkový ústav Slovenskej republiky, 2010. 144 s. ISBN 978-80-89175-45-1.

JANTAČKA, Š. 2012. *Toponymia obcí Habovka a Zuberec*. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2012. 75 s.

KARAHUTOVÁ, J. 2006. *Hydronymia povodia Tople*. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, 2006. 133 s.

KRAJČOVIČ, R. 1956. K otázke sociálneho rozvrstvenia staroslovanského etnika na Slovensku. In: *Slovenský národopis*, IV., 1956, č. 4–5, s. 337–367.

KRAJČOVIČ, R. 1988. Urbanonymia a dejiny. In: *Urbanonymia*. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára (Modra – Piesky 8. – 10. októbra 1986). Zomp. redaktor P. Žigo. Bratislava : Univerzita Komenského, 1988, s. 21–27.

KRAJČOVIČ, R. 1991. Onomastika a historické disciplíny. In: *X. slovenská onomastická konferencia*. Bratislava 13. – 15. septembra 1989. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava : jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1991, s. 7–13.

KRAJČOVIČ, R. 2005. *Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest*. 1. vyd. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2005. 230 s. ISBN 80-88878-99-3.

- KRIŠTOF, Š. 1973. Typy chotárnych názvov v Tekove. In: *IV. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 9. – 10. novembra 1971, zborník materiálov)*. Red. M. Majtán. Bratislava : Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV vo Vydavateľstve SAV v Bratislave, 1973, s. 161–167.
- KROŠLÁKOVÁ, E. 1988. Sémantická motivácia názvov ulíc. In: *Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára (Modra – Piesky 8. – 10. októbra 1986)*. Zodp. redaktor P. Žigo. Bratislava : Univerzita Komenského, 1988, s. 56–62.
- KRŠKO, J. 1996a. Polyonymia chotárnych názvov Muránskej doliny. In: *Slovenská reč*, roč. 61, 1996, č. 3, s. 136–141.
- KRŠKO, J. 1996b. Chotárne názvy Revúcej vo svetle histórie. In: *Slovenčina v historickom kontexte. Materiály z konferencie konanej v Nitre 16. – 17. mája 1996*. Nitra : Vysoká škola pedagogická, 1996, s. 117–123. ISBN 80-8050-084-3.
- KRŠKO, J. 1997. Mikrotoponymá Revúcej v historických cirkevných dokumentoch. In: *Varia VI. : Zborník materiálov zo 6. kolokvia mladých jazykovedcov konaného v Modre-Piesku 27.-29. 11. 1996*. Bratislava : Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 1997, s. 138–144.
- KRŠKO, J. 1998(a). Mikrosociálne toponymá. In: *13. Slovenská onomastická konferencia : Zborník referátov z 13. slovenskej onomastickej konferencie konanej v Modre-Piesku, 2.-4. 10. 1997*. Bratislava : Filozofická fakulta UK v Bratislave; Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1998, s. 115–119. ISBN 80-85586-11-8.
- KRŠKO, J. 1998(b). Toponymický priestor v komunikácii malých sociálnych skupín. In: *Slovenský národopis*, 46, 1998, č. 1, s. 80–101.
- KRŠKO, J. 1999. Výskum mikrosociálnych toponým. In: *Propria v systéme mluvnickém a slovotvorném. Sborník příspěvků z mezinárodní konference „Onomastika a škola“ konané v Brně ve dnech 10. – 11. 2. 1998*. Brno : Masarykova univerzita, 1999, s. 98–93. ISBN 80-210-2031-8.
- KRŠKO, J. 2000a. Adaptácia nemeckých terénnych názvov do slovenskej toponymickej sústavy (na príklade Dobšinej). In: *Varia X. Zborník materiálov z X. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok, 22. – 24. novembra 2000)*. Zost. M. Nábělková a M. Šimková. Bratislava : Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2003, s. 159–165. ISBN 80-89037-04-6.

- KRŠKO, J. 2000b. Sociálno-psychologické aspekty pomenovania. In: *Vlastné mená v jazyku a spoločnosti. Zborník referátov zo 14. slovenskej onomastickej konferencie, Banská Bystrica 6.-8. 7. 2000*. Zost. J. Krško – M. Majtán. Bratislava; Banská Bystrica : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV; Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, 2000, s. 75–84. ISBN 80-8055-429-3.
- KRŠKO, J. 2001. *Terénne názvy z Muránskej doliny*. 1. vyd. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB Banská Bystrica, 2001. 232 s. ISBN 80-8055-577-X.
- KRŠKO, J. 2002. Mikroštruktúrne vzťahy v onymii. In: *Slovenská reč*, 67, 2002, č. 3, s. 142–152.
- KRŠKO, J. 2003a. *Hydronymia povodia Turca*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2003. 167 s. ISBN 80-8055-763-2.
- KRŠKO, J. 2003b. Adaptácia nemeckých terénnych názvov do slovenskej toponymickej sústavy (na príklade Dobšinej). In: *Varia X. Zborník materiálov z X. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok, 22. – 24. novembra 2000)*. Zost. M. Nábělková a M. Šimková. Bratislava : Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2003, s. 159–165. ISBN 80-89037-04-6.
- KRŠKO, J. 2004. Projekt spracovania Hydronymie Slovenska. In: *Acta onomastica*, XLV, 2004, Praha : Ústav pro jazyk český AV ČR, s. 18–27. ISBN 80-86496-19-8.
- KRŠKO, J. 2005. *Spracovanie hydronymie Slovenska. (Metodické pokyny na spracúvanie projektov Hydronymie Slovaciae)*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2005. 105 s. ISBN 80-8083-142-6.
- KRŠKO, J. 2006. Vyjadrenie kvalitatívno-quantitatívnych vzťahov v toponymii pomocou expresivity a metafory. In: *Slavica Slovaca*, roč. 46, 2006, č. 1, s. 61–68.
- KRŠKO, J. 2007a. Vzťahové modely slovenských hydroným. In: *Języki zachodniosłowiańskie w XXI wieku. III. tom*. Editorky: Olga Wolińska, Mariola Szymczak-Rozlach. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009, s. 99–108. ISBN 978-83-226-1769-4.

KRŠKO, J. 2007b. Pomenovacie modely v hydronymii povodia Hrona. In: *Varia XVI. Zborník referátov zo XVI. kolokvia mladých jazykovedcov* (Časť-Papiernička, 8. – 10. 11. 2006). Zost. Gabriela Múcsková. Bratislava : Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV; Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 2009, s. 302–309. ISBN 80-89037-04-6.

KRŠKO, J. 2007c. Motivický vzťah antroponymum – ojkonymum – hydronymum. In: *Studii z onomastiky ta etimologii*, Kyjev : Nacionalna akademija nauk Ukraini, Institut ukraínskoj movi, 2007, s. 150–157. ISBN 978-966-02-4236-4.

KRŠKO, J. 2008. *Hydronymia povodia Hrona*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2008. 351 s. ISBN 978-80-8083-6040-5.

KRŠKO, J. 2009. Niekoľko poznámok k termínom anojkonymum a terénny názov. In: *Slovenská reč*, 2009, roč. 74, č. 6, s. 357–362.

KRŠKO, J. 2011. (Chrémato)nymické modely v synchrónno-diachrónnych súvislostiach. In: *Chrematoninia jako fenomen współczesności*. Red. M. Biolik, J. Duma. Olsztyn : Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, 2011, s. 269–274. ISBN 978-83-7299-748-7.

KUFČÁK, E. 1972. Chotárne názvy v Liptove (od 16. storočia do polovice 19. storočia). In: *Liptov 2 : Vlastivedný zborník*. Martin : Osveta, 1972, s. 149–196.

KUFČÁK, E. 1975. Príspevok k jazykovému rozboru chotárnych názvov v Liptove. In: *Liptov 3 : Vlastivedný zborník*. Martin : Osveta, 1975, s. 197–206.

LÁBUS, V. 2014. Poznámky k tzv. mikrostrukturním vzťahům v onymii. In: *Vlastní jména v textech a kontextech*. Eds. E. Minářová, D. Sochorová, J. Zítková. Brno : Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2014, s. 47–52. ISBN 978-80-210-6631-1.

LEITMANOVÁ, V. 2008. Názvy používané v rodinnom prostredí. In: *Acta onomastica*, IL, 2008, Praha : Ústav pro jazyk český AV ČR, s. 218–223.

ĽUPTÁK, M. 1999. Karpatskí Nemci na Slovensku s prihliadnutím na kremnický a pravniansky jazykový ostrov. In: *Zborník mladých filológov Univerzity Mateja Bela 1*. vedecký redaktor: I. Jančovič. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 1999, s. 42–46. ISBN 80-8055-340-8.

ĽUPTÁK, M. 2004. Das Hauerland – eine deutsche Sprachinsel: deutsch-slowakischer Sprachkontakt dargestellt am Beispiel der mittelslowakischen Bergbauregion. In: *Beiträge zu Sprache & Sprache 5. Vorträge der 11. Jahrestagung der GESUS in Bratislava*. Lívia Adamcová (Hrsg.). München : LINCOM GmbH, 2004, s. 261–266.

ĽUPTÁK, M. 2009. Viacnázvovosť v informatívnom type textov cestovných sprievodcov a v preklade. In: *Od textu k prekladu IV*. Zomp. red. Alena Ďuricová. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2009, s. 84–94. ISBN 978-80-7374-090-0.

ĽUPTÁK, M. 2011. Čo je onymická kompetencia? Viacnázvovosť medzi socioonomastikou, jazykovou pragmatikou a prekladom. In: *Od textu k prekladu VI*. Zomp. red. Alena Ďuricová. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2011, s. 79–86. ISBN 978-80-7374-092-4.

LUPTÁKOVÁ, L. 2012. Fenomén *hnedý* v slovenskej anojkonymii. In: *Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. slovenská onomastická konferencia Prešov 12.-14. septembra 2011*. Ed. M. Ološtiak. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2012, s. 168–172. ISBN 978-80-555-0594-7.

MAJTÁN, M. 1976. Základná slovenská toponomastická terminológia. In: *Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove UPJŠ v Košiciach. Roč. XII. Zv. 3. Slavistika. V. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a V. slovenská onomastická konferencia. Prešov 3. – 7. mája 1972*. Red. M. Blich a M. Majtán. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976, s. 113–116.

MAJTÁN, M. 1987. Slovenská hydronymia v slovanskom kontexte. In: *Zápisník slovenského jazykovedca*, 6, 1987, č. 1, s. 14–16.

MAJTÁN, M. 1980. Spoločenské fungovanie toponyma. In: *Zborník materiálov zo VII. slovenskej onomastickej konferencie* (Zemplínska Šírava 20. – 24. septembra 1976). Red. M. Majtán. Bratislava : Veda, 1980, s. 43–49.

MAJTÁN, M. 1994. Motivácia a lexikálna sémantika. In: *Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien, XI. Slovenská onomastická konferencia, Nitra 19. – 20. 5. 1994*. Zborník referátov. Bratislava; Nitra : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Vysoká škola pedagogická v Nitre, 1994, s. 15–19. ISBN 80-88738-68-7.

- MAJTÁN, M. 1996. *Z lexiky slovenskej toponymie*. 1. vyd. Bratislava : VEDA, 1996. 191 s. ISBN 80-224-0480-2.
- MAJTÁN, M. 1998(a). *Názvy obcí Slovenskej republiky. Vývin v rokoch 1773-1997*. 1. vyd. Bratislava : Veda, 1998. 600 s. ISBN 80-224-0530-2.
- MAJTÁN, M. 1998(b). Kompozitné štruktúry v slovenskej onymii. In: Slovenská reč, 63, 1998, s. 13–24.
- MAJTÁN, M. – ŽIGO, P. 1999. *Hydronymia povodia Ipľa*. 1. vyd. Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV; Bratislava : Filozofická fakulta UK, 1999. 116 s. ISBN 80-88870-12-7.
- MAJTÁN, M. – RYMUT, K. 2006. *Hydronymia povodia Oravy*. 1. vyd. Bratislava : Veda, 2006, 208 s. ISBN 80-224-0906-5.
- MALENÍNSKÁ, J. 1995a. Německá oronymická apelativa severních Čech a jejich české ekvivalenty (na materiálu Českého středohoří). In: *Acta onomastica*, roč. 36, 1995, s. 138–144.
- MALENÍNSKÁ, J. 1995b. K projektu Hydronymia Europaea. In: *Seminář Onymické systémy v regionech. Sborník příspěvků z V. semináře „Onomastika a škola“, konaného 12. – 14. ledna 1993 v Hradci Králové*. Zost. R. Šrámek, J. Bartůňková, V. Koblížek. Hradec Králové : Gaudeamus, 1995, s. 151–156. ISBN 80-7041-349-2.
- MAREK, M. 2006. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 2006, 519 s. ISBN 80-7090-822-X.
- MAZÚR, S. 1973. Další vývin názvov vetného typu. In: *IV. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 9. – 10. novembra 1971, zborník materiálov)*. Red. M. Majtán. Bratislava : Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV vo Vydavateľstve SAV v Bratislave, 1973, s. 169–170.
- MOKRÁ, L. 2013. *Toponymia obce Nitrianske Sučany*. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2013. 64 s. + 6 s. príloh.
- OČENÁŠ, I. 1996. Zmeny v názvoch ulíc a námestí vo vybraných slovenských mestách. In: *Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti. Zborník materiálov z onomastického kolokvia konaného v Banskej Bystrici 3. – 5. septembra 1996*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB; Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB; Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1996, s. 109–114. ISBN 80-8055-002-6.

ODALOŠ, P. 1991. Toponymá okresu Banská Bystrica po 17. 11. 1989. In: *Kultúra slova*, 25, 1991, s. 337–346.

ODALOŠ, P. 1993. Vývinové tendencie názvov ulíc a námestí miest a obcí na Slovensku. In: *Slovenská reč*, 58, 1993, s. 332–338.

ODALOŠ, P. 1996. Urbanonymá v procese spoločenských zmien 90. rokov v európskych postsocialistických krajinách. In: *Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti. Zborník materiálov z onomastického kolokvia konaného v Banskej Bystrici 3. – 5. septembra 1996*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB; Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB; Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1996, s. 80–87. ISBN 80-8055-002-6.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. 1996. Poznámky k prenášaní jmen v toponymii. In: *Acta onomastica*, XXXVII, 1996, s. 133–135. ISSN 1211-4413.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. 1998. K hierarchii onomastických termínů podle objektů pojmenovaných vlastními jmény. In: *Acta onomastica*, XXXIX, 1998, s. 46–54. ISBN 80-901673-6-5.

OLOŠTIAK, M. 2007. Jazykovoštruktúrne a komunikačno-pragmatický status vlastného mena (adaptácia anglických proprií v slovenčine). 1. vyd. Prešov : Filozofická fakulta PU v Prešove, 2007. 226 s. ISBN 978-80-8068-637-6.

OLOŠTIAK, M. 2010a. O spôsoboch tvorenia vlastných mien. In: *Slovenská reč*, roč. 75, 2010, č. 4–5, s. 209–224.

OLOŠTIAK, M. 2010b. O spôsoboch tvorenia hydroným. In: *Z hydronymie západného Slovenska. Zborník vedeckých štúdií*. Zost. J. Hladký. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2010, s. 24–49. ISBN 978-80-8082-392-4.

OLOŠTIAK, M. 2011. *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. 1. vyd. Prešov : Filozofická fakulta PU v Prešove, 2011. 339 s. ISBN 978-80-555-0334-9.

ONDREJČIKOVÁ, A. 2013. *Toponymia obce Štítnik*. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2013. 79 s. + 7 s. príloh.

PLESKALOVÁ, J. 1980. Pomístní jméno v jazykové komunikaci. In: *Zborník materiálov zo VII. slovenskej onomastickej konferencie*

(Zemplínska Šírava 20. – 24. septembra 1976). Red. M. Majtán. Bratislava : Veda, 1980, s. 81–86.

PRAVDA, J. 2003. *Stručný lexikón kartografie*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003. 326 s. ISBN 80-224-0763-1.

RAJNOHOVÁ, A. 1998. Synonymia a význam. In: *Acta Universitatis Matthiae Belii. Zborník Fakulty humanitných vied. Sekcia filologická, roč. 2*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, 1998, s. 232–236. ISBN 80-8055-171-5.

ROŽAI, G. 2013. *Lexikálno-sémantická stránka terénnych názvov obcí Rejdová a Vyšná Slaná*. Rukopis diplomovej práce. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2013. 122 s. + 33 s. príloh.

RUTKIEWICZ-HANCZEWSKA, M. 2012. Wstęp do semantyki onimicznej: nomina propria i nomina appellativa – inkluzja czy ekskluzja? In: *Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. slovenská onomastická konferencia Prešov 12. – 14. septembra 2011*. Ed. M. Ološtiak. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2012, s. 22–31. ISBN 978-80-555-0594-7. Dokument je umiestnený na stránke Univ. knižnice PU <http://www.pub.sk/elpub2/FF/Olostiak3/index.html>

RUTKIEWICZ-HANCZEWSKA, M. 2013. *Genologia onimiczna. Nazwa własna w płaszczyźnie motywacyjno-komunikatywnej*. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2013. 419 s. ISBN 978-83-7177-968-8.

SIČÁKOVÁ, Ľ. 1996. *Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej*. 1. vyd. Prešov : Pedagogická fakulta UPJŠ, 1996. 108 s. ISBN 80-88697-24-7.

SIČÁKOVÁ, Ľ. 2004. Pomenovacie modely v hydronymii. In: *Slovenčina na začiatku 21. storočia* (Prešov, 5. – 7. 3. 2003). Zost. M. Imrichová. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004, s. 278–283. ISBN 80-8068-271-2.

SIČÁKOVÁ, Ľ. 2007. Pomenovacie modely hydroným z povodia Slanej. In: *Súradnice súčasnej onomastiky. Zborník materiálov zo 16. slovenskej onomastickej konferencie*. Zost. M. Považaj a P. Žigo. Bratislava : VEDA, 2007, s. 210–226. ISBN 978-80-224-0971-1.

SLANČOVÁ, D. 1999. Potrebuje reflexia súčasnej slovenskej jazykovej situácie pojem register? In: *Retrospektívne a perspektívne pohľady na*

jazykovú komunikáciu. I. diel. Materiály z 3. konferencie o komunikácii, Banská Bystrica – Donovaly, 11. – 13. septembra 1997. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB a Fakulta humanitných vied UMB, 1999, s. 93–100. ISBN 80-8055-287-8

SLANČOVÁ, D. 2013. Variety hovorenej podoby slovenčiny na východnom Slovensku v trénerskom mikrosociálnom komunikačnom registri. In: *Jazyk je zázračný organizmus... Metamorfózy jazyka a jazykovedy. Zborník príspevkov venovaných prof. PhDr. Ivorovi Ripkovi, DrSc., emer. prof. PU, pri príležitosti jeho životného jubilea*. Eds. M. Imrichová, J. Kesselová. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2013, s. 200–214. ISBN 978-80-555-0838-2.

SUPERANSKAJA, A., V. 1973. *Obščaja teorija imeni sobstvennogo*. Moskva : Nauka, 1973. 364 s.

SVOBODA, J. a i. 1973. Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, roč. 14, 1973. 280 s.

SOLTÉSZ, K. J. 1972. Homonymie, polysemie und Synonymie der Eigennamen. In: *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 22, 1972, s. 107–117.

STANISLAV, J. 1999. *Slovenský juh v stredoveku*. Zv. 1. 2. vydanie. Bratislava : Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1999. 485 s. ISBN 80-88878-49-7.

STANISLAV, J. 2004. *Slovenský juh v stredoveku. Slovník mien s mapovými prílohami*. Zv. 2. 2. vydanie. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2004. 533 s. + 26 máp. ISBN 80-88878-89-6.

ŠLABJAROVÁ, I. 1995. Živé mená v Diviackej Novej Vsi. In: *Varia IV. : Zborník materiálov zo 4. kolokvia mladých jazykovedcov konaného v Modre-Piesku, 30.11. – 2.12. 1994*. Bratislava : Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV; Banská Bystrica : Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 1995, s. 14–19.

ŠMILAUER, V. 1932. *Vodopis starého Slovenska*. Bratislava : Učená spoločnosť Šafaříkova, 1932.

ŠMILAUER, V. 1960. Třídění pomístních jmen. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1, 1960, s. 149–171, aj *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 13, 1972, s. 171–204.

ŠMILAUER, V. 1966. *Úvod do toponomastiky*. Praha : SPN, 1966. 230 s.

ŠMILAUER, V. 1970. *Příručka slovanské toponomastiky*. 1. vyd. Praha : Academia, 1970. 216 s.

ŠMILAUER, V. 1976. Třídění vlastních jmen (Teze). In: *Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove UPJŠ v Košiciach. Roč. XII. Zv. 3. Slavistika. V. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a V. slovenská onomastická konferencia. Prešov 3. – 7. mája 1972*. Red. M. Blichá a M. Majtán. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976, s. 109–111.

ŠRÁMEK, R. 1976a. Onymický příznak. In: *VI. slovenská onomastická konferencia. Nitra 4. – 6. apríla 1974*. Red. M. Majtán. Bratislava : Veda, 1976, s. 7–13.

ŠRÁMEK, R. 1976b. Deset let onomastických seminářů v Brně a v Ostravě. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 1976, roč. XVII, č. 5, s. 534–537*.

ŠRÁMEK, R. 1991. Oikonymický a anoikonymický prostor. In: *X. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 13. – 15. septembra 1989*. Red. J. Kačala. Bratislava : Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 1991, s. 14–35.

ŠRÁMEK, R. 1996. Co by měl učitel základní školy vědět o vlastních jménech. In: *12. Slovenská onomastická konferencia a 6. seminár "Onomastika a škola", Prešov 25. – 26. 10. 1995. Zborník referátov*. Zostavili M. Majtán a F. Ruščák. Bratislava – Prešov : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, PF Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, 1996, s. 43–47.

ŠRÁMEK, R. 1999. *Úvod do obecné onomastiky*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 1999. 191 s. ISBN 80-210-2027-X.

ŠRÁMEK, R. 2013. *Retrográdní slovník místních jmen Moravy a Slezska*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2013. 222 s. ISBN 978-80-210-6298-6.

Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára (Modra – Piesky 8. – 10. októbra 1986). Zodp. redaktor P. Žigo. Bratislava : Univerzita Komenského, 1988. 184 s.

VALENTOVÁ, I. 2009a. Anojkonymum alebo terénny názov? In: *Slovenská reč*, roč. 74, 2009, č. 1, s. 31–34.

VALENTOVÁ, I. 2009b. Ku koncepcii pripravovaného *Slovníka slovenských anojkoným*. In: *Slovenská reč*, roč. 74, 2009, č. 5, s. 283–291.

VALENTOVÁ, I. 2012. Transonymizácia – jeden zo spôsobov rozširovania propriálnej lexiky. In: *Slovenská reč*, roč. 77, 2012, č. 5–6, s. 319–330.

VARSÍK, B. 1989. *Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10.–12. storočí*. 1. vyd. Bratislava : VEDA, 1989. 181 s. ISBN 80-224-0163-3.

WOLNICZ–PAWLOWSKA, E. 2013. *O nazwach wodnych w Polsce*. Warszawa : Wydawnictwo DiG Sp. j., 2013. 236 s. ISBN 978-83-7181-769-4.

ZÁVODNÝ, A. 2010. *Vzťahové a slovotvorné modely hydronymie slovenských prítokov Moravy*. Rukopis dizertačnej práce. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB, 2010. 290 s.

ZÁVODNÝ, A. 2012. *Hydronymia slovenskej časti povodia Moravy*. Trnava : TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2012, 495 s. ISBN 978-80-8082-561-4.

ŽIGO, P. 1986. Úloha absolventov vysokých škôl pri štandardizovaní urbanonymie. In: *Urbanonymia*. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára. Modra-Piesok 8. – 10. októbra 1986. Red. P. Žigo. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 1988, s. 40–42.

ŽIGO, P. 1994. Hydronymia Slovenska a Hydronymia Europaea. In: *Slovenská reč*, 59, 1994, s. 150–155.

Internetové zdroje:

<http://slovníky.korpus.sk/>

<http://www.boredpanda.com/americans-place-european-countries-on-map/>

<http://www.nazvymist.cz/>

Menný register

- Bauko, J. 81, 82
Blanár, V. 9, 11, 17, 29, 38, 39, 42, 43, 60, 65, 66, 67
Blichá, V. 88, 90
David, J. 12, 27, 36, 37, 67, 93
Dvonč, L. 23, 24, 25
Feglová, V. 76
Garančovská, L. 30
Goóťšová, A. 12, 30, 111
Habovštiak, A. 17, 67, 79,
Habovštiaková, K. 85, 91
Harvalík, M. 22, 48
Hladký, J. 30, 33, 110, 111, 114, 125
Chomová, A. 30, 111, 131
Imrichová, M. 24, 25, 27, 91
Jantačka, Š. 81
Karahunová, J. 33, 112
Krajčovič, R. 17, 85, 86, 87, 107
Krištof, Š. 17, 46, 62
Krošláková, E. 88, 89
Krško, J. 9, 12, 17, 18, 19, 30, 32, 36, 47, 57, 59, 60, 69, 71, 78, 83, 100, 102, 104, 105, 110, 111, 113, 117, 131
Kufčák, E. 58, 60, 61
Lábus, V. 30, 37, 42, 43
Leitmanová, V. 78
Lupták, M. 30, 34, 35, 36, 84
Luptáková, L. 48
Majtán, M. 7, 8, 10, 11, 13–18, 22, 29, 31, 39, 45, 56–60, 62, 65, 67, 80, 85, 109–111, 114, 115, 118
Maleninská, J. 118
Marek, M. 99
Mazúr, S. 60, 61
Mokrá, L. 58, 79
Očenáš, I. 91
Odaloš, P. 35, 36, 92, 93
Olivová-Nezbedová, L. 16, 17, 74, 105
Ološtiak, M. 24, 64, 71
Ondrejčíková, A. 81
Pleskalová, J. 10, 73
Pravda, J. 96, 98
Rajnohová, A. 28
Rožai, G. 81
Rutkiewicz-Hanczewska, M. 30
Sičáková, Ľ. 40, 110, 111, 130
Slančová, D. 64–66, 72
Soltész(ová), K. J. 29, 38, 39, 41
Stanislav, J. 13, 17, 22
Superanská, A. V. 16, 18, 29, 38, 39, 41, 43, 44
Svoboda, J. 14–16, 20
Šmilauer, V. 5, 6, 14–16., 37, 46, 47, 62, 95, 119, 132
Šrámek, R. 8, 10, 11, 19, 22, 26, 27, 45, 78, 95, 103, 104
Valentová, I. 18, 20, 103, 104
Wolnicz-Pawlowska, E. 109
Závodný, A. 112, 130
Žigo, P. 95, 108, 110, 114, 115

Vecný register

A

akčný rádius vlastného mena 11, **25**, 61

anojkonymický priestor 19

anojkonymum 11, 17, 18, **23**

antroponomastika 5, 7

apelativizácia **24**, 25

apelatívum 7, 10, 13, **21**, 23–27, 43, 61

D

deapelativizácia **23**

deonymizácia **24**

deproprializácia **24**, 25

detské sociálne toponymum 72, 76

E

etnonymum 118

expresívnosť 9, 10

G

generačné sociálne toponymum 72, 76

H

heslár **102**, 103, 124

heslo 86, **103**, 104–106, 113, 117, 124

heslové slovo 103, 105, **117**, 124, 125

historické pramene 98

hodonymum 15, **23**, 81

honorifikácia 93

hydrografické členenie povodia **115**

hydronomastikon **22**

hydronymia **22**, 66, 109, 131

Hydronymia Europaea 66, 110

Hydronymia Slovaciae 91, 110, 131

hydronymum 11, 15, 16, 21, **22**, 27, 115

Ch

choronymum 15, 17, **23**

chotárny názov 14, 16, 17, 73

chrématonomastika 5, 7

I

identifikácia 8, 10, 11, 30, 45, 81, 100

K

komunikačný register 65–67, 72, 83, 84

L

lexikálno-sémantické triedenie 46, 63, 90

lokalizácia 9–12, 68, 72, 81, 97, 99, 114

M

mikrosociálne toponymum 69, 78

mikrotoponymum 14, 18

mládežnícke sociálne toponymum 72, 76

motivačné príznaky 9, 10

motivačný model 9–12

N

nepriama apelativizácia 25

nomen appellativum **21**

nomen proprium **21**

O

obsahovo-sémantické príznaky 10

obsahový model 9

ojkonomastikon **22**

ojkonymia 20, **22**, 36,

ojkonymický priestor 19

ojkonymum 11, 15, 18, **22**, 26, 27, 71, 104

onomastika 6, 7, 20, 46, 132

onymia 20, **21**, 40

onymická antonymia 43, **44**

onymická derivácia **26**

onymická homonymia **41**, 115

onymická opozícia 43, **44**

onymická polyreferenčnosť **41**, 103, 116

onymická polysémia 40, **41**, 115

onymická synonymia **29**, 30–34, 37

onymický model 10

onymizácia **23**

onymum 20, **21**

orohodonymum 81

oronymia **22**

oronymum **22**

osadný názov **22**, 118

P

poľovnícke sociálne toponymum 80, 81

polyonymia 29, **30**, 31, 36, 41

pomenovací model 9

priama apelativizácia 25

prezývkové ojkonymum **22**

proprializácia **23**, 24, 74, 80

propriálne dublety 29

proprium 7, 8, **21**, 25, 26, 40, 45, 73, 106

R

relačný objekt 12, **26**

retrográdnny toponomastikon 104

rodinné sociálne toponymum 72, **76**, 77, 79

rybárske sociálne toponymum **80**

S

slovotvorný model 9, 10

sociálna skupina 26, 30, 31, 32, 35, 40, 56

sociálne toponymum 71, 72, 75, 76, 80

societa 32, 41, 68, 69, 71, 72, 76, 83

speleonymum **23**

stavba hesla 105, 117

Š

štandardizovanosť 9

štruktúrnotypologické triedenie **56**, 63

T

tautonymia 29

terénny názov 14, 16, 17, 19, 20, **21**, 118

teritoriálne sociálne toponymum 40, **72**

topoformant 21, 26, **27**, 29, 46, 57, 77

topolexéma **27**, 29, 34, 66, 72

toponomastický atlas **21**

toponomastika 5, 7, 14, 23, 35, 46, 85, 95

toponomastikon **21**, 103, 105

toponymia **21**, 77, 103

toponymický model 10, 11

toponymický register jednotlivca **84**

toponymický register skupiny **72**

toponymum 15–17, **21**, 26, 27, 35, 40, 45

transonymizácia **27**, 43, 81, 88, 91

TRJ **84**

TRS **72**

typy hesla 103, **104**

U

uličný názov **22**

urbanonymum 11, 20, **22**, 27, 40, 90, 93

urbonymum 22

V

viacnázvovosť 29, 30, 34

vizitačné protokoly 59, 99, 100

vlastné meno 7–10, 20, **21**, 28, 29, 44, 103

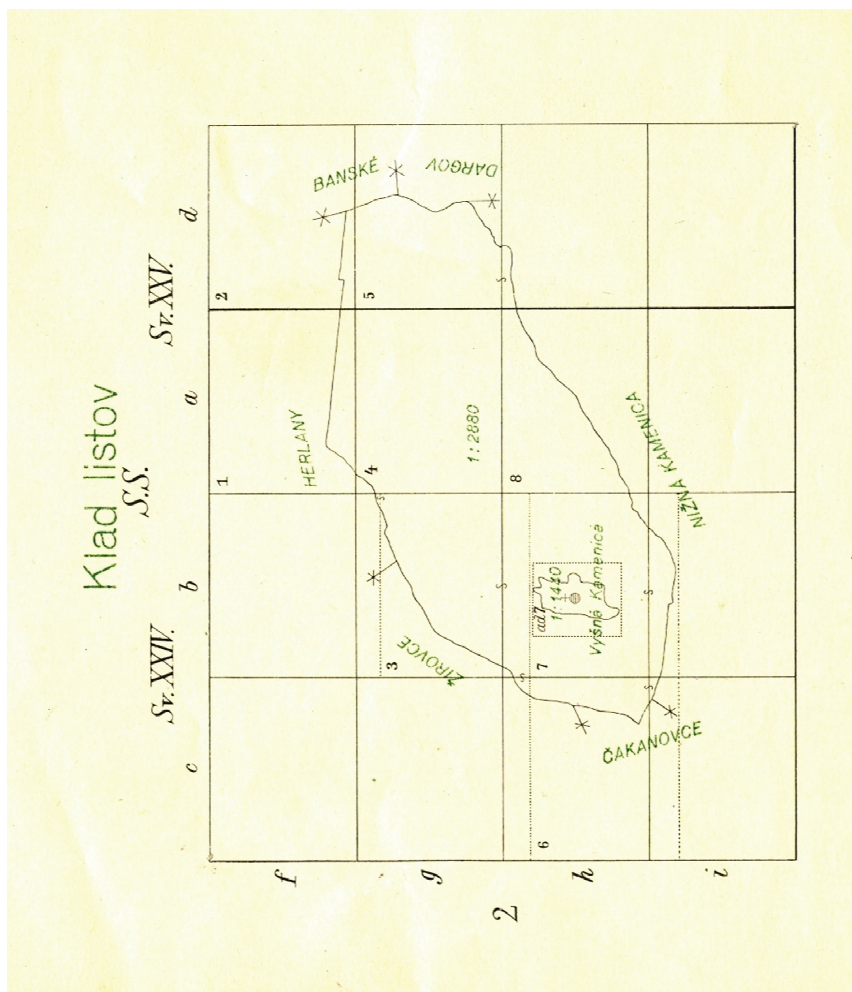
vodný názov **22**, 118

všeobecné meno **21**

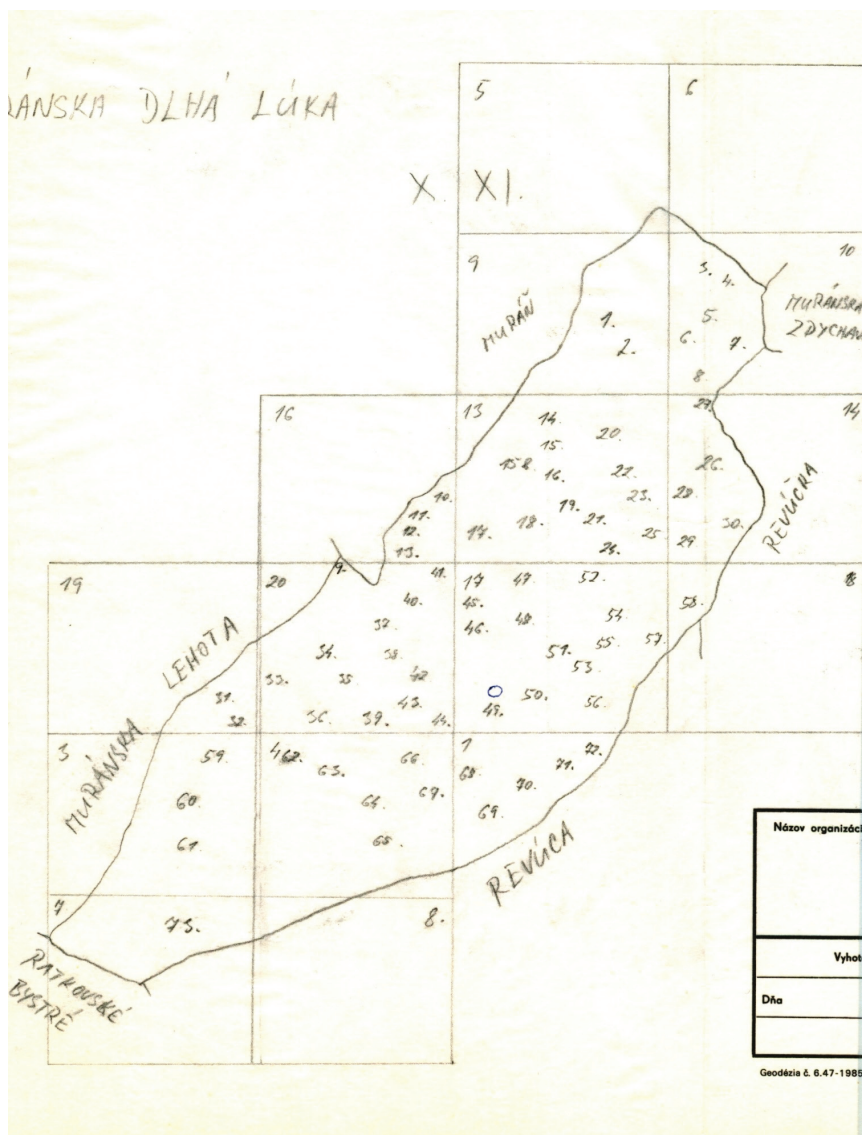
výskum hydronymie **108**

výskum toponymie **95**

Prílohy

Obr. č. 1 – klad listov katastrálnej mapy

Obr. č. 2 – klad listov chotára Muránskej Dlhej Lúky s číslami jednotlivých toponým

MURÁNSKA DLHÁ LÚKA

17: 1: 2880 (s. 1926)

2. Buziny

List č. 2: 3. Boršilová

4. Lúčanské

5. Láz

6. Buziny

7. Beráta

8. Hradčim

List č. 3: 9. Hôrka

10. Buziny

11. Týnské pole

12. Les Štábla

13. Hôrka

List č. 4: 14. Boršilová

15. Lúčky 15. Buziny

16. Dúbrava

17. Týnské pole

18. Kolibárika

19. Hrabiny

20. Buziny

21. Štefanová

22. Hradčim

23. Štefanová

24. Jamná

25. Dubová

List č. 5: 26. Hradčim

27. Beráta

28. Štefanová

29. Dubová

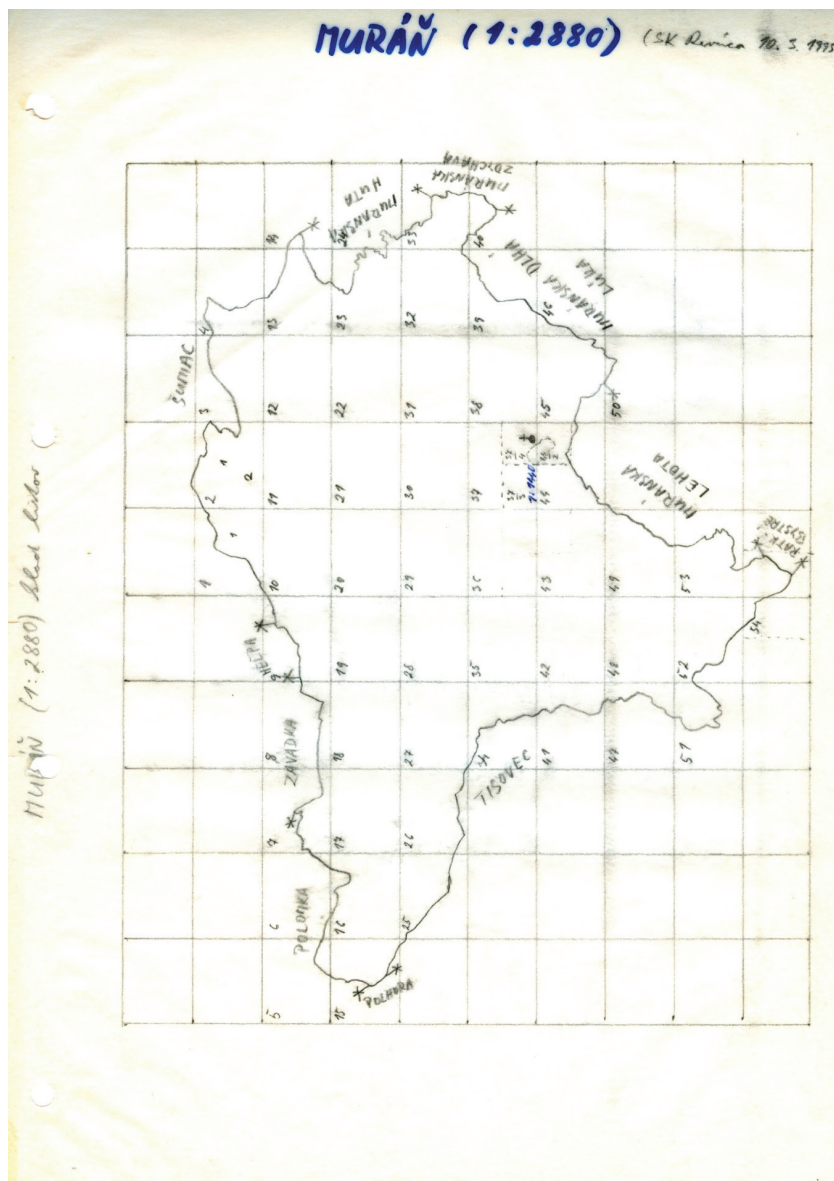
30. Zadné doliny

List č. 6: 31. Kamená

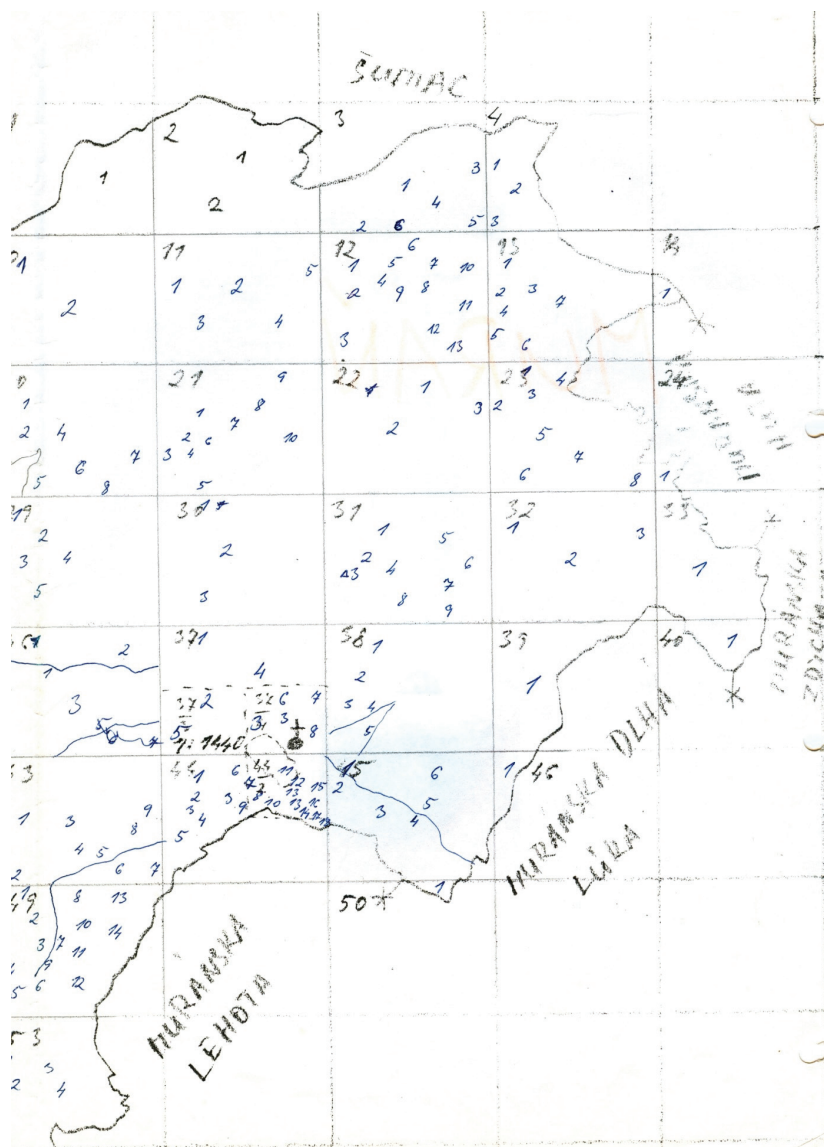
32. Bošáky

List č. 7: 33. Kamená

Obr. č. 3 – zoznam vypísaných toponým Muránskej Dlhej Lúky podľa mapových listov

Obr. č. 4 – klad listov chotára Muráňa

Obr. č. 5 – zväčšený klad listov chotára Muráňa s číslami jednotlivých toponým

MURÁŇ (17 7: 2280)		(8 ³⁰ - 12 ⁰⁰)	
		SK Revúca	10. 3. 1995
<u>List č. 1:</u>	1. <u>Thely</u> ✓	2. <u>Veľká Stráha</u> ✓	
<u>List č. 2:</u>	1. <u>Thely</u> ✓	3. <u>Jirgón</u> ✓	
	2. <u>Havran</u> ✓	4. <u>Dúha</u> ✓	
<u>List č. 3:</u>	1. <u>Thely</u> ✓	5. <u>Serita</u> ✓	
	2. <u>Branica</u> ✓	6. <u>Polgárna</u> ✓	
	3. <u>Lopina</u> ✓	7. <u>Hudobňa</u> ✓	
	4. <u>Kabola</u> ✓	8. <u>Štrápan</u> ✓	
	5. <u>Gandálová</u> ✓	9. <u>Thely</u> ✓	
	6. <u>Polgárna</u> ✓	10. <u>Gandálová</u> ✓	
<u>List č. 4:</u>	1. <u>Lopina</u> ✓	11. <u>Cylová</u> ✓	
	2. <u>Thely</u> ✓	12. <u>Pa káid</u> ✓	
	3. <u>Gandálová</u> ✓	13. <u>Veľká Stráha</u> ✓	
<u>List č. 5:</u>	1. <u>Thely</u> ✓	<u>List č. 10:</u>	1. <u>Gandálová</u> ✓
<u>List č. 6:</u>	1. <u>Thely</u> ✓		2. <u>Cylová</u> ✓
	2. <u>Thely</u> ✓		3. <u>Kabola</u> ✓
	3. <u>Gandálová</u> ✓		4. <u>Štrápan</u> ✓
<u>List č. 7:</u>	1. <u>Thely</u> ✓		5. <u>Veľká Stráha</u> ✓
	2. <u>Havran</u> (zob.) = <u>havia</u> ✓		6. <u>Pa káid</u> ✓
	3. <u>Thely</u> (zob.) ✓		7. <u>Thely</u> ✓
<u>List č. 8:</u>	1. <u>Thely</u> ✓		8. <u>Thely</u> ✓
	2. <u>Dúha</u> (zob.) ✓	<u>List č. 14:</u>	1. <u>Thely</u> ✓
<u>List č. 9:</u>	1. <u>Pod Klatom</u> ✓	<u>List č. 15:</u>	1. <u>Thely</u> ✓
	2. <u>Maratóna Huda</u> ✓		2. <u>Thely</u> ✓
	3. <u>Thely</u> ✓		3. <u>Thely</u> ✓
	4. <u>Univerza polska</u> ✓		4. <u>Havran</u> (zob.) = <u>havia</u> ✓
	5. <u>Slutina</u> ✓	<u>List č. 16:</u>	1. <u>Thely</u> ✓
<u>List č. 10:</u>	1. <u>Hudobňa</u> ✓		2. <u>Thely</u> ✓
	2. <u>Thely</u> ✓		3. <u>Thely</u> ✓
<u>List č. 11:</u>	1. <u>Veľká Stráha</u> ✓		4. <u>Thely</u> ✓
	2. <u>Thely</u> ✓		5. <u>Thely</u> ✓
	3. <u>Hudobňa</u> ✓	<u>List č. 18:</u>	1. <u>Thely</u> ✓
	4. <u>Žigajka</u> ✓		2. <u>Klat</u> ✓
	5. <u>Branica</u> ✓	<u>List č. 19:</u>	1. <u>Thely</u> ✓
<u>List č. 12:</u>	1. <u>Branica</u> ✓		2. <u>Branica</u> ✓
			3. <u>Gandálová</u> ✓

Obr. č. 6 – zoznam vypísaných toponým Muráňa podľa mapových listov (v zozname je v úvodnej časti zapísaná skúmaná obec, mierka mapy, dátum, miesto a čas výskumu)

MURÁŇ → pozri aj MDL		
Informátor:	Pavel Martinove ()	Nahrávanie: 19. 7. 1995
Hrbí	Siedob	Manovi mostík
La Mbaní	Kričie	Kasorov xodník
Husacá dolinka	Pod kotlíkom	Kľáčová
Pod Javorinkovou	Brestová	Rzavce
Pod Kaslavovou	Púch	7* Káruľa
Javorníškova	Pod Púchami	Oriska
Kaseli	Dubá púch	Javorínová
Martinova	Klín	Javorina
Kaslabreca	Bodlová dolina	8* Kúšančie
Nováre	Pri štôlke	Biele voda
1* Kúšor vries	Dubá štôlka	9* Tábrila
Dubá niverača	Tréti štôlka	10* Láčková
Šivinská pastva	Grisho	Brnovo
Bivolárka	5* Zverinec	Lepušina - Lepuš
Čstvi	La Lomcom	Kobitárka
Rovná	Obukla	Šivinská pastva
1* Šivinská	Kúšor vries	Bivolárka
Kongnie	Lístová	12* Poprovica
Čičarba	Kojine	Šivinská pastva
Alpajina	Lístová	Šivinská
Blánka	La bielej vode	13* Čučerín (g. Búša)
Kedlog	Biele voda	Rančovi most
Hroba	Billa kúša	14* Pri Zbúke
Pod Púchami	Jedna polanka	Dvoj (na černej kory
Bováreli	Dub polanka	15. 7. 1997)
2* Klínáren	Tréti polanka	
Čolár	Las	
3* Kalomuránska	Brestová	
Pod Suli dol	Ciganka	
4* Javorníška	Laand	
Kúšančová dolinka	6* Porovníal	
Pod Kúšančovej dolinkou	Pri šerínij	

22. 7. 97

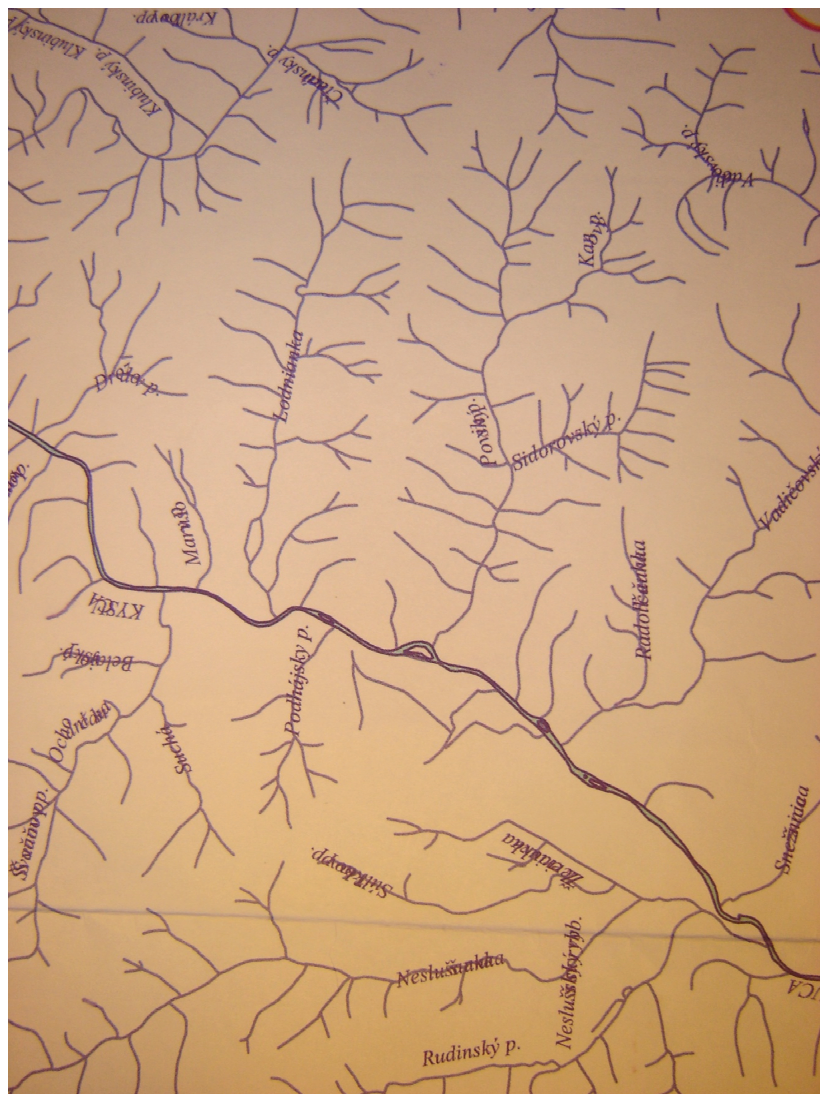
Obr. č. 7 – zoznam terénnych názvov obce Muráň získaný od informátora

- oznámky:
1. "Kušine" - to je ľavá časť roviny, to je ľavá, na nie je na vrchu, tam boli tie úradníci, ktorí tu boli úradníkmi v lese a keď dýchajú, tam mali krásnu scénu. To boli páni.
 2. "Klimáren" - kam sa robil klin
 3. "Kalamnáda" - medzi Dlhou a Lúkou
 4. "Jarmosieho" - bol tam jarmok
 5. "Ezerina" - choval tam jelene
 6. "Borovič" - podľa poradia - borovica ^{vies (brusnica)} → pozri: ^{CNS (brusnica)} ~~keravica~~, bor
 7. "Záruba" - káňasom rúbat na kam mlieko - bolo karubane
 8. "Lianuš" - v 17. st. potruboval, vyhlásil utatellikov, bol im dôležitá pôda - tá však nebola až taká vhodná (zila) - bývali ziv
 9. "Zabuka" - r. 1829 - vyrobali keramiky
 10. "Kálová" - býž - podľa najbližšie (páli tam ovce)
 11. "Kinsor víť" - pomenovanie v čase valitých kolonizácií - kam, ktorí slúžili kins kolonizátor - bol najbližší
 12. "Pyrovica" - druh pastvy (boli i pastva - nová, ošes sa hľadá, potom Bobelárka; pyrovica a svinská pastva)
 13. "Čistina" - miesto na ktorom sa nachádzal cintorín, označujú Európania aj "čista" - v čase kumulácie najvyššie tam bola slávis (miesto je nad dedinou a slávis na ľavom brehu rieky), ktorí prijímali signály od iných slávis a varovali dedičov pred najazdom.

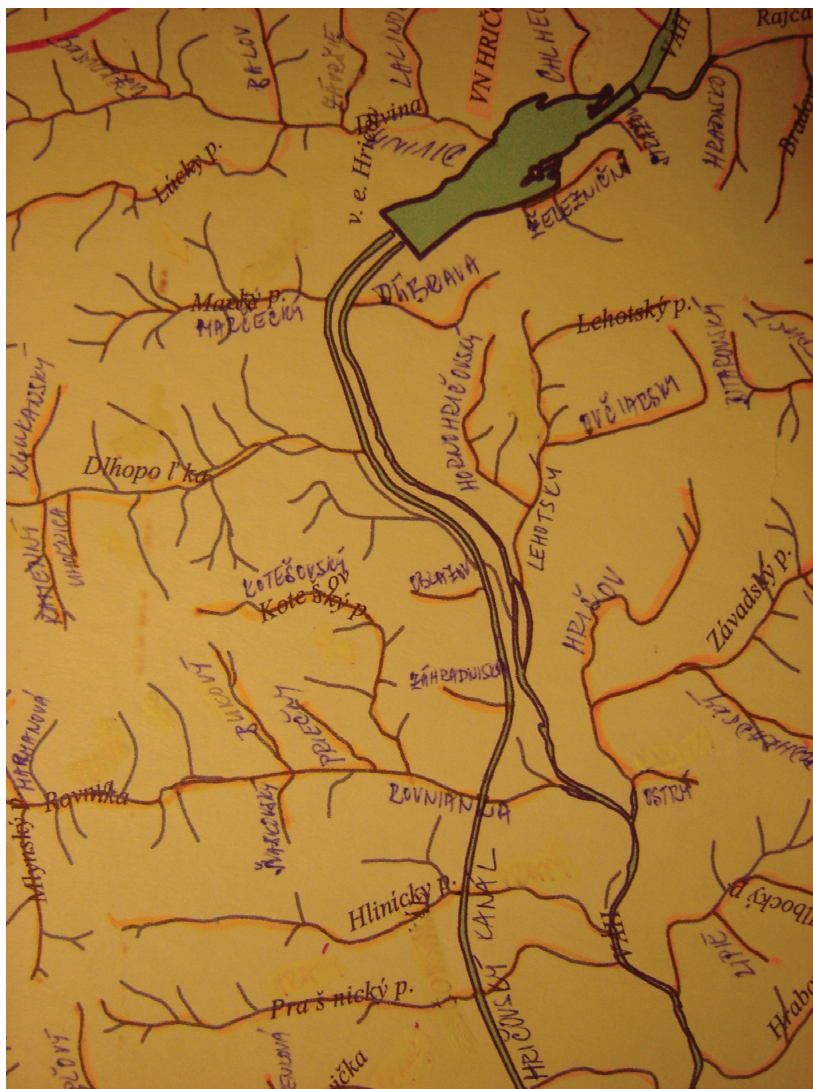
Obr. č. 8 – poznámky k jednotlivým terénnym názvom podľa vysvetliviek informátora

Obr. č. 10 – Využitie naskenovanej mapy na zápis vyskúmaných toponým

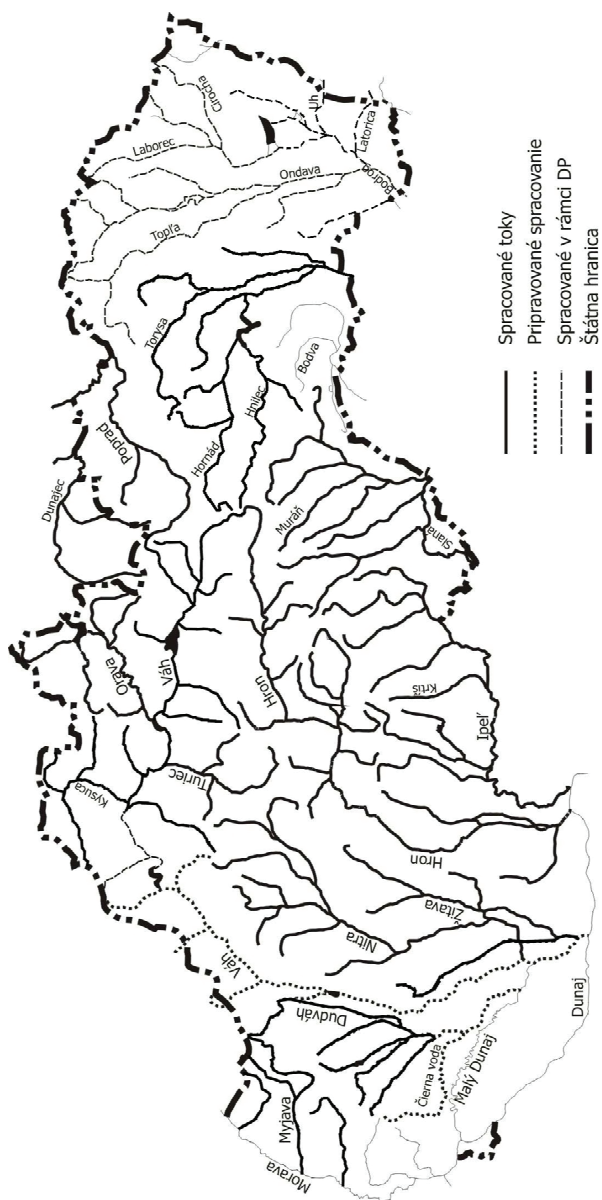
Obr. č. 11 – Vytlačená obrysová mapa

Obr. č. 12 – Vytlačená obrysová mapa s dopísanými názvami po výskume

Obr. č. 13 – Schematické znázornenie zaústenia potokov

Obr. č. 14 – Mapa spracovania slovenských vodných tokov v rámci projektu Hyronymia Slovaciae

ERUDITIO
MORES
FUTURUM

Univerzita Mateja Bela
Fakulta humanitných vied

Jaromír Krško

SPRACOVANIE HYDRONYMIE SLOVENSKA

(Metodické pokyny na spracúvanie projektov
Hydronymie Slovaciae)

Banská Bystrica
2005

Obr. č. 15 – Metodika spracovania slovenskej hydronymie

Ľuba Sičáková

HYDRONYMIA SLOVENSKEJ ČASTI
POVODIA SLANEJ

Pedagogická fakulta UPJŠ
Prešov 1996

Milan Majtán - Pavol Žigo

HYDRONYMIA POVODIA IPLA

**Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied
Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Bratislava 1999**

Univerzita Mateja Bela

ERUDITIO
MORES
FUTURUM

Jaromír Krško

HYDRONYMIA POVODIA TURCA

TRNAVSKÁ UNIVERZITA
Pedagogická fakulta

Juraj Hladký

HYDRONYMIA POVODIA NITRY

Univerzita Mateja Bela

ERUDITIO
MORES
FUTURUM

Jaromír Krško

HYDRONYMIA POVODIA HRONA

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV

Milan Majtán
Kazimierz Rymut

HYDRONYMIA POVODIA ORAVY

Univerzita Mateja Bela

ERUDITIO
MORES
FUTURUM

**Jaromír Krško
Drahomír Velička**

HYDRONYMIA POVODIA KYSUCE

Univerzita Mateja Bela

ERUDITIO
MORES
FUTURUM

Jaromír Krško

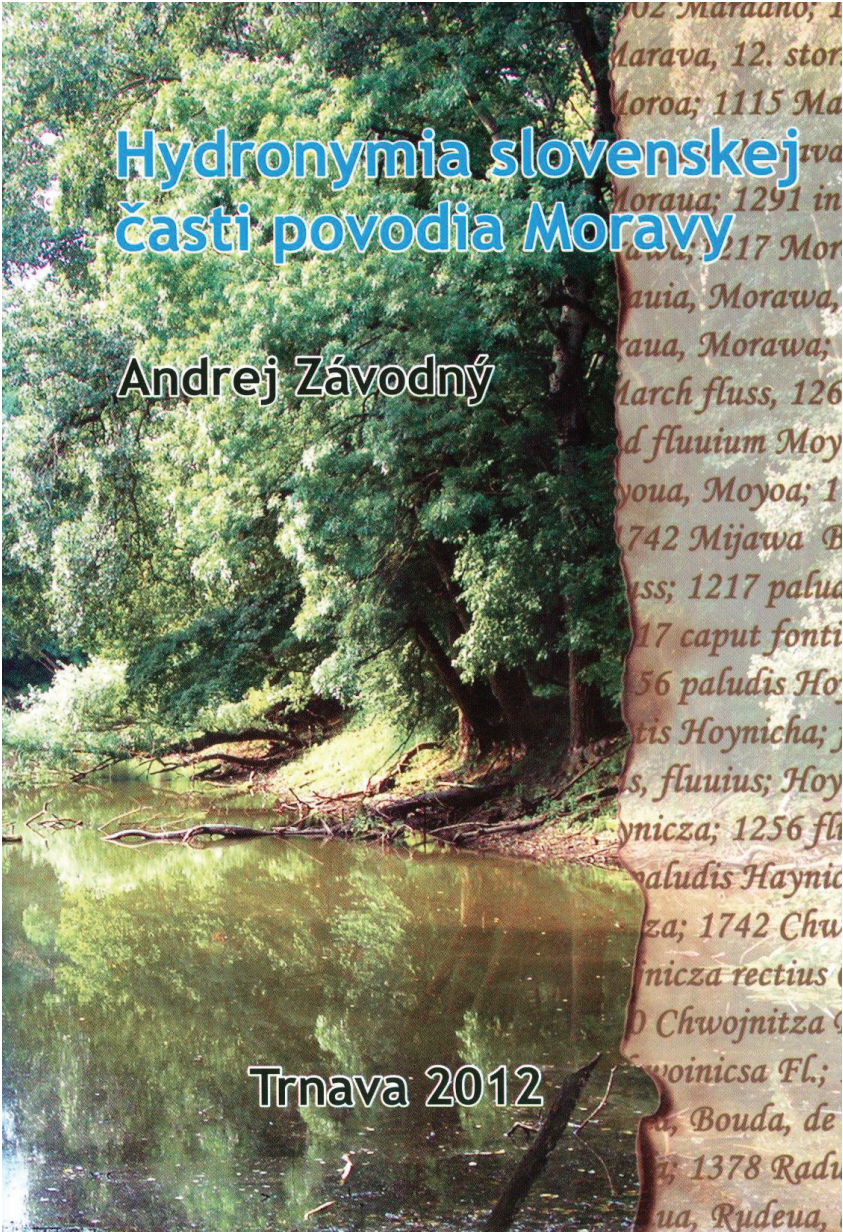
HYDRONYMIA HORNÉHO POVODIA VÁHU

(od povodia Rajčanky po prameň Váhu)

Hydronymia povodia Dudváhu

Juraj Hladký

12 Olava 1654 Javorica 1851 Blavica
137 Blawa Bach 1712 Blawa Bach
13 za Blawu 1747 Balava fl. 1254 palus Bogu.
13 fl. Peleua 1326 molendinum super fluvium Balan.
130 circum rinulum Sarkanpataka, ad Sarkanpatha.
1735 – 1742 Blawa 1852 Blava 1229 aquar Balau.
1782 – 1784 Plava Bach, Blawa Bach 1854 Blava
1258 aquar Balwa 1808 Blawa, blava 1251 Duduag
rinulum Zahourch **TRNAVA 2011** 1707 Rivulus L
1782 – 1784 Duduag oder Blawa Bach 1326 Duan
1837 – 1840 Blawa Bach 1854 Blawa Bach

Hydronymia slovenskej časti povodia Moravy

Andrej Závodný

Trnava 2012

102 Maradano; 1
Marava, 12. stor
Moroa; 1115 Ma
Moraua; 1291 in
awa, 1217 Mor
auia, Morawa,
raua, Morawa;
March fluss, 126
ad fluuium Moy
youa, Moyoa; 1
1742 Mijawa B
uss; 1217 palua
17 caput fonti
56 paludis Ho
tis Hoynicha; j
s, fluuius; Hoy
ynicza; 1256 fl
paludis Haynic
za; 1742 Chu
nicza rectius
D Chwojnitza
woinicsa Fl.;
a, Bouda, de
a; 1378 Radu
ua, Rudeua,

Názov: Úvod do toponomastiky

Autor: doc. Mgr. Jaromír Krško, PhD.

Recenzenti: doc. PaedDr. Mária Imrichová, PhD.
doc. Mgr. Jaroslav David, Ph.D.
doc. PhDr. Juraj Hladký, PhD.

Jazykový
redaktor: doc. Mgr. Jaromír Krško, PhD.

Obálka: Ing. Jozef Lomnický

Náklad: 100 výtlačkov

Rozsah: 176 strán

Formát: A5

Vydanie: Prvé

Vydavateľ: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Univerzity
v Banskej Bystrici – Belianum, Filozofická fakulta

Tlač: EQUILIBRIA, s.r.o. Košice

ISBN 978-80-557-0729-7
EAN 9788055707297

ISBN 978-80-557-0729-7

